

ВИДАВНИЦЬКИЙ
О СВІТА

М. С. ВАШУЛЕНКО, С. Г. ДУБОВИК

Українська МОВА

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.2Укр-922
В23

Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України
(Наказ МОНмолодьспорту України від 07.02.2012 р. № 118)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Експертизу підручника проводив
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Ілюстрації художників **Н. М. Андрейченко, Т. П. Чуприніної**

Умовні позначення:

— початок
уроку

— домашнє
завдання

— робота
з ілюстрацією

— слухаємо
і розуміємо

— говоримо

— міркуємо

театр

— запам'ятовуємо вимову
і написання слова

буква
літера

— збагачуємо словниковий запас

Вашуленко М. С.

В23 Українська мова : підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / М. С. Вашуленко, С. Г. Дубовик. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. — 160 с. : іл.

ISBN 978-617-656-133-0

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.2Укр-922

© М. С. Вашуленко, С. Г. Дубовик, 2012
© Видавничий дім «Освіта», 2012
© Видавничий дім «Освіта»,
художнє оформлення, 2012

ISBN 978-617-656-133-0

ЗВУКИ І БУКВИ. СКЛАД, НАГОЛОС

У розділі ти будеш вивчати:

ЗВУКИ
БУКВИ

СКЛАД
НАГОЛОС

Дізнаєшся про:

ГОЛОСНІ ЗВУКИ

наголошені

ненаголошені

ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

дзвінкі, глухі

тверді, м'які

СКЛАДИ

наголошені

ненаголошені

§1 Звуки і букви. Абетка (алфавіт)

1. **Попрацюйте разом!** 1. Послухайте вірш.

КРАСИВА ОСІНЬ ВИШИВАЄ КЛЕНИ

Красива осінь вишиває клени
червоним, жовтим, срібним, золотим.

А листя просить:

— Виший нас зеленим!

Ми ще побудем, ще не облетим.

Ліна Костенко

2. Що робила осінь? Про що попросило листя в осені?
3. Назвіть звуки у слові *осінь*.

2. 1. Прочитай і відгадай загадку.

ХТО ВОНА?

Дуже я потрібна всім — і дорослим, і малим.
Всіх я розуму учу, хоч сама завжди мовчу.

Грицько Бойко

2. Вира́зно вимов слово-відгадку. Назві́ всі звуки в цьому слові. Склади звукову модель слова *книга*.

Пригадай! Звуки ми чуємо і вимовляємо.
З них утворюються слова.

3. Перевір правильність виконання завдання:

— — •	— •
-------	-----

.

3. 1. Прочитай вірш. Розкажи, до чого закликає поет.

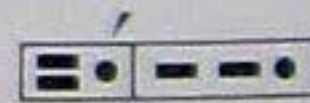
Учіться, любі дітки, думайте, читайте!

Як та бджілка меду з квітки, розуму збирайте.

Юрій Федькович

2. Спиши перший рядок вірша.

3. Знайди слова, які відповідають звуковим моделям. Чітко вимов кожен звук у цих словах.

Слово про слово

Звук — елемент людської мови, утворений за допомогою органів мовлення.

4. 1. Склади слова з таких звуків:

[ш], [о], [л], [а], [к];
[у], [к], [о], [р]; [у], [е], [ч], [н'].

2. Запиши утворені слова.

3. Послідовно назви звуки в утворених словах.

5. **Попрацюйте в парах!** 1. Прочитайте прислів'я. Поясніть одне одному, як ви розумієте їх зміст.

Земля багата — народ багатий.

Земля — наша мати, усіх годує.

2. Запишіть одне прислів'я (на вибір).

3. Вимовте звуки у записаних словах.

Земля багата —
народ багатий.

6. 1. Прочитай текст.

СТРІЧКІ ДЛЯ БЕРІЗОК

Прийшла до беріз **осінь**. Принесла їм золотисті **стрічки**. Вплела їх берізкам у зелені коси.)

Вийшло із-за хмар сонце. Подивилося воно на берези і не впізнало їх: у зелених косах — золотисті стрічки. Сміється сонечко, а берези сумують (За Василем Сухомлинським).

2. Запиши перші три речення. Чому берези сумували?

3. Послідовно вимов звуки у виділених словах. Склади їх звукові моделі.

7. 1. Прочитай і відгадай загадку.

На неї птах сідає,
вона його гойдає.
А з на б змініть —
звірятком стане вмить.

2. Запиши відгадки.
3. Вимов звуки в словах-відгадках.

8. 1. Добери до поданих слів такі, що відрізняються першим звуком.

Клин, калина, чайка, колос, пічка, шибка,
парта, балка.

2. Запиши слова за зразком, підкресли букви, якими вони відрізняються. Усно склади речення з двома словами.

Калина — мамина

9. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте. Пояснить, що наплутав автор. Виправте помилки.

БУКВИ ПОЖАРТУВАЛИ

Рік пішов гуляти в сад,
не дійшов, бо повз назад.

Лисичка знає назубок
смачненьку казку «Колосок».

Соловей затьохкав швидко,
як побачив гарну клітку.

Ігор Січовик

2. Запишіть слова за зразком.

 Зразок. Рік — рак.

3. Послідовно вимовте звуки у записаних словах.

Хвилинка спілкування

— Яка цікава наша мова! От є такі слова, які читаються однаково і зліва направо, і справа наліво: *зараз, дід, корок, біб.*

— А я знаю слова, які вимовляєш, а чуєш інше слово: *банка-банка-банка. Кабан!*

Продовжіть розмову.

10. 1. Прочитай слова. Вилучи один звук так, щоб вийшло інше слово.

Косар, страва, рукав, перон, умова.

2. Запиши утворені слова. Послідовно вимов усі звуки.

3. Усно склади речення зі словом *мова*.

11. 1. Напиши якнайбільше нових слів, змінюючи у слові *рік* першу букву.

2. Поясни, що означає кожне з утворених слів.

3. Наведи власні приклади слів, що розрізняються тільки одним звуком.

12. 1. Прочитай і відгадай загадку.

Ми, звичайно, не хитруєм:
нас і бачать, нас і чують.

Зовсім це не дивина!

Що це в нас за імена?

2. Запиши слова-відгадки.

3. Послідовно назви звуки і букви у слові *чують*.

Візьми до уваги! Буква **ь** окремого звука не позначає.

Слово про слово

Буква — письмовий знак, що позначає один звук або сполучення двох звуків.

13. 1. Прочитай вірш.

ЗВУКИ І БУКВИ

Звуки шапку-невидимку одягли
і у книгу непомічені ввійшли.
Хай працюють наші вуха!
Звуки можна тільки слухать.
Букви ж треба розглядати,
друкувати і писати.

Надія Становська

2. Поясни, чим відрізняються звуки від букв.
3. Спиши три останні рядки вірша. Запам'ятай!

Звуки ми чуємо і вимовляємо.

Букви ми бачимо, читаємо і пишемо.

14. **Попрацюйте разом!** 1. Переставте рядки так, щоб можна було прочитати вірш.

Усі тут літери живуть.

Їх 33 — від А до Я.

Це місто алфавітом звуть.

Щасливо й дружно, як сім'я,

а́збука
абéтка
алфаві́т

2. Як по-іншому можна назвати *алфавіт*?

Слово про слово

Абéтка (алфаві́т) — сукупність літер, прийнятих у писемності якої-небудь мови і розміщених у певному порядку.

15. 1. Прочитай жарт.

СКІЛЬКИ БУКВ У АБЕТЦІ?

— Скільки букв у абетці? — запитала вчителька.

— Шість, — відповів Сашко. — А, бе, е, те, ка, а.

2. Розкажи, чи правильно зрозумів Сашко запитання вчительки.

3. Дай правильну відповідь на це запитання.

16. **Попрацюйте разом!** 1. Пригадайте українську абетку (алфавіт). Назвіть усі букви.

аа бб вв гг ґґ дд ее єе жж
а бе ве ге ґе де е є же

зз ии іі її йй кк лл мм
зе и і ї йот ка ел ем

нн оо пп рр сс тт уу фф
ен о пе ер ес те у еф

хх цц чч шш щщ ьь юю яя
ха це че ша ща знак м'якшення ю я

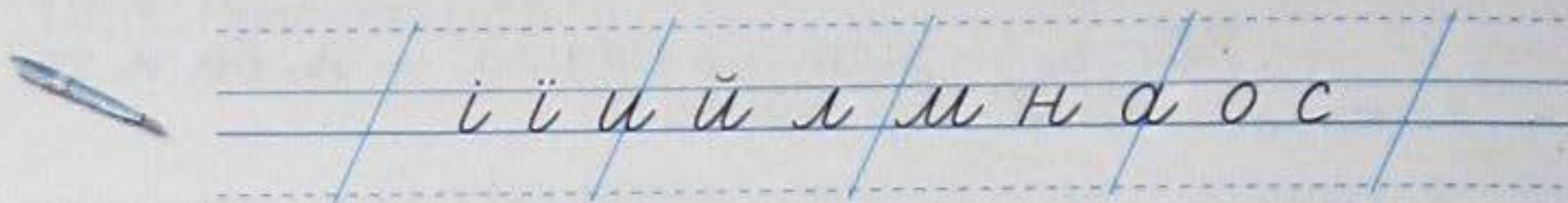
2. Полічіть букви, назви яких закінчуються на **е** (наприклад, «бе», «ве»,...).

3. Пограйтесь у гру «Звуки і букви». Один учень чітко вимовляє будь-який звук або звуки, а інший — називає відповідну букву. Наприклад: [г] — «ґе»; [н], [н'] — «ен»; [о] — «о».

бúква
лі́тера

- 17.** 1. Назви рукописні букви і запиши їх за зразком.
 2. Усно добери слова, у яких треба писати ці букви.
 3. Запиши три слова (на вибір). Послідовно назви всі букви в цих словах.

- 18. Попрацюйте в парах!** 1. Порівняйте слова *рак* і *мак*. Які звуки у них різні?

2. Запишіть ці слова. Підкресліть букви, які змінюють значення слів.
 3. Складіть два речення з цими словами. Порівняйте свої речення.

- 19.** 1. У лівому і правому стовпчиках знайди слова, які різняться одним звуком.

нора	каска
ранок	мак
коса	ґанок
казка	гора
майка	гайка
рак	роса

2. Запиши слова за зразком і підкресли в них різні букви.

Зразок. Нора — гора.

3. Назви звуки і букви у слові *ґанок*.

- 20.** 1. Склади і запиши речення зі словом *вересень*. Запам'ятай його написання.

2. Побудуй звукову модель цього слова.
 3. Поясни, чому в цьому слові звуків менше, ніж букв.

вéресень

21. 1. Пригадай великі букви української абетки. Прочитай їх, правильно називаючи. За потреби звертайся до сторінки 9.

А А Б Б В В Г Г Д Д Е Е Є Є
Ж Ж З З І І Ї Ї К К Л Л М М
Н Н О О П П Р Р С С Т Т У У Ф Ф
Х Х Ц Ц Ч Ч Ш Ш Щ Щ Ю Ю Я Я

2. Учися писати великі букви. Вибери ті, які тобі писати найважче.

22. 1. Назві букви, якими мають починатися ці імена.

..иколка

..оманко

..алинка

..ксанка

..офійка

..етрик

Пригадай! Імена хлопчиків і дівчаток треба писати з великої літери.

2. Запиши спочатку імена дівчаток, а потім — хлопчиків.

3. Усно склади речення з двома іменами (на вибір).

23. 1. Прочитай і спиши речення. Розкажи про Київ.

Київ — столиця України.

2. Вимов звуки і назви букви у словах *Київ, Україна*.

3. Поясни, чому в них звуків більше, ніж букв.

- 24. Попрацюйте разом!** 1. Пригадайте назви трьох сусідніх країн України. Запишіть їх в алфавітній послідовності.

3. Розкажіть, що ви знаєте про ці країни за таким планом:

1. Які міста є столицями цих країн?
2. Якою мовою розмовляють там громадяни?
3. Які слова ви знаєте з цих мов?

- 25.** 1. Випиши з підручника «Літературне читання» імена і прізвища трьох поетів, чиї вірші там розміщені.

2. Вивчи один із віршів напам'ять.

3. Послідовно назви звуки і букви у слові *поетеса*.

- 26.** 1. Прочитай слова. Вимов звуки кожного слова.

Курча, рис, кури.

2. Перестав у словах букви так, щоб утворилися інші слова:
курча — *круча*.
3. Запиши утворені слова за алфавітом.

Так ми говоримо! Розташовуємо слова за алфавітом (в алфавітній послідовності).

- 27. Попрацюйте разом!** 1. Розгляньте малюнки.

2. Запишіть назви зображених предметів за алфавітом.

3. Поясніть, чому корисно вживати ягоди.

Хвилинка спілкування

- Найбільше я люблю *клубніку* і *земляніку*!
 - Таких назв немає. Українською мовою треба казати *полуниця* і *суніця*.
 - Добре, запам'ятаю. А які ягоди тобі найбільше смакують?
- Продовжіть розмову.

28. **Попрацюйте разом!** 1. Послухайте вірш.

Ми садили ліс у полі —
і дубочки, і тополі,
і осіку, і ліщину,
і червону горобину.
Виростай, наш ліс могучий,
піднімайсь під самі тучі...

червоний

Михайло Стельмах

2. Випишіть слова — назви дерев за абеткою.
3. Складіть звукову модель слова, у якому звуків більше, ніж букв.

29. **Попрацюйте в парах!** 1. Поміркуйте самостійно, яка буква «випала» зі слова.

Лі..., са..., горо..., гри..., уро..., кла... .

2. Поверніть букви в слова і запишіть їх.
3. Порівняйте, чи однакові слова ви записали.

30. 1. Прочитай речення.

Учні зібрали для класної бібліотеки книжки Шевченка Т. Г., Франка І. Я., Рильського М. Т., Воронька П. М., Бойка Г. П., Глібова Л. І., Тичини П. Г.

2. Запиши прізвища письменників у такій послідовності, в якій треба поставити їхні книжки на поличках шафи.

31. 1. Пригадай назви днів тижня.

2. Запиши їх в абетковій послідовності.

3. Приготуйся до розповіді про те, чим запам'яталися тобі вихідні дні.

Урок розвитку мовлення

32. **Попрацюйте разом!** 1. Розгляньте орфографічний словник для учнів початкової школи.

Слова в ньому розміщені за абеткою. До уваги береться не тільки перша буква в слові, а й усі наступні.

2. Випишіть зі словника три слова, які відповідають на питання *х т о?*, і три слова, які відповідають на питання *щ о?*

3. Усно складіть зі своїми словами речення.

Слово про слово

Словнік — книга, у якій в абетковій послідовності подано слова певної мови.

33. Запиши слова за абеткою, беручи до уваги першу і другу букви в слові.

шофёр

Дятел, вулиця, гудзик, диктант, жайворонок, виразно, чотирнадцять, ганок, олень, червоний, портфель, шофёр.

34. 1. Прочитай назви **українських** міст за абеткою. Назва якого міста потрапила до вправи помилково?

Київ, Харків, Запоріжжя, Канів, Донецьк, Париж, Горлівка, Рівне, Вінниця, Дніпропетровськ, Ніжин.

2. Усно доведи, чому слово *Дніпропетровськ* необхідно написати перед словом *Донецьк*, а слово *Київ* — після слова *Канів*.

3. Спиши назви українських міст за абеткою.

35. **Попрацюйте в групах!** 1. Прочитайте свої слова. Усно розташуйте їх за абеткою.

1. Осінь, восени, осінній. 2. Зима, взимку, зимовий. 3. Весна, навесні, весняний. 4. Літо, влітку, літній.

2. Запишіть свою групу слів, розташовуючи їх в алфавітній послідовності.

3. Усно складіть із цими словами коротку розповідь про пору року.

36. 1. Пригадай назви місяців року і напиши їх на окремому аркуші паперу.

2. Поміркуй і запиши їх у зошит за алфавітом. У яких словах довелося брати до уваги другу букву?

3. Назви слова, у яких звуків менше, ніж букв.

§2

Склад. Перенос слів із рядка в рядок

37. 1. Додай до частин слів склади так, щоб утворилися слова. Запиши їх.

сини..

лиси..

яго..

..равель

біл..

сли..

со..вей

..жак

..гірок

2. Визнач, скільки складів і скільки голосних звуків у кожному слові. Зроби висновок. Перевір його, користуючись правилом.

Пригадай! У слові стільки складів, скільки в ньому голосних звуків.

3. Пригадай прислів'я, у якому вживаються перші два слова першого стовпчика.

38. 1. Прочитай. Назви ті слова, які не можна поділити на склади. Поясни свою думку.

Лелека, грак, синиця, горобець, дятел, орел, шпак, зозуля, іволга.

2. Спиши спочатку слова, що містять один склад, потім — два і, нарешті, — три склади. Підкресли склади, які позначено однією буквою.

зо ул ор зозуля

3. Поміркуй, чому слова *грак* і *шпак* не можна поділити на склади.

Візьми до уваги! У кожному складі обов'язково є голосний звук. Саме він і утворює склад.

Слова переносяться з рядка в рядок складами: *ли-па, бе-ре-за.*

Склад, позначений однією буквою, не залишається в рядку і не переноситься: *ака-ція, оси-ка, ірис, орел.*

39. 1. Спиши слова, поділяючи їх рисками для переносу.

Суниця, яблуня, горобина, урожай, лілея, гладіолус.

2. У яких словах є склади, яких не можна залишити в рядку або перенести?
3. Визнач слова, у яких звуків більше, ніж букв.

Візьми до уваги! Односкладові слова не поділяються для переносу.

40. **Попрацюйте в парах!** 1. Поміркуйте, які з поданих слів можна переносити. Запишіть їх, поділяючи рисками для переносу.

Уроки, урок, читаю, мию, степ, стеги, край, краї, ґрунт, театр, герой.

герой

2. Пояснить, чому решта слів не ділиться для переносу.

41. 1. Запиши, поділяючи для переносу імена людей.

Олена, Ірина, Олег, Галина, Софія, Борис,
Юрій, Лідія.

2. Назви імена, які не вдалося поділити для переносу. Поясни свою думку.
3. Наведи власні приклади таких імен.

42. 1. Прочитай.

Вересень відчиняє двері **осені**. Кажуть,
що він **красне** літо проводить, а золоту осінь
зустрічає.

2. Поясни, як ти розумієш прочитане. Поміркуй, чому осінь називають *золотою*.
3. Спиши речення, поділяючи виділені слова для переносу. Назви слово, яке можна перенести різними способами.

Слово про слово

Красне — гарне, любе, прекрасне.

Візьми до уваги! Є багато слів, де приголосні звуки збігаються, наприклад: *листки, синичка, гострий*. Такі слова можна переносити по-різному:

ли-стки

лис-тки

лист-ки

си-ничка

сини-чка

синич-ка

го-стрий

гос-трий

гост-рий

Не можна переносити так, щоб розривалося сполучення приголосного з голосним (злиття). Наприклад, не можна переносити: *син-ичка, літ-ечко*. Тут розірвано злиття *ни, те*.

43. Попрацюйте разом! 1. Послухайте загадку і відгадайте її.

Коли вона загляне в сад —
наллється соком виноград.

А пізні яблука ранёт
солодкі стануть, наче мед.
І ми її уклінно просим:
— Заходь у гості, щедра ...

Інна Кульська

уклоні́тися
уклі́нно
уклі́н

2. Послухайте текст загадки ще раз. Запам'ятайте слова, які закінчуються на звуки [д], [д'].
3. Потренуйтеся у правильному вимовлянні слів зі звуками [д], [д'] в кінці.
4. Розкажіть, які ще фрукти і ягоди досягають у вересні.
5. Запишіть їх назви. Одне слово поділіть для переносу.

44. 1. Прочитай народні прикмети.

Грім у вересні — на теплу осінь. Рано опадає
листя — на холодну зиму.

2. Випиши слова, які можна поділити для переносу різними способами.
3. Прочитай виділене слово по складах. Полічи, скільки в ньому складів. Поясни, на скільки частин можна поділити його для переносу.

45. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте загадку і відгадайте її.

Тільки дощик прошумів
над лужком, над лісом,
хтось у небі рушничок
вишитий повісив.

2. Розкажіть, якими різними словами в нашій мові називають відгадку.
3. Усно поділіть для переносу слова *веселка, райдуга*.

Букви й та ь під час переносу слів не можна відривати від попередньої букви. Перенось так: *ліній-ка* або *лі-нійка*, *ляль-ка* або *ля-лька*.

- 46.** **Попрацюйте в парах!** 1. Прочитайте і спишіть слова, поділяючи їх для переносу одним зі способів. Перевірте одне в одного, чи правильно виконали роботу.

Чайка, літає, їжак, жайворонок, сойка, мальви, Юрасик, Василько.

2. Назвіть слово, яке не можна поділити для переносу.

жайворонок

- 47.** 1. Прочитай речення.

1. Над морем пролітає чайка. 2. У небі в'ється жайворонок. 3. Соловейко в темній гаї сонце зустрічає (*Тарас Шевченко*).

2. Запиши слова — назви птахів у стовпчик. Через риску поділи їх для переносу різними способами.
3. Пригадай правило, яким довелось скористатися.

- 48.** 1. Прочитай текст. Розкажи, які ще осінні квіти ти знаєш.

Назва квітки «айстра» походить від німецького слова, що означає *зірка*. Уважніше придивися до цих квітів. Вони нагадують розкидані по небу зірки (*З журналу*).

2. Запиши слова — назви осінніх квітів. Поділи слова для переносу.

- 49.** 1. Прочитай і відгадай загадки. Поділи слова-відгадки для переносу.

1. П'ять братів-близнюків:
один — товстенький,
другий — маленький,
третій — високий,
а два менші — збоку.

2. Квітка сонячна, красива
буде згодом сива-сива.
Вітерець її подмуха —
стане миттю сивим пухом.

2. Спиши одну загадку і відгадку до неї (на вибір).
3. Розкажи правила переносу слів, якими довелося скористатися.

§3 **Голосні звуки.** **Позначення їх буквами**

50. **Попрацюйте разом!** 1. Вимовте різні голосні звуки.

2. Поміркуйте, чому вони мають таку назву.
3. Порівняйте свої міркування з правилом.

Звуки [а], [о], [у], [е], [и], [і] — голосні, тому що: утворюються за допомогою голосу; під час їх вимови повітря через рот проходить вільно, не натрапляє на перешкоди; ці звуки утворюють склад.

51. **Попрацюйте в групах!** 1. Прочитайте текст.

Хмаринки пливуть у небесній блакиті. Он — схожа на білу троянду. Там он — як корабель із вітрилами. А на самісінькому обрії — наче рожеве дерево летить над землею. Махає дивним віттям, рідну землю вітає (Юрій Ярмиш).

2. Розкажіть, що ви бачили, коли спостерігали за хмарами.
3. Прочитайте і спишіть виділені слова. Вимовте в них голосні звуки.

52. 1. Прочитай вірш.

Хмарини, хмарини,
небесні кораблі,
за ними я піснею лину.

Батьківщина

Безсмертя достойний лиш той на землі,
хто **любить** свою Батьківщину.

Володимир Сосюра

2. Побудуй звукові моделі виділених слів.
3. Назви голосні і приголосні звуки у слові *любить*.

Любить свою Вітчизну!

- 53.** 1. Прочитай слова. Протяжно вимов у кожному з них останній голосний звук і запиши букву, якою він позначений.

Весна, сім'я, село, несу, стою, іде, в'є, шпаки, журавлі, гаї.

2. Назви різні голосні звуки, які ти вимовив. Полічи, скільки їх. А скільки букв ти записав? Перевір свої записи за правилом.

**В українській мові шість голосних звуків.
Вони позначаються на письмі
десятьма буквами.**

Звуки: [а] [о] [у] [е] [и] [і]

Букви: а я о ую еє и ії

- 54.** 1. Пригадай осінні місяці. Поспілкуйся з батьками і з'ясуй, чому вони мають такі назви. Розкажи про це в класі.

2. Запиши назви осінніх місяців. Назви голосні звуки і букви, які їх позначають.

- 55.** 1. Прочитай слова.

Яків, ялина, Рая, Юрко, шию, Єва, читає, їжак, їде, Київ.

2. Спиши слова і поділи їх дужками знизу на склади за зразком. Вимов склади з буквами **я, ю, є, ї**. Назви звуки, які ми чуємо і вимовляємо в цих складах.

Зразок. Юрко.

Букви **я, ю, є** можуть позначати по два звуки: [йа], [йу], [йе]. Буква **ї** завжди позначає два звуки — [йі].

- 56. 1. Попрацюйте разом!** Прочитайте вірш спочатку мовчки. Подумайте, які слова треба виділяти голосом. Потім прочитайте його виразно вголос.

Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.

Володимир Сосюра

2. Розкажіть, до чого закликає нас поет. Як він говорить про українську мову?
3. Вимовте голосні звуки, які найчастіше трапляються у словах вірша. Назвіть букви, якими вони позначені.
4. Спишіть вірш. Підкресліть букви, які позначають по два звуки.

Пам'ятайте! Під час переносу сполучення букв **йо** не можна розривати. Переносити треба так: *ра-йон, га-йок.*

- 57. 1.** Прочитай слова і знайди ті, які можна пов'язати за змістом. Запиши утворені сполучення слів за зразком.

майорить

квіти

бойова

розмова

гайові

медаль

серйозна

прапор

медаль

Серйозна розмова

2. Підкресли буквосполучення **йо**.
3. Вимов звуки і назви букви у словах *майорить* і *гайові*. Поділи їх для переносу.

§4

Наголос. Наголошені й ненаголошені звуки і склади

58. 1. Прочитай уривок із тексту.

Наголос живе у слові. Він оформлює звучання слова, відмежовує його від інших слів у реченні. Правильне наголошування слів створює красу рідної мови (За Іваном Вихованцем).

2. Спиши останнє речення. Постав наголос у словах.

Слово про слово

На́голос — виділення складу у слові посиленням голосу; значок над літерою, який указує на виділення звука в слові посиленням голосу.

59. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте вірш. Порівняйте з віршем Ліни Костенко на сторінці 4. Розкажіть, чим вони схожі, а чим різняться.

ЗОЛОТІ КВІТКИ

Вишиває осінь на канві зеленій
золоті квітки.

Квіти оживають, і з дерев спадають
жовті нагідки.

Яблука і груші падають на землю,
бо́ки, спини б'ють.

Олександр Олесь

2. Спишіть виділені слова. Полічіть голосні звуки і зробіть висновок про кількість складів у цих словах. Поставте наголос.

3. Прочитайте склади, позначені однією буквою. Назвіть звуки, які позначаються цими буквами.

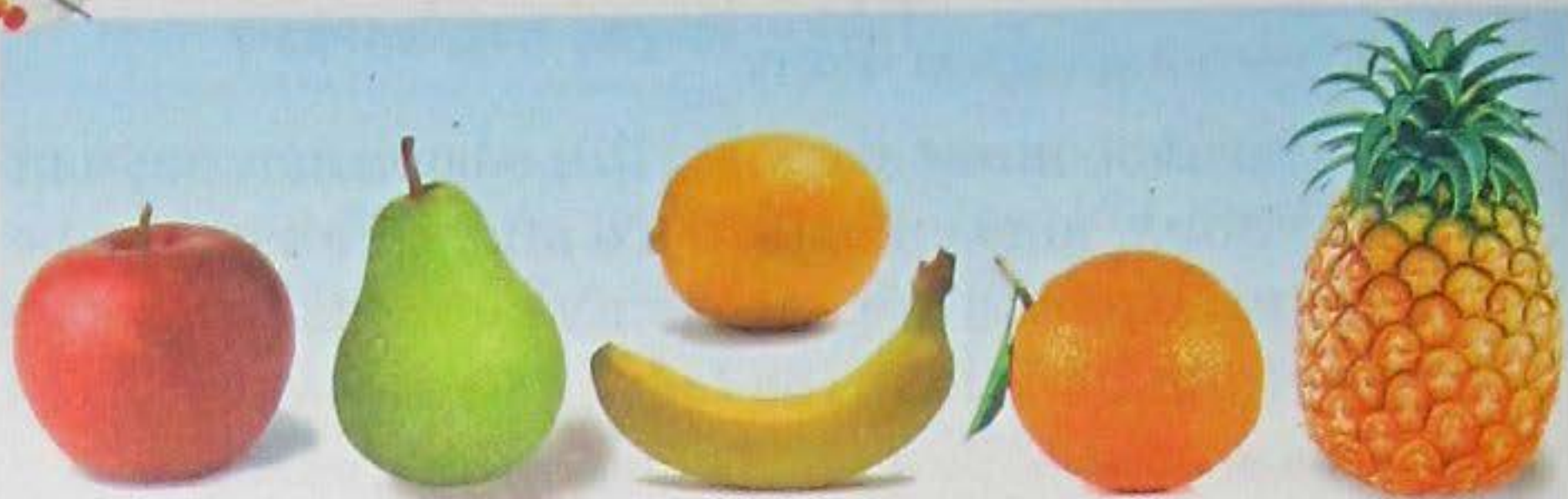

Слово про слово

Канва́ — сітчаста основа для вишивання.

60. **Попрацюйте в парах!** 1. Назвіть предмети, зображені на малюнку.

2. Запишіть слова — назви зображених предметів. Поставте наголос.
3. Зробіть висновок про те, як наголошуються слова в українській мові.

Міркуйте так: в українській мові слова можуть мати наголос на ... складі.

У слові один голосний звук і склад із цим звуком вимовляються з більшою силою голосу. Цей голосний звук і склад називаються наголошеними.

Решта голосних звуків і складів у слові — ненаголошені.

На письмі наголос позначається так:
го́лос, голосні́й, наголо́шений.

61. 1. Прочитай текст.

Су^хе ли^стя до^щем спа^дало з дере^в, то^рка-
ло^{сь} об гі^лочкі^й й ша^руді^{ло}. Під но^га^ми ше-
лесті^{ли} цілі за^мети су^хого, по^круче^{но}го ли^стя
(За *Михайлом Коцюбинським*).

2. Спиши перше речення. Назви в словах наголошені голосні звуки.
3. Познач у словах наголошений склад за зразком: су^хо^{го}.

Урок розвитку мовлення

62. 1. Прочитай загадки. Знайди потрібне слово в довідці.

1. У портфелі ми несем книжки, пенали, зошити й
2. У кожного із нас бажання виразне слухати
3. Минуть роки. І ти тепер — ще учень — завтра інженер, учитель, лікар, офіцер, механік, слюсар чи

ЧИТАННЯ

Слова для довідки: ручки, читання, шофёр.

2. Запиши слова-відгадки. Правильно постав наголос.

63. 1. Прочитай текст. Правильно наголошуй виділені слова.

Вишитий рушник — незмінний предмет українського побуту. Він оспіваний у багатьох піснях і віршах. З давніх-давен рушниками прикрашають оселі, зустрічають гостей. Не обходяться без рушників ні весілля, ні хрестини, ні різні інші свята.

2. Спиши перші два речення.
3. Підкресли виділені слова, познач наголос.

Візьми до уваги! В українській мові є слова, які можна вимовляти по-різному. Наприклад: *пóмилка* і *помі́лка*, *зáвжди* і *завждí*, *усмішка* і *úсмішка*, *алфаві́т* і *алфа́віт*.

64. 1. Прочитай слова. Запам'ятай, як вони наголошуються.

Шофёр, дочка́, український, старій, новій, одина́дцять, чотирна́дцять, дрóва, сто́ляр, за-вда́ння, запитáння, озна́ка.

2. Спиши спочатку слова, у яких наголошений перший склад, потім — другий, далі — третій. Підкресли наголошені склади.

завдання

65. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте і відгадайте загадку.

Вірно людям я служу,
їм дерева стережу.
Дзьоб міцний і гострий маю,
шкідників ним добуваю.

дятел

2. Запишіть відгадку. Підкресліть букву, якою позначено ненаголошений голосний звук.
3. Зробіть звуковий аналіз слова *добуваю*.

Зразок звукового аналізу слова

1. Вимовте слово вголос.
2. Назвіть послідовно всі звуки. Побудуйте звукову модель слова.
3. Поділіть слово на склади, позначте їх.
4. Позначте наголошений склад (звук).
5. Запишіть слово.
6. Вимовте послідовно голосні звуки.
7. Вимовте приголосні звуки.

66. 1. Прочитай текст. Добери до нього влучний заголовок.

Куди б ти не прийшов — у школу, в гості, в устанóву — вітайся першим. Якщо ти йдеш зі старшими, і вони з ким-небудь вітаються, ти повинен **вітатися** також. Першим не подавай руки дорослим. Чекай, поки вони тобі подадуть.

2. Випиши виділені слова: спочатку — двоскладові, потім — трискладові і, нарешті, — чотирискладові.
3. Вимов кожне слово вголос, познач наголос, підкресли наголошені склади.

67. 1. Прочитай.

Воду **носіть** — рука болить, кашу **варить** — рука болить, а каша готова — і рука здорова.

2. Спиши виділені слова. Прочитай їх, наголошуючи перший склад.
3. Склади речення зі словами *носіть* і *варить*. Зверни увагу, як наголос змінює значення слів.

68. 1. Прочитай слова. Визнач, який по порядку склад у них наголошений.

2. Зміни слова так, щоб наголошеним став другий склад.

З р а з о к. *Зірка* — *зіркі*.

Нитка, казка, ложка, шапка, картка, стежка, брунька.

3. Запиши слова парами, познач наголос. Запам'ятай, як вимовляються ці слова.

69. 1. Прочитай речення.

На стрункій **березі** шелестить листя. На **березі** річки ростуть верби.

2. Поясни значення виділених слів. Зверни увагу на місце наголосу в них.
3. Назви наголошені склади у цих словах.

70. 1. Спиши слова. Познач наголос.

Кóси, брáти, дорóга.

2. Зміни наголос так, щоб змінилося значення слів. Усно склади з цими словами речення.
3. Назви наголошені голосні у цих словах.

71. 1. Розглянь малюнки на сторінці 28.

2. Запиши назви зображених предметів. Познач наголос.
3. Правильно прочитай записані слова вголос. Усно склади з ними речення.
4. Назви зображений предмет, який є відгадкою до загадки.

Не гавкає, не кусає, а в дім не пускає.

72. 1. Прочитай і спиши речення.

1. **Добра** людина хоче **добра** всім людям.

2. Косарі поставили в ряд свої **коси**.

3. **Коси**, **кóсо**, **поки рóси**!

2. Познач наголос у виділених словах. Постав до них питання.

3. Знайди в одному з речень відгадку до такої загадки.

Намистиночки нові ніч згубила у траві.

Вранці сонечко устало — намистинки

позбирало.

Марійка Підгірянка

73. 1. Прочитай вірш.

Фарби я взяв —

намалював:

дятлові — ліс,

ластівці — **небо**,

рибам — **озерце**.

Для всіх — **моє серце**.

Микола Сингаївський

2. Випиши виділені слова, познач наголос.

3. Вимов наголошені звуки. Підкресли букви, якими вони позначені.

Візьми до уваги! Наголошені звуки [е] та [и] вимовляються чітко, виразно. Ненаголошений звук [е] у вимові наближається до [и]: [ве^нсна́], [се^нло́]. Ненаголошений звук [и] у вимові наближається до [е]: [кри^нло́], [чи^нсло́].

74. 1. Прочитай слова. Правильно вимовляй голосні звуки в ненаголошених складах.

в[е^н]рба

ст[е^н]пи

з[е^н]мля

з[и^е]ма

ч[и^е]жі

ч[и^е]сло

2. Зроби висновок про правила вимови ненаголошених голосних [е] та [и].

75. 1. Прочитай і спиши слова.

[е^н] — [е]

перо — пéра

плече — плéчі

[и^е] — [и]

сичі́ — сич

киті́ — кит

2. Назви букву, якою позначено наголошений і ненаголошений звук [е]. Зроби висновок.
3. Назви букву, якою позначено наголошений і ненаголошений звук [и]. Зроби висновок.

76. **Попрацюйте разом!** 1. Назвіть предмети, зображені на перших двох малюнках. Запишіть їх назви. Якщо не знаєте, яку букву писати, — пропустіть її.

2. Назвіть предмети, зображені на третьому і четвертому малюнках. Запишіть їх назви.
3. Зробіть висновок, які букви треба писати в перших двох словах. Складіть із цими словами речення і запишіть їх.

Запам'ятайте! Щоб знати, яку букву треба писати на місці ненаголошених звуків [е], [и], треба змінити слово так, щоб ненаголошений звук став наголошеним: с[е^н]рпí — серп.

77. 1. Прочитай слова лівого стовпчика. Правильно вимовляй голосні звуки в ненаголошених складах.

в..сло

жИТО

з..рно

зИМИ

ж..та

вЕСЛА

з..ма

зЕРНА

2. Запиши слова лівого стовпчика, вставляючи пропущені букви. Назви слова з правого стовпчика, які допомогли тобі вибрати потрібну букву.

78. 1. Прочитай слова. Зміни кожне слово так, щоб ненаголошений склад став наголошеним. Запиши за зразком.

Один

Багато

Один

Багато

межа́ —

ме́жі

число́ —

...

земля́ —

...

крило́ —

...

сестра́ —

...

плита́ —

...

2. Підкресли букви, якими позначені ненаголошені й наголошені голосні звуки [е] та [и].

3. Що треба зробити зі словом, щоб дізнатися, яку букву (е чи и) слід писати в ненаголошеному складі?

§5

Приголосні звуки.

Позначення їх буквами

79. Попрацюйте разом! 1. Розгляньте малюнок.

2. Усно опишіть квітку маку за запитаннями.

1. Яке в маку стебло?

2. Які листочки має мак?

3. Якого кольору пелюстки?

4. Яка в маку серéдинка?

5. Де ростуть маки?

3. Запишіть повну відповідь на третє запитання.

4. Зверніть увагу на написання слова *червоні*. Вимовте всі приголосні звуки у цьому слові.

- 80. Попрацюйте в парах! 1.** Вимовте звуки в слові *мак*.
- 2.** Назвіть звук, під час вимовляння якого повітря проходить вільно через рот.
- 3.** Поясніть, на які перешкоди натрапляє повітря під час вимови приголосних звуків [м] і [к].

Візьміть до уваги! Звуки [м], [к] — приголосні, тому що: утворюються за допомогою голосу і шуму або тільки шуму; під час їх вимови повітря проходить через рот, натрапляючи на перешкоди; вони не утворюють складу.

- 81. 1.** Прочитай текст.

духмяний
запашний

МАК

Мак завжди високо цінувався в народі як харчовий продукт.

З маком пекли пиріжки, варили вареники, ним заправляли кутю, посипали бублики, святкові паляниці.

На свято Маковія мак у букеті з духмяними чорнобривцями та васільками освячували в церкві і вважали його оберегом від нечистої сили (За Лідією Артюх).

- 2.** Спиши перше речення. Знайди в ньому слова, у яких є збіг двох або трьох приголосних звуків.
- 3.** Підкресли букви, якими вони позначені.

Хвилинка спілкування

— Мені дуже подобаються осінні квіти. Особливо я люблю чорнобривці. А ти?

— Я люблю весняні квіти.

— Які саме?

Продовжіть розмову.

82. 1. Прочитай слова вголос.

Склад, лани, рибина, стрибки, скрізь, око.

2. Запиши в один стовпчик слова, у яких приголосних звуків більше, ніж голосних, а в другий — решту слів. Простеж, які слова вимовляти важче.

Візьми до уваги! В українській мові слова зі збігом кількох приголосних звуків трапляються рідко. Тому нашу мову називають **співучою, мелодійною, милозвучною.**

83. 1. Прочитай і спиши прислів'я. Поясни його зміст.

Книга вчить, як на світі жить.

- 2.** Випиши з підручника «Літературне читання» два прислів'я про книгу.
- 3.** Знайди в них слова, які починаються і закінчуються приголосними звуками.
- 4.** Назви приголосні звуки, якими починаються інші слова.

84. 1. Прочитай скоромовку. Правильно вимовляй звук [ф].

У траві, над річкою,
іде родина в ряд:
фазан із фазанихою
і троє фазанят.

- 2.** Доведи, що цей звук є приголосним. Простеж, якими органами мовлення створюється перешкода на шляху струменя повітря.
- 3.** Пригадай і запиши п'ять слів, які починаються на букву **ф**. Можеш скористатися словником.

85. Попрацюйте в парах! 1. Відгадайте загадки.

- 1.** Є у мене добрий друг,
має він чудовий слух.
Він говорить голосами
моїх друзів, тата й мами.

2. М'яч. Удар. І чути: «Г-о-о-о-л!».
Це чудова гра —

2. Запишіть слова-відгадки.
3. Доберіть інші слова, які закінчуються на -фон.

86. Попрацюйте в групах! 1. Позмагайтеся, хто більше добере і запише слів, які починаються з *фото-*.
2. Перевірте правильність написання цих слів.

Фото, фотограф, фотоапарат, фотографувати, фотографія, фотокартка.

87. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте вірш. Правильно вимовляйте звук [ф].

Фіолетові заграви
фарбували в лузі трави.
Фіолетовий фломастер —
фарбувати також майстер.

Ганна Чубач

2. Спишіть вірш. Підкресліть букву **ф** у словах.

88. Попрацюйте разом! 1. Зі слів складіть і запишіть речення.

1. Мама, на, працює, Софійчина, фабриці, ткацькій. 2. Фланель, у, цеху, тчуть, маминому. 3. Прийшов, на, клас, сюди, екскурсію, Софійчин. 4. Показали, цікавого, дітям, багато, робітники.

2. Прочитайте складену розповідь. Правильно вимовляйте слова зі звуком [ф].

89. 1. Розглянь малюнки, запиши назви зображених предметів.

2. Склади і запиши речення з двома словами (на вибір).

90. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте скоромовку. Потре-
нуйтеся читати її швидко і правильно.

Фірма ферму будувала.
Фірмі фарби було мало.

Ганна Чубач

2. Правильно вимовляйте звук [ф].
3. Пригадайте і запишіть п'ять слів, які починаються на букву **ф**.

91. Попрацюйте в групах! 1. Намалюйте фонтан у вигляді букви

ф. Розкажіть про зображене на своїх малюнках.

2. Складіть і запишіть загадку про фонтан. Загадайте її учням інших груп.

92. 1. Прочитай і спиши слова.

Фіалка — **х**віртка, **ф**арту́х — **х**вала, **ф**ото — **х**воя, **ф**иркати — **х**виля.

2. Порівняй вимову звуків, позначених виділеними буквами. Зроби висновок.

Правильно вимовляй і пиши:

хво́йний

фото́граф

хвіст

фігу́ра

хвалько́

фа́кел

хви́ліна

шофе́р

хвилюва́тись

фонта́н

хво́рий

футбо́л

фа́кел

смо́лоскіп

93. 1. Прочитай прислів'я. Подумай, коли їх доречно вживати.

Кожна лисиця свій хвостик хвалить. Краще за п'ять хвилин раніше, ніж на п'ять хвилин пізніше. Хвіст витягне — ніс зав'язне, ніс витягне — хвіст зав'язне. На кожну хворобу свої ліки.

2. Спиши. Підкресли буквосполучення **хв** у словах. Запам'ятай написання слів.

- **94.** 1. Знайди в орфографічному словнику п'ять слів із буквою **ф** і п'ять слів із буквосполученням **хв**.
2. Запиши їх. Постав наголос.
3. З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

- **95.** 1. Прочитай речення. У виділених словах правильно вимовляй звуки [дж], [дз], [дз'].

З-під гори дзюркоче веселе джерельце. Вода в ньому дзеркальна, прозора. Джерельце напуває землю своєю чистою водичкою.

Ось похитують своїми жовтими й помаранчевими голівками чорнобривці. Над ними вже дуже рідко літають бджоли і джмелі.

2. Випиши виділені слова. Підкресли буквосполучення **дж**, **дз**.

 Звуки [дж], [дз], [дз'] позначаються на письмі буквосполученнями **дж**, **дз**.

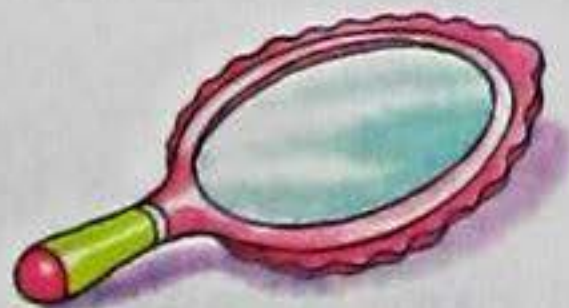
При переносі слів буквосполучення **дж**, **дз** розривати не можна. Перенось так:
ВИХО-ДЖУ, ПО-ДЗВОНИВ.

- **96.** 1. Запиши речення, доповнивши їх словами. У цьому допоможуть тобі малюнки.

На городі виросла висока На лузі ще можна побачити Лід на ставку нагадує велике

2. Поділи для переносу слова з буквосполученнями **дж**, **дз**.
3. Полічи кількість звуків і букв у цих словах.

97. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте текст.

ДЖМЕЛИК

Над осінніми квітами кружляє джмелік, схожий на вертоліт. Весь чорний, мов вуглинка. На спинці та голівці — дві плямки, мов пелюсточки квітки прилипли. А над ними дужими пропелерами мерехтять крильця.

— Джу-джу-джу! — дзвінко гуде джмелік.
— Джу-джу!.. (Сергій Носань).

- 2.** Чим відрізняються між собою слова *джміль* і *джмелік*?
3. Користуючись текстом, усно опишіть джмеліка за запитаннями.

1. На що схожий джмелік?
2. Якого він кольору?
3. Що у нього на голівці і на спинці?
4. На що схожі крильця джмеліка?
5. Як джмелік гуде?

98. 1. «Перетвори» рослину *хміль* на комаху, замінивши один звук. Запиши слова.

- 2.** Визнач, чи однакова кількість звуків і букв у записаних словах. З одним зі слів склади і запиши речення.

99. 1. Прочитай слова. Правильно вимов перший звук. Назви букви, якими він позначається.

Дзвін, джунглі, дзеркальце, джем, дзвінкий, дзеркальний, дзвінок, джерельна.

- 2.** Запиши ці слова і поділи на склади. У виділених словах визнач кількість звуків і букв.

100. Попрацюйте в парах! 1. Прочитайте скоромовку. Правильно вимовляйте звуки, позначені буквами *г* і *ґ*.

Галасливі ґави й галки
в гусенят взяли скакалки.

Гусенята їм гелґочуть,
що й вони скакати хочуть.

2. Спишіть скоромовку. Слова з буквами г і ґ усно поділіть на склади.

101. **Попрацюйте разом!** 1. Послухайте текст.

ГОРОБІНА

На земній кулі відомо близько ста видів горобини.

В Україні росте вісім видів. Серед них трапляються і високі дерева, і невеликі кущі. Горобина гостинно зустрічає пернатих друзів. Її червоні ягоди — улюблені ласощі птахів. Навіть деякі тварини (вовки та лисиці) пригощаються солодкою, соковитою горобиною.

2. Скільки видів горобини росте в Україні? Як горобина зустрічає пернатих друзів? Які тварини пригощаються плодами горобини?
3. Ще раз послухайте текст про горобину і назвіть слова зі звуком [ґ].

102. 1. Прочитай загадки і відгадай їх. Правильно вимовляй звук [ґ] у словах-відгадках.

1. Перший в дім впускає ранок
добрий і затишний
2. Він — прикраса в кожній блузці,
цей маленький круглий
3. — Кар-кар-кар! — згори злетіла,
аж осика затремтіла.
Пісня лине без угаву.
Хто співає? Звісно,

ґудзик

2. Запиши слова-відгадки.

Слова для довідок: ґудзик, ґанок, ґава.

3. Зроби звуковий аналіз слова *гудзик*. Поясни, як це слово можна поділити для переносу.

Слово про слово

Без уга́ву — безперестáнку, безперéрвно.

103. 1. Поясни, про кого так говорять.

1. Гострий на язик. 2. Може гори перевернути. 3. Гав ловить. 4. Крутиться дзигою. 5. Тримає ніс догори.

2. Назві звуки, які позначено виділеними буквами.

104. 1. Прочитай народні прикмети і спиши.

Гуска ховає дзьоба під крило — на холод.
Рясно вродила горобина і завчасно почервоніла — на сувору зиму.

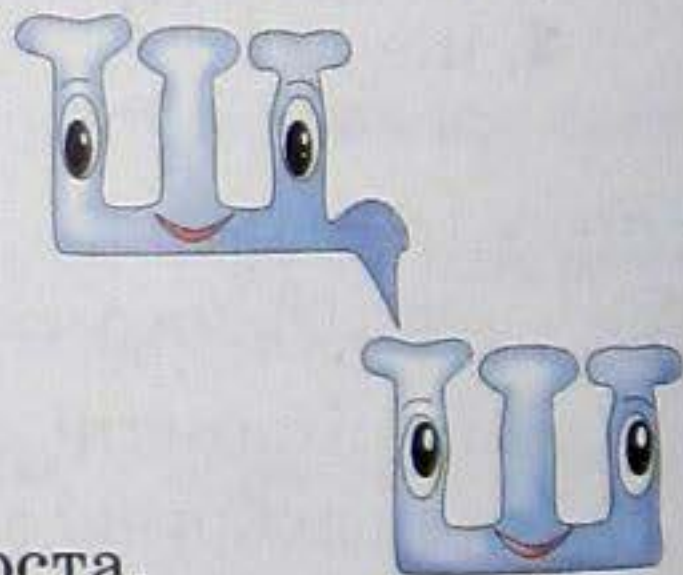

2. Розкажи інші народні прикмети, які ти знаєш.
3. Одну народну прикмету допиши до поданих у підручнику.

105. 1. Прочитай вірш.

Буква Щ сказала Ш:
— Ти стрибаєш, як лоша.
Я на тебе дуже схожа,
хоч стрибати так не можу.
А відгадка тут проста:
я — з хвостом, ти — без хвоста.

Ігор Січовик

2. Пригадай, які звуки позначає буква **щ**. Назви їх.
3. Добери і запиши п'ять слів із буквою **щ**. Можеш скористатися словником.

Пригадай! Буква **щ** завжди позначає два звуки: [шч].

106. **Попрацюйте в групах!** 1. Прочитайте українську народну дитячу пісеньку.

Іди, іди, дощику!
Зварим тобі борщику
в зеленому горщику.
Тобі каша, а нам борщ,
щоб частіше ішов дощ.

2. Розкажіть, чи доводилося вам її співати. Якщо ні — вичіть її напам'ять і проспівайте.
3. Назвіть букву, яка часто трапляється в словах пісеньки. Випишіть слова з цією буквою.

107. **Попрацюйте разом!** 1. Послухайте текст.

ЩИГЛИК

Щиглик — одна з найгарніших пташок. Голівка і горлечко — червоні, а на чорних крилах — яскраві смуги. Оселяються вони в лісах, у садках. Восени і взимку вони кочують, але далеких перельотів не роблять.

Гніздечко щиглика має вигляд чашечки із тонких стеблинок, які закріплені павутинням. Всередині воно встелене пухом, шерстю.

Щиглики — дуже корисні птахи. Вони знищують шкідливих комах.

2. Чому щиглика вважають однією із найгарніших пташок? Де оселяються щиглики? Чому щиглики — корисні птахи? На що схоже гніздо щиглика?
3. Доведіть, що у слові *щиглик* звуків більше, ніж букв.

108. 1. Прочитай текст спочатку мовчки, потім уголос. Позначай кінець кожного речення зниженням голосу і паузою.

Сашко йшов лісом. Раптом із куща ліщини вилетіла пташка. У кущі Сашко побачив гніздечко щиглика. У ньому сиділо четверо пта-

шенят. Сашко навіть не торкнувся гніздечка.
Сашко швидко пішов геть від куща.

2. Спиши текст, не повторюючи слова *Сашко*. Використай слова: *він, хлопчик*.
3. Підкресли слова з буквою **щ**. Поясни, які звуки вона позначає.

109. 1. Прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш.

1. Щоб щасливо жити, треба працю любити.
 2. Найкращі руки — роботящі.
 3. Щире слово, добре діло душу й серце обігріло.
2. Спиши. Підкресли слова з буквою **щ**.
 3. Вимов усі звуки в цих словах.

110. 1. Прочитай.

Сон, що, я, він, дощ, джміль, яма, щука,
юнак, їжак, дзьоб, щит, ліс, ґедзь.

2. Випиши спочатку слова з двома, потім — із 3, 4 і 5 звуками.
3. Назві слова, у яких звуків більше, ніж букв, а потім — слова, у яких звуків менше, ніж букв. Поясни, чому.

§6 Дзвінки й глухі приголосні звуки

111. **Попрацюйте разом!** 1. Чітко вимовте звуки парами.

[б] — [п] [д] — [т] [дж] — [ч]
[г] — [х] [д'] — [т'] [г'] — [к']

2. Назвіть звуки, під час вимови яких ви чуєте голос і шум.
3. Вимовте звуки, які утворюються тільки з участю шуму, без голосу.

Д з в і н к і приголосні — це звуки, які утворюються за допомогою голосу і шуму.
Г л у х і приголосні — звуки, які утворюються за допомогою тільки шуму.

112. 1. **Попрацюйте разом!** Розгляньте таблицю парних дзвінких і глухих приголосних звуків.

Дзвінкі	[б]	[г]	[ґ]	[д]	[д']	[з]	[з']	[ж]	[дж]	[дз]	[дз']
Глухі	[п]	[х]	[к]	[т]	[т']	[с]	[с']	[ш]	[ч]	[ц]	[ц']

Візьміть до уваги! Решта приголосних звуків не утворює пар.

Дзвінкі	[в]	[л]	[л']	[м]	[н]	[н']	[й]	[р]	[р']	—
Глухий	—	—	—	—	—	—	—	—	—	[ф]

2. Потренуйтеся в попарному вимовлянні дзвінких і глухих звуків.

Пам'ятайте! Під час вимовлення глухих звуків голосу зовсім не чути.

113. 1. Прочитай слова.

2. Заміни за зразком дзвінкий приголосний звук, позначений виділеною буквою, парним глухим. Запиши слова парами.

Зразок. Злива — слива.

Жити — ..ити, гуля — ..уля, гори — ..ори,
бити — ..ити, дітоньки — ..ітоньки.

3. Зроби висновок про те, що сталося зі словами під час заміни звуків.

114. 1. Прочитай вірш і спиши.

Хай ізнов калина
червоніє, достигає,
всьому світу заявляє:
«Я — країна Україна —
на горі калина».

Павло Тичина

2. Вимов у виділених словах окремо дзвінкі й глухі приголо-
сні звуки.
3. Букви, якими позначено дзвінкі приголосні звуки, під-
кресли однією рисою, а глухі — двома.

Урок розвитку мовлення

115. **Попрацюйте разом!** 1. Розгляньте малюнки.

2. Складіть і запишіть розповідь за малюнками і запитаннями.

1. Хто автор казки «Про двох цапків»?
2. Чим відрізнялися цапки один від одного?
3. Що хотіли зробити цапки?
4. Де вони зустрілися?
5. Яка була кладка?
6. Що сталося з цапками?

116. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте.

Мама заплела Маринці тоненькі кізки.
Бігла кіска по мосту, збила куряву густу.

2. Назвіть букви, які «стали не на своє місце». Запишіть речення, виправивши помилки.

117. 1. Прочитай уголос. Скажи, який дзвінкий і який парний йому глухий приголосний найчастіше трапляються в цих скоромовках.

1. Біжать стежини поміж ожини. 2. Над шляхом Явдошка шукала волошки.

2. Спиши. Підкресли букви, якими позначено дзвінкі приголосні звуки.

118. 1. Прочитай і відгадай загадки.

1. Віз без коліс, а з батога сльози ллються.
2. Замість тисячі лопат я копати землю рад.
3. Їла, їла дуб, дуб, поламала зуб, зуб. 4. Взимку вкрили ми навкруг ліс, дорогу, поле, луг.

2. Прочитай виділені слова. Чітко вимовляй у них останній звук.

3. Запиши слова, які закінчуються на дзвінкий приголосний звук. Підкресли останню букву в кожному слові.

119. 1. Прочитай. Чітко вимовляй дзвінкі приголосні звуки перед глухими у виділених словах.

1. Під берізки, під дубки поховалися грибки.
2. Швидко мова мовиться, та не швидко діло робиться.

2. Випиши виділені слова. Поділи їх на склади. Підкресли букви, які позначають дзвінкі приголосні звуки в кінці складу.

В українській мові дзвінкі приголосні звуки в кінці слова і складу вимовляються дзвінко, виразно, чітко: друг, дуб, книжка, рибка, берізка.

120. 1. Прочитай, виразно вимовляючи дзвінки приголосні звуки в кінці слова і складу.

Хліб, сад, молодь, дужка, казка, шибка, будка, **вузький, молодший**, ріж, їжте, віз.

2. Склади і запиши речення з виділеними словами.

121. 1. Допиши слова за зразком.

2. Прочитай слова парами. Чітко вимовляй дзвінки приголосні в другому слові кожної пари.

Багато	Один	Один	Багато
вози	—	віз	грибок — грибки
гаражі	—	...	садок — ...
обіди	—	...	зубок — ...

122. **Попрацюйте разом!** 1. Розгляньте малюнок і прочитайте початок прислів'я. Подумайте, як його можна закінчити.

Хочеться рибку з'їсти, та не хочеться ...

2. Запишіть прислів'я. Підкресліть букви, які позначають дзвінки приголосні звуки перед глухими.
3. Усно складіть розповідь за малюнком.

ведмідь

- 123.** 1. Прочитай текст. Чітко вимовляй звуки, позначені виділеними буквами.

Край молодого садка — п^асіка. На високих ніжках стоять рівними рядками будиночки — вулики. У них живуть бджоли.

2. Спиши. Усно зроби звуковий аналіз слова бджоли.

- 124.** 1. Підготуйся до виразного читання тексту. Подумай, швидко чи повільно будеш читати. Поясни, чому саме так. Читаючи, дзвінко вимовляй звуки, позначені виділеними буквами.

Тиха зоряна ніч. Серпик місяця високо підбився. Коли це враз земля від лісу загула, і щось важке-важке наближається до пасіки. Суне між вуликами, валить їх, давить квіти. Наче господар, оглядає, де кращий вулик, смачніший мед. І коли натрапив на такий, зараз лапу патлату туди — і л^асує (За Марком Вовчком).

2. Здогадайся, що це за гість завітав на пасіку. Поясни, як ти його впізнав. Запиши його назву. Розкажи, яку ілюстрацію можна намалювати до тексту.
3. Випиши парами слова *іде й суне*, *їсть і ласує*. Яка відмінність між ними?

- 125.** 1. Прочитай і відгадай загадку.

На грибка я схожий трішки:
зверху — брилик, знизу — ніжка.
Я в соснову дошку вгруз,
на мені висить картуз.

2. Випиши виділені слова. Прочитай їх, чітко вимовляючи дзвінкі приголосні звуки в кінці складу і слова.
3. Назви у вірші слова, у яких є тільки дзвінкі приголосні.

Слово про слово

Бриль, брілик — солом'яний капелюх.

126. 1. Допиши слова за зразком.

Зразок. Грудочка — грудка.

В'язочка, скибочка, діжечка, ложечка, кладочка.

2. Прочитай утворені слова, чітко вимовляючи дзвінки приголосні звуки перед глухими.
3. З однією парою слів (на вибір) усно склади речення.

§7

**Тверді і м'які приголосні звуки.
Позначення м'якості
приголосних знаком м'якшення**

127. 1. Прочитай слова і склади з ними речення.

Лан — лань.

2. Назви звуки, якими відрізняються слова лан і лань. Якою буквою позначено м'якість звука [н']?

лань
олень

Буква «знак м'якшення» (ь) разом із попередньою буквою позначає на письмі м'який приголосний звук.

128. 1. Прочитай вірш.

Твоя це мати — Батьківщина,
твій дім з малих дитячих літ.
Звідсіль дороги і стежини
тобі лежать в широкий світ.

Лідія Компанієць

2. Випиши з вірша слова у два стовпчики: в один — зі звуком [т], а в інший — із звуком [т'].

Зразок.

[т]

[т']

тих

тільки

129. 1. Спиши, змінюючи слова за зразком.

 Зразок. Мисливці — мисливець.

Вихователі, медалі, зайці.

2. Поясни, як позначено м'якість приголосних звуків у словах.

130. 1. Спиши слова, вставляючи, де треба, знак м'якшення.

Бат..ко, клад..ка, дон..ка, тон..ка́, ред..ка,
сін..ка, спин..ка, шпил..ка, пил..ка, міл..ко.

2. Поясни написання слів.

131. 1. Відгадай загадку і запиши її разом із відгадкою, вставляючи пропущені букви.

Він на зріст мален..кий,
сірий, чепурнен..кий,
справжній молодец..!
Хто він? ...

2. Підкресли в словах букви перед знаком м'якшення. Які звуки вони позначають у цих словах?

132. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте прислів'я.

1. Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні. 2. Поганий той товариш, хто залишає ближнього в біді.

2. Спишіть виділені слова. Вимовте у них звуки і назвіть букви. Що позначає знак м'якшення у цих словах?

3. Доберіть до слів *поганий*, *біда* протилежні за значенням.

Пригадайте! М'якість приголосного перед **о** позначається знаком м'якшення (**ь**):
льон, *бадьорий*.

133. 1. Прочитай вірш і спиши, вставляючи пропущені букви.

Плавай, плавай, лебедон..ко,
по син..ому морю.

Рости, рости, тополен..ко,
все вгору та вгору.

Тарас Шевченко

2. Розкажи, до кого і до чого звертається поет.
3. Визнач кількість звуків і букв у слові *синьому*.

Плавай, плавай, лебедонько.

Візьми до уваги! Під час переносу слова знак м'якшення (**ь**) залишай із попередньою буквою: *бать-ко, донь-ка*. Не можна при переносі розривати буквосполучення **ьо**. Перенось так: *по-льо-вий, ба-дьо-рий*.

- 134. Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте і спишіть речення, вставляючи пропущені букви.

1. **Половіли** жита й вилискувалис.. на сонці. 2. Віют.. з поля чудові пахощі од нестиглого зерна і пол..ових квітók (Михайло Коцюбинський).

Слово про слово

Половіли — досягаючи, набували жовтого кольору.

2. Поясніть, що позначає знак м'якшення у слові *польових*.

- 135.** 1. Прочитай і відгадай загадку. Спиши її.

За селом з'явилося море,
синє-синє, неозóre.
То не казка і не сон,
а зацвів у полі ...

2. Вимов у слові-відгадці звуки і назви букви. На яке питання відповідає це слово?

3. Знайди слова, у яких м'якість приголосних позначено буквами **є, ь**.

КІЛИМ

136. 1. Прочитай вірш.

Вересень трусить
груші в садочку.
Жовтень гаптує
клену сорочку.

Йде листопад,
застеля килимі.
Грудень надходить —
початок зими.

Федір Петров

2. Випиши слова зі знаком м'якшення. Поясни їх написання. Поділи ці слова для переносу.

Слово про слово

Гаптувати — вишивати шовковими нитками, вкритими тонким шаром золота чи срібла.

137. 1. Спиши слова, поділяючи їх для переносу.

Батько, дядько, альбом, біленький, близько, бадьорій.

2. У кожному слові назви м'який приголосний звук, позначений двома буквами.

Відповідай так: у слові *батько* м'який звук [т'] позначено двома буквами — «те» і «знаком м'якшення».

138. 1. Відгадай загадку.

То чорна, то сива
по небу ходила.
Побив її вітер —
сльози розпустила.

2. Знайди в загадці двоскладове слово, яке не можна поділити для переносу. Чим цікаве це слово?
3. Зроби звуко-буквений аналіз виділеного слова за зразком на сторінці 50.

Зразок звуко-буквеного аналізу слова

1. Вимов слово вголос.
2. Поділи його на склади.
3. Визнач наголошений склад (в односкладових словах наголос не визначається).
4. Назви послідовно всі звуки в слові і познач їх буквами в квадратних дужках, наприклад: [г а л' а в и^е н а].
5. Запиши слово буквами.
6. Полічи кількість звуків і кількість букв.
7. Поясни невідповідність між кількістю звуків і букв, якщо вона не однакова.

139. 1. Прочитай прислів'я. Спиши, вставляючи пропущені букви.

1. У дитини заболит.. пал..чик, а в мами —
серце. 2. Вогон.. і ніж — не забавка для дитини.
3. Добра дитина бат..кам завжди віддячит.. .

2. Запам'ятай написання виділених слів.

140. 1. Прочитай текст. Спиши, вставляючи пропущені букви.

У низині дзюрчало джерел..це, веселе, дзвінке! У джерел..ці купала свої віти плакуча верба. Разом їм було дуже добре. Джерел..це напувало вербичку. А вона захищала його від пекучого сонця. А восени опали у воду з верби листочки.

2. Вимов приголосні звуки у виділених словах. Назви букви, якими вони позначені.
3. Поділи для переносу слово *джерельце*. Який висновок можна зробити?

дз дж Джерельце

141. 1. Прочитай і спиши, вставляючи пропущені букви.

1. Зёрна курочка клювала, бити дз..бом не вгавала. 2. Осінній ден..к як у комара носок. 3. На чужий труд ласий не буд... .

2. Вираз *бити дзьобом* усно заміни одним словом.
3. Поділи для переносу виділені слова.

142. Попрацюйте разом! 1. Послухайте текст.

Ми зупинилися біля поля.
Десь із хлібів сповістила про себе перепілка.

— Під-падьом! Під-падьом!
Спершу озвалося за горбом. Потім раптово підпадьомкнуло зовсім близько.

Ця пустунка нібито радіє, що є нагода їй побавитися з нами. І голос подає то звідси, то звідти. Загукує до себе в польову гущавінь.

Ми спробували вистежити жартівницю. Та марні наші лови! (За *Олесем Гончаром*).

2. Хто із хлібів сповістив про себе? Де спершу озвалася перепілка? Куди перепілка загукує до себе?
3. Послухайте текст ще раз. Доберіть до нього влучний заголовок.
4. Запишіть слова з буквосполученням **ьо**. Поділіть їх для переносу.

143. 1. Прочитай скоромовку тричі, щоразу прискорюючи темп. Потім запиши з пам'яті.

**Пильно поле пильнували,
перепелів рахували.**

2. Знайди у скоромовці слова, в яких немає м'яких приголосних звуків. Який звук трапляється найчастіше?
3. Поділи для переносу виділені слова.

144. 1. Прочитай текст. Про кого в ньому йдеться?

Дунай ще малий та нерозумний. Але до **всього** **придивляється**, всюди бігає, все нюхає. Головатий, вуха гострі, очі чорні-чорні. Язик висуне та хекає-хекає, бо набігався (Леонід Дениско).

2. Випиши з тексту виділені слова.
3. Назви́ букви, якими позначено м'які приголосні звуки, та букви, якими позначено м'якість приголосних.

§8

Позначення м'якості приголосних буквами *і, я, ю, є*

145. 1. Прочитай уголос склади парами. Вимов попарно приголосні звуки.

Да — дя, не — неє, лу — лю, ти — ті.

2. Назви́ букви, які підказали тобі, що приголосні, позначені виділеними буквами, треба вимовляти м'яко.

Букви *і, я, ю, є* позначають м'якість попередніх приголосних звуків: *ні* — [н'і], *ня* — [н'а], *ню* — [н'у], *неє* — [н'е].

146. 1. Прочитай і спиши речення.

Сійся, родися, колосом **розвийся**, засівайся, ниво, людям на добро! (Василь Симоненко).

2. Знайди слова з м'якими приголосними звуками. Вимов ці звуки.
3. Виділені слова поділи для переносу.

Пам'ятай! Буква **й** завжди позначає м'який приголосний звук [й].

4. Назви́ слово у вірші, у якому всі приголосні звуки м'які.

147. 1. Розглянь малюнок і прочитай вірш. З чого видно, що люди бережливо ставляться до природи, охороняють її?

ЛІСОВА КРИНИЧКА

На зеленій галявині,
де росяна трава,
дзюркотить криниченька,
чиста, лісова.

Ми збирали ягоди,
забрели сюди.
Відпочити в затишку
сіли край води.

Наталя Забіла

2. Спиши виділені слова. Вимов м'які приголосні звуки. Букви, якими позначено м'якість цих звуків, підкресли двома рисками.

З р а з о к. Галявині.

148. **Попрацюйте разом!** Назвіть звуки (не букви), які треба додати до частинки слова *-інь*, щоб утворилися такі слова: *тінь*, *лінь*, *дзінь*. Якими буквами позначено ці звуки? А якою буквою позначено їх м'якість?

149. 1. Прочитай вірш. Вивчи напам'ять і запиши його з пам'яті.

По діброві вітер виє,
гуляє по полю,
край дороги гне тополю
до самого долу.

Тарас Шевченко

2. Вимов кожен приголосний звук у виділених словах. Які різні звуки в цих словах позначає буква *л*? Яка буква вживається для позначення м'якості приголосного звука [л'] у слові *полю*?

Слово про слово

Дібрóва — листяний ліс, де найбільше дубів.

Урок розвитку мовлення

150. **Попрацюйте разом!** 1. Візьміть участь у діалозі вчителя з учнями.

ЯК ТВОРЯТЬСЯ ТКАНИНИ?

- З чого одяг у людини? Ну, звичайно ж із...
- Тканини!
- З чого робляться тканини? Із травинок? З павутини? І на вас, і на мені з павутини одяг?
- Ні!
- А із чого ж утворили нам тканини ці усі?
- Із ниток!
- Нитка! Робиться вона із тонкого...
- Волокна!
- Є волókна натуральні: вовняні і конопляні, і природні шовкопрядні, і лляні, і...
- Бавовняні!
- Хто? Які майстри чудові роблять нитки кольорові?

Відгадаймо цю загадку! Це прядильниці на...

— Прядках!

— Ні! **Сьогодні** в наших хатах перестали прясти-ткати. Нитки нам прядуть верстати на прядильних...

— Комбінатах!

— Який майстер і машини виткали для нас тканини, модні, барвами багаті? Ткач на ткацькому...

— Верстаті!

— У природи є ткачі, що **працюють** і вночі. Із тонкої павутини візерунок роблять дивний. Їх майстерні — це кутки, а «ткачі» — це...

— Павуки!

Володимир Тищенко

Слово про слово

Льон — трав'яниста рослина, зі стебел якої виготовляють волокно, а з насіння — олію.

Бавовник — рослина з насінням, вкритим пухнастим волокном, з якого виробляють пряжу.

2. Потренуйтеся читати діалог в особах (учителя й учнів).
3. Зробіть звуко-буквений аналіз виділених слів.

151. 1. Прочитай початок легенди. Спиши його.

Жила на горі Олімп богиня Афїна Паллада, дочка головного бога — Зевса-громовёржця. Вона була покровителькою героїв Греції і неперевершеною ткалею. Усіх дівчат вона навчала рукоділля, і така майстриня була, що ніхто не наважувався змагатися з нею.

2. У другому реченні підкресли слова з м'якими приголосними звуками. Поясни способи позначення м'якості приголосних звуків у цих словах.

152. *Попрацюйте в парах!* 1. Прочитайте діалог в особах.

Хлопчик підняв із землі залізний гак і кинув. Дідусь запитав:

— Навіщо ти добро розкидаєш?

Онук здивувався:

— А для чого залізняка? Її ж не можна їсти.

На це дідусь йому так відповів:

— Залізом хліб добувають (За Львом Толстим).

2. Поясніть, як ви розумієте слова дідуся.
3. Вимовте приголосні звуки у виділеному слові. Які з них тверді, а які — м'які? Якими буквами позначено м'якість приголосних звуків?

153. *Попрацюйте разом!* 1. Прочитайте загадку і знайдіть сховану в ній відгадку.

Пахнуть свіжістю поля.
Лискотить масна рілля.
Угрузає в землю ніж.
Горне борозну леміш.

Василь Довжик

2. Вимовте кінцевий голосний звук у виділених словах.
3. Чому звук [а] в словах *поля* і *масна* позначений різними буквами — **а** і **я**?

Слово про слово

Леміш — частина плуга, що підрізує шар землі знизу. **Рілля** — віоране поле.

154. 1. Допиши прислів'я, знайшовши його продовження в правому стовпчику.

Осінній день

будеш мати зерна́ гору.

Посієш вчасно —

зиму годує.

Посій у пору —

вродить рясно.

2. Склади звукову модель слова *рясно*.

155. 1. Прочитай уривки з віршів і спиши.

1. Бачить хлопчик: садять сад, —
він поміг кінчити ряд.

Платон Воронько

2. Батьківщина — це труд і свято,
Батьківщина — це мама й тато.

Анатолій Костецький

Батьківщина — це мама
й тато.

2. Назви слова в рядках, які закінчуються однаково. Які звуки в цих словах однакові?
3. Поміркуй, замість якого слова у першому уривку вжито слово *він*. Поясни, з якою метою.

Подовжені м'які приголосні звуки

156. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте речення.

1. Була **неділя**, тихий час **дозвілля** (*Максим Рильський*). 2. Широке поле **простяглося**, зви-
сає **бронзове колосся** (*Дмитро Луценко*).

2. Вимовте вголос виділені слова. У яких словах м'які при-
голосні звуки вимовляються подовжено?
3. Спишіть парами виділені слова. Зробіть висновок, як по-
значається на письмі м'який подовжений звук.

**М'який подовжений звук позначається
на письмі двома однаковими буквами.**
Наприклад: **знання, читання, галуззя.**

- 157.** 1. Прочитай слова. Звуки, позначені двома однаковими буквами, вимовляй подовжено.

Узлісс^я, бадилл^я, камінн^я, заня^ття, змаган^ня, знарядд^я, обличч^я, завдан^ня, взутт^я.

2. Спиши слова. Підкресли букви, які позначають м'які подовжені звуки.
3. Визнач, скільки звуків і скільки букв у слові читан^ня.

Відповідай так: у слові читан^ня букв — 7, а звуків — 6. Звуків менше, бо один подовжений м'який [н':] позначено двома однаковими буквами «ен».

Візьми до уваги! Подовження звука у звуковій моделі позначається двокрапкою:
[— • — • =: •] — [читан':а] — читан^ня.

- 158.** 1. Прочитай вірш. Розкажи, як онук ставиться до своєї бабусі. Доведи словами вірша.

Дай, бабусю, поцілую
сивину твого волосся,
теплим диханням зігрію
снігом вибілені коси.

Анатолій Костецький

2. Назві слова з подовженими м'якими приголосними звуками. Склади звукові моделі цих слів.

- 159.** 1. Утвори слова за зразком і запиши парами.

Зразок. Уміти — уміння.

Знати, читати, жити, шити, малювати.

2. Склади і запиши речення з одним із утворених слів.

- 160.** 1. Прочитай прислів'я.

1. Дерево сильне корінням, а людина знанням. 2. Читання — ось краще навчання.

3. Чим повніше джерело знань, тим глибше ріка життя. 4. Маленька праця краща за велике безділля.

2. Випиши у стовпчик слова з подовженими приголосними звуками. Поясни їх написання.
3. Добери до виділених слів слова за зразком (усно):
навчання — навчати.

161. 1. Прочитай слова. Подумай, як їх можна поділити для переносу.

Гілля, життя, уміння, знання, зілля, коріння, узлісся, галуззя.

2. Поділи слова для переносу по-різному.
3. З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

Візьми до уваги! Слова з подовженими м'якими приголосними звуками ділити на склади треба тільки так: *гі-лля*. А переносити такі слова можна по-різному: *гіл-ля* або *гі-лля*.

Знання — велика сила.

162. 1. Прочитай прислів'я. Поміркуй, чому ми так говоримо.

1. Яке **коріння**, таке й дерево. 2. Важко у навчанні — легко у труді. 3. Знання — це сила. 4. Є терпіння — буде й уміння.

2. Випиши слова з подвоєними буквами, поділяючи їх для переносу.
3. Усно зроби звуко-буквений аналіз виділеного слова.

Так ми говоримо! Знання — сонце, книга — вікно.

163. 1. Прочитай текст.

Тихо в лісі. Настає прозоре світан...я. Прокрадається з нічного полюван...я старий лис.

Ось ворухнулася в гіл...і синичка. Пролетіла над узліс...ям зграйка шишкарів.

Усе бачить, усе чує, усе знає в лісі старий хитрющий лис (За Іваном Соколóвим-Микитóвим).

2. Випиши слова з подовженими приголосними звуками, вставляючи пропущені букви.
3. Зроби звуко-буквений аналіз виділеного слова.

164. 1. Прочитай і відгадай загадку.

Кому потрібні голкі́ для **шиття**, а кому — для **життя**?

2. Прочитай уголос виділені слова. Які звуки в них однакові? Вимов звуки, якими ці слова відрізняються.
3. Запиши виділені слова, поділяючи їх для переносу.

165. **Попрацюйте в парах!** 1. Прочитайте жарт.

ЗАУВАЖЕННЯ

Прийшов Дмитрик зі школи. Глянула бабуся, а новий костюмчик пожмаканий, усі гудзики відірвані.

— Що це ти наробив? — забідкалася бабуся.

— Та це я Миколі робив **зауваження**, щоб він не свистів на вулиці.

2. Оцініть поведінку Миколи і Дмитрика. Чи чемні ці хлопчики? Поясніть, чому.

Порада! Не забувай про слова ввічливості! Ними треба користуватися й тоді, коли ти з кимось не погоджуєшся, робиш комусь **зауваження**.

3. Складіть звукову модель виділеного слова. Поділіть його для переносу.

166. 1. Прочитай текст.

ЯК ТРЕБА ПОВОДИТИСЬ НА ВУЛИЦІ

Перш ніж вийти з дому, перевір, чи все в тебе в порядку. Гудзики мають бути застібнуті, одяг і взуття вичищені, волосся зачесане.

Якщо йдеш вулицею з товаришами, не розтягуйтесь на весь тротуар, не штовхайте перехожих, не кричіть. Некультурно ходити вулицями і їсти. Не можна смітити! Для сміття на вулицях є урни.

2. Спиши останнє речення.
3. Випиши на окремий аркуш слова, у яких є подовжені приголосні звуки. Потім запиши їх у зошит за абеткою.

167. 1. Прочитай і спиши слова.

Взуття, пальто, дзеркало.

2. Зроби усний звуко-буквений аналіз цих слів. Користуйся поданим у таблиці зразком.

Слово	Звуки	Букви	Скільки звуків	Скільки букв
знання	[з], [н], [а], [н':], [а]	«зе», «ен», «а», «ен», «ен», «я»	5	6

168. **Попрацюйте разом!** 1. Послухайте текст.

ЧЕРНЕЧА ГОРА

Густим лісом укриті схили Чернечої гори. Дерева дужі, гіллясті, куці непролазні.

Глянеш униз — ніби з літака бачиш суцільні верховіття дубів. Глянеш угору — на схилах живе коріння випинається з землі (За *Олесем Гончаром*).

2. Чим укриті схили Чернечої гори? Які дерева ростуть на Чернечій горі? Які кущі ростуть на Чернечій горі?
3. Послухайте ще раз цей текст. Випишіть слова з подовженими м'якими приголосними звуками. Складіть звукові моделі цих слів.

Хвилинка спілкування

- Що тобі відомо про Чернечу гору?
- На ній — могила Тараса Шевченка.
- А ти знаєш, де вона знаходиться?
- У місті Каневі, над Дніпром.
- Як цю гору називають у народі?

Продовжіть розмову.

169. Попрацюйте разом! 1. Складіть розповідь за малюнком та запитаннями. Скористайтесь довідкою.

1. Де працюють школярі?
2. Що роблять старші діти? Хто їм допомагає?
3. Що роблять дівчатка, а що — хлопчики?

2. Запишіть відповіді на запитання. Доберіть заголовок.

Слова для довідки: на кролефермі, чистять клітки, годують кролів, різні овочі.

170. 1. Прочитай текст.

Подорожник росте на узбіччі доріг, на луках, поблизу житла, на узліссі. Заготовляють цю рослину під час цвітіння. Зібране листя сушать на горіщах чи під накриттям.

Подорожник використовують для лікування різних хвороб.

2. Випиши слова з подовженими м'якими приголосними звуками. Усно поділи їх для переносу.

171. **Попрацюйте разом!** 1. Розгляньте малюнок. Розкажіть, що ви знаєте про туризм і туристів.

2. Прочитайте поради туристу.

ПОРАДИ ТУРИСТУ

Не розпалюй без потреби багаття. Не залишай після себе на привалах сміття. Точно виконуй усі розпорядження керівника-інструктора.

3. Які слова в порадах туристу стосуються теми, яку ми вивчаємо?

172. **Попрацюйте в групах!** 1. Прочитайте народні прикмети.

1. Блімання зірок у листопаді — ознака погіршення погоди. 2. Наявність на небі хмар різного забарвлення — ознака близької негоди. 3. Якщо лушпіння на цибулі багато — зима буде холодною, якщо мало — теплою.

2. Пригадайте інші народні прикмети. Позмагайтеся яка група пригадала їх найбільше.
3. Спишіть дві народні прикмети (на вибір).

озна́ка

173. 1. Прочитай речення.

Якщо заpastися терпінням і виявити старання, то посіяне неодмінно дасть добрі сходи. Коріння навчання гірке, але його плід солодкий. Це знання! (За Франческо Петраркою).

2. Спиши. Підкресли слова з подовженими м'якими приголосними. Одне з них поділи для переносу по-різному.
3. Поміркуй, чому не підкресленим залишилося слово *неодмінно*. Розкажи про це в класі.

§10 Апóстроф

174. 1. Відгадай загадку.

Я такий же, як знак розділовий,
і відомий шкільній дітворі.
Та в словах української мови
я пишусь не внизу, а вгорі.
Спробуй лиш написати ім'я —
зразу стану потрібним і я.

Дмитро Білоус

2. Запиши слово *апóстроф*. Вимов останній звук, підкресли букву, назви її.

Візьми до уваги! Букви перед апострофом позначають тверді приголосні звуки.

- 175. 1.** Прочитай слова. Після апострофа на місці букв **я, ю, є, ї** чітко вимовляй по два звуки: [йа], [йу], [йе], [йі].

Голуб'я, п'ю, в'є, сім'ї, торф'яний, бур'ян.

- 2.** Спиши слова. Підкресли букви, між якими стоїть апостроф.
3. Зроби висновок, після яких букв і перед якими буквами ставиться апостроф.

Апостроф ставиться після букв б, п, в, м, ф, р перед я, ю, є, ї, які позначають по два звуки: [йа], [йу], [йе], [йі].

- 176. 1.** Прочитай і спиши. Поясни вживання апострофа у словах.

Наше подвір'я, дерев'яна лавочка, м'який диван, гусяче пір'я.

- 2.** Усно склади речення з поданими словосполученнями.

- 177. 1.** Прочитай і спиши слова, вставляючи, де потрібно, апостроф.

М..ята, солов..ї, здоров..і, пір..я, б..ють, здоров..я, мор..я, бур..як.

- 2.** Назви однакові букви в словах *пір'я* і *моря*. Зроби висновок, чи однакові звуки позначено цими буквами.

Так ми говоримо! Бережи здоров'я змолоду.

- 178. 1.** Відгадай загадки і спиши їх.

1. Хто має кам'яну сорочку? 2. Не їсть, не п'є, а ходить і б'є. 3. Поля скляні, а межі дерев'яні.

- 2.** Поясни вживання апострофа у словах.
3. Яке речення відповідає схемі?

_____, _____, а _____ і _____.

179. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте речення.

1. Солов..ї селяться у парках, де в..ють свої гнізда і весело співають.. . 2. Ластівкі носят.. у дз..обах грудочки м..якої глини для гніздечка. 3. У гніздечку вивелис.. мален..кі ластів..ята.
2. Спишіть, вставляючи, де потрібно, пропущені букви або апостроф.
3. Усно зробіть звуко-буквений аналіз виділених слів.

180. Попрацюйте в парах! 1. Прочитайте вірш.

ШПАК

Жив у саду веселий шпак.
Було щебече та співає.
А тільки виткнеться черв'як —
летить стрілою і хапає.
Садок буяв і процвітав.
Та, спочиваючи від праці,
той шпак знічев'я поклював
десяток ягід на гілляці.
Хазяїн вздрів біду таку,
прожогом вибіг на подвір'я,
пальнув з рушниці по шпаку,
аж полетіло з того пір'я.
Давно в садку шпака нема,
і шпаченята там не свищуть,
а люта гусінь, як чума,
плоди псує і листя нищить.

Павло Глазовий

2. Зробіть висновок із прочитаного.
3. Прочитайте висновок поета. Як ви його розумієте?

Хто друга покарає, собі самому зробить зло.

4. Випишіть слова з апострофом. Поясніть одне одному їх написання.

- 181.** **1.** Прочитай і спиши вірш, вставляючи, де потрібно, апостроф.

В своїм селі, в своїм краю
люблю я співи солов..їні,
веселий гомін ручаю
і руту-м..яту при долині.

Тамара Коломієць

- 2.** Назви́ слово, у якому буква **ю** позначає один звук.
А в яких словах ця буква позначає два звуки?

- 182.** **Попрацюйте разом!** **1.** Прочитайте скоромовку. Потренуйтеся швидко її промовляти.

Лежить **п'ять** п'ятаків. На кожному п'ятаку
ще по п'ятаку.

- 2.** Вивчіть її напам'ять і запишіть з пам'яті. Перевірте написане за підручником.
3. Побудуйте звукову модель виділеного слова.

- 183.** **Попрацюйте в парах!** **1.** Прочитайте жартівливий вірш. Розкажіть, в які комп'ютерні ігри ви любите гратись.

В комп'ютера-мами, в комп'ютера-тата
є діти — маленькі комп'ютеренята.
Дорослі **комп'ютери** — тато і мама —
розв'язують дуже серйозні програми.
Малятам ще треба рости й підростати —
вони **полюбляють** із дітками гратись.

Світлана Цушко

- 2.** Запишіть на вибір одне з виділених слів і побудуйте його звукову модель. Перевірте одне в одного складені моделі.

комп'ютер

Запам'ятайте! При переносі апостроф не відокремлюється від попередньої букви: *бур'-ян, солов'-їний, комп'-ютер.*

184. 1. Прочитай сполучення слів.

Бриль із соломи, будинок із каменю, ліжка з дерева, луска риби, пір'я горобця, квакання жаб.

2. Виділені слова заміни за зразком. Запиши утворені сполучення слів.

Зразок. Солом'яний бриль.

3. Поділи для переносу слова *кам'яний* і *дерев'яний*. Як можна ці слова перенести різними способами?

185. *Попрацюйте в парах!* 1. Прочитайте вірш.

Рве Мар'янка у торбинку
подорожник, материнку.
Петрик, Оля і Дем'янко
накопали валер'янки.

Федір Петров

2. Випишіть слова з апострофом, поділяючи їх для переносу.

3. Поміркуйте і скажіть, як будуть звучати імена цих дітей, коли вони стануть дорослими.

186. 1. Прочитай речення.

1. Діти впорядковують двір. 2. Над пасікою кружляють бджілки. 3. Важкі червонобокі яблука звисають із гілок. 4. За вікном горобці мостять гніздечка.

2. Виділені слова заміни словами з довідки.

Слова для довідки: в'ються, подвір'я, в'ють, рум'яні.

3. Запиши утворені речення. Поясни вживання апострофа у словах.

МОВА І МОВЛЕННЯ

З розділу ти дізнаєшся:

ЩО ТАКЕ МОВА

ЩО ТАКЕ МОВЛЕННЯ

У світі є багато мов
Кожен народ має свою мову
Наша мова — українська

МОВЛЕННЯ Є:

УСНЕ

ПИСЕМНЕ

голосне, тихе

швидке, повільне

Є слова ввічливості, або чарівні слова:

*Доброго ранку! Доброго дня!
До побачення! Будь ласка! Вибачте!*

§11

Поняття про мову. Українська мова — державна мова України

187. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте текст.

У світі живе багато різних народів. І кожний має свою мову. Один і той самий предмет у різних мовах може називатися різними словами. Наприклад: українською мовою — *хліб*, німецькою — *брот*, французькою — *пен*.

Близькими для українців є росіяни і білоруси. Мови цих народів мають багато спільного.

2. Про що ви дізналися з тексту? Розкажіть коротко.

Так ми говоримо! Скільки зірок на небі — стільки й різних слів.

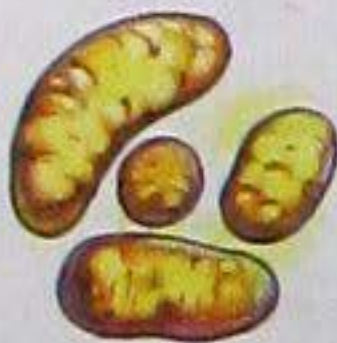
188. 1. Прочитай текст.

Українці, білоруси і росіяни вітаються так, що можуть зрозуміти один одного. Якщо українець скаже: «Добрий вечір!», то білорус відповість: «Добры вечар!». Якщо білорус скаже на прощання: «Добра́нач!», то це те саме, що українською мовою «Добра́ніч», а російською — «Доброй ночи».

2. Назви зображені предмети. Дізнайся, як вони називаються в інших мовах, і розкажи про це на уроці.

3. Запиши назви овочів у тій послідовності, як вони зображені. Постав знак наголосу в словах.

189. 1. Прочитай виразно текст.

РІДНА МОВА

Наша держава — Україна. Наша мова зветься українською. Свою рідну мову ми любимо найбільше від усіх мов на світі.

Українська мова — державна мова України.

2. Спиши останнє речення.

190. **Попрацюйте разом!** 1. Виразно прочитайте висловлювання письменників про рідну мову.

1. У народу немає скарбу більшого, як його мова (*Юрій Мушкетик*). 2. Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько, а лиш камінь має (*Сидір Воробкевич*). 3. Розцвітай же, слово, і в родині, і у школі, й на заводі, і у полі! (*Павло Тичина*). 4. Українська мова — давня й молода. Світить рідне слово, як жива вода (*Богдан Чепурко*).

2. Як ви зрозуміли слова поета Павла Тичини? Спишіть їх.

Слово про слово

Скарб — коштовності, цінні речі.

Візьміть до уваги! Наша мова постійно розвивається. З появою нових предметів з'являються і нові слова. А назви тих предметів, які вже віджили або були замінені іншими, виходять з ужитку.

191. 1. Прочитай текст і перекажи.

Слово *козак* означає «вільна, незалежна людина». Козаками ставали втікачі від непосильної панщини. Вони йшли в необжиті степи, розорювали цілину, засівали її, будували жит-

ло. Вони займалися бджільництвом, рибальством, мисливством. Козаки відважно, хоробро захищали рідну землю від ворогів.

2. Випиши слова, які відповідають на питання що робили?
3. Виділені слова поділи для переносу.

§12 Усне і писемне мовлення

 Розповідати, запитувати і відповідати, обмінюватись думками можна усно і письмово.

 192. Попрацюйте разом! 1. Розгляньте малюнок і розкажіть, де заховалися лісові тварини. Хто з них на зиму засинає, а хто — одягає теплу шубку?

2. Складіть речення про одну з тварин (усно).
3. Назви яких тварин позначено звуковими моделями?

[= • - ' -] [- • - ' = •] [= ' - - •]

Слова для довідки: лисиця, білка, дятел, заєць, ведмідь, їжак, барліг.

4. Яким мовленням (усним чи писемним) ви користувалися під час виконання вправи?

Візьми до уваги! Усне мовлення, говоріння і читання вголос має бути **виразним, зрозумілим**. Чітко вимовляй слова, правильно пов'язуй їх між собою, дотримуйся потрібної інтонації.

Не вживай у розмові грубих слів — це некультурно! Не кажи слів, значення яких не розумієш.

193. 1. Прочитай текст уголос.

Прийшла осінь. З дерев повільно опали різнокольорові листочки. Птахи відлетіли у вирій. Звірі вже підготувалися до зими.

2. Спиши речення, яке відповідає схемі.

_____.

3. Поділи для переносу слово *повільно*.

Пам'ятай! Пиши каліграфічно, розбірливо, охайно, без помилок. Це — основні вимоги до писемного мовлення.

194. 1. Як ти розумієш вислів *підійти навшпіньках*? Покажи перед класом, як це робиться.

2. Прочитай два тексти, порівняй їх. У якому тексті про вечір говориться образно?

1. Зайшло сонце, і настав вечір.
Розіслався на травах туман.
Незабаром з'являться на небі зірки.

2. Навшпиньках
підійшов вечір.
Засвітив зорі,
прослав на травах тумани.
І, на уста поклавши палець, — ліг.

Павло Тичина

3. Поясни, як ти розумієш виділений вислів.
4. До слова *незабаром* добери слово, близьке за значенням.

195. 1. До слів лівого стовпчика допиши слова з правого. У виділеному слові познач наголос. Перевір за словником.

пише

виразно

читає

високо

стрибає

каліграфічно

2. З одним словосполученням склади і запиши речення.

196. Попрацюйте разом! 1. Скажіть, до якої казки цей малюнок.

2. Пригадайте, чому дід і баба плачуть. Розкажіть коротко.

3. Підпишіть малюнок словами з казки.

Дід _____, баба _____,
а _____.

4. Що кудкудаче курочка? Запишіть.

5. Усно поділіть на склади слово *яєчко*. Що ви помітили?

197. 1. Запиши назви тварин. Устав пропущені букви.

Сл..н. Ли..иця. Ве..мідь.

2. Виразно прочитай слова і спиши їх за алфавітом.

Завда́ння, чита́ння, вира́зно, га́нок, о́лень.

§13 Сила голосу і швидкість мовлення

198. Попрацюйте разом! 1. Навчіться проговорювати скоромовку швидко, чітко вимовляйте звуки [з], [з'] у виділених словах.

Захар заліз на перелаз.

— Захарку, злізь! Захарку, злазь!

Зумів залізи — знай, як злізи.

2. Позмагайтеся, хто швидше прочитає скоромовку і жодного разу не помилиться.
3. Які різні приголосні звуки вимовляємо у словах *заліз* і *злізь*? Побудуйте звукові моделі перших двох слів і порівняйте їх.

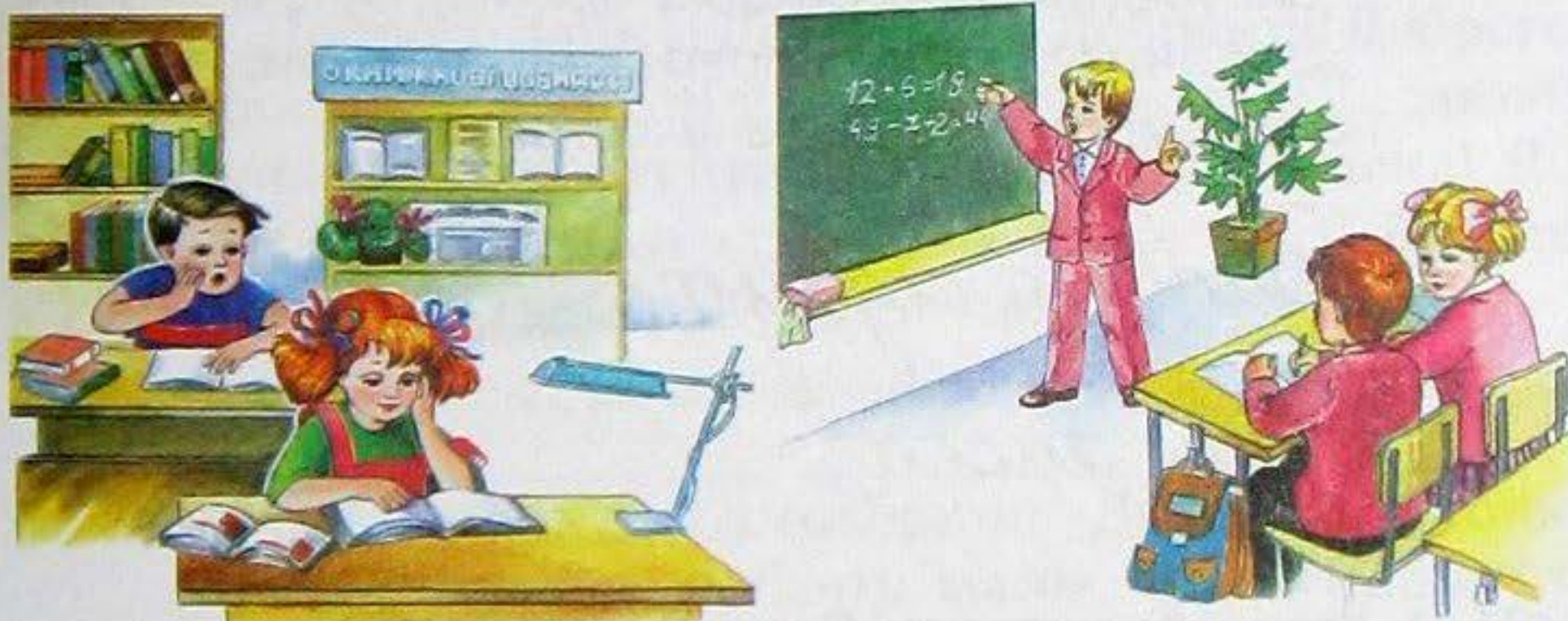
Так ми говоримо! Строчить, як із кулемета.
Треба тягти за язик.

4. Поясніть, коли так говорять.

199. Попрацюйте разом! 1. Розгляньте малюнки. Скажіть, де діти можуть говорити голосно, а де треба розмовляти тихо або пошепки.

2. Складіть і запишіть речення про те, що зображено на першому малюнку.

200. Попрацюйте в групах! 1. Прочитайте уривки з відомих українських казок і поміркуйте, де треба читати звичайним голосом, лагідно, а де — голосно, напружено.

1. Кличе дочка собачку Фінку:
— Іди, Фіночко, не лежи!
Нам ріпку вирвати поможи!
2. От Котикові треба йти по дрова,
він і каже Півникові:
— Сядь же ти, братику, на печі

та їж калачі, а я піду по дрова. Та як прийде Лисичка, то не озивайсь!

3. Несе Лисичка Півника, а він і гукає:
— Мій Котику! Мій братику!
Несе мене Лиска по кам'яному мосту на своєму хвосту, — порятуй мене!

2. Повчіться читати уривки з казок із відповідною силою голосу. Позмагайтеся, яка група прочитає виразніше.
3. Спишіть слова Півника, з якими він звертався до Котика.

Учіться звертатися!

Бабусю, Марійко, Захарку, братику, Фіночко, Іванку.

Зверніть увагу! Слово-звертання виділяється на письмі комами або знаком оклику.

Бабусю, сідайте,
Будь ласка!

- 201.** 1. Уяви себе вчителем. Повчися диктувати диктант.

Ми їздили до Києва. Це чудове місто. Особливо нам сподобався Хрещатик.

2. Запиши речення під диктовку. Попроси когось із рідних, щоб тобі продиктували.

§14 Слова ввічливості

- 202.** 1. Прочитай текст.

Ми добре знаємо гарний звичай нашого народу, коли, проходячи вулицею в селі, один

одного обов'язково привітає: «Здорові були!»
А у відповідь: «Здрастуйте!»

І не обов'язково треба бути знайомим один одному, ні! Це такий всенародний звичай, що **знаменує собою** взаємну повагу громадян (За *Остапом Вишнею*).

2. Про який давній звичай нашого народу розповів письменник?
3. До слова *гарний* добери слово, близьке за значенням.
4. Спиши останнє речення. Поділи для переносу виділені слова.

203. 1. Запам'ятай подані слова і користуйся ними. Повчись їх вимовляти, звертаючись до рідних, учителів, друзів та інших людей.

Доброго ранку! Добрідень! Добраніч! Доброго дня! На добраніч! Добрий вечір! Щасливої дороги! Здрастуйте! Заходьте, будь ласка! До побачення! Дозвольте Вам допомогти! Будьте здорові! Сідайте, будь ласка!

2. Випиши слова, які ми використовуємо під час вітання.

Пам'ятай! Треба говорити: «Дякую **вам**», а не «Дякую **вас**», «Пробачте **мені**», а не «Пробачте **мене**».

204. 1. Прочитай. Що можна сказати про хлопчика?

До автобуса зайшла бабуся. А вільних місць не було. Івась підвівся:

— Бабусю, сідайте, будь ласка!

Бабуся подивилась ласкаво на хлопчика і сказала:

— Спасибі, синку! Рости великий!

2. Спиши речення зі звертаннями. Підкресли слова ввічливості. Використовуй їх у своїй мовленні.

ТЕКСТ

З розділу ти дізнаєшся:

ЩО ТАКЕ ТЕКСТ

ЯК БУДУЄТЬСЯ ТЕКСТ

зачин

основна частина

кінцівка

Є різні тексти:

РОЗПОВІДЬ

про щось
розповідає

ОПИС

описує
різні
предмети

МІРКУВАННЯ

про щось
міркує

- 205.** **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте і порівняйте написане ліворуч і праворуч. Де речення зв'язані між собою, а де — ні?

ЖОЛУДЬ

Посадіть жолудь у землю. З нього згодом з'явиться росток. З кожним роком дубок здійснимоється вище й вище. З маленького жолудя виросте величезний дуб.

Ми збирали з сином жолуді. Ясен листя осипає. Дуб нахмурений стоїть. Рослини лісу очищують повітря. Ліс приносить людям велику користь.

2. Поясніть, чи можна до написаного справа дібрати заголовок.

Зв'язані за змістом речення утворюють текст. У тексті речення розміщені в певній послідовності. До тексту можна дібрати заголовок.

- 206.** 1. Прочитай речення.

Вони вивчили з малятами нову гру «Струмочок». До дитячого садка «Веселка» завітали школярі. Гра дітям дуже сподобалась.

2. Зміни порядок речень так, щоб можна було прочитати текст. Запиши його.

- 207.** 1. Прочитай текст.

Уже ліс не жовтий. Він безлистий. Стоїть у тумані. Гуде потихеньку вгорі. Там, у верховітті, ходить зима, носить у синій пелені завірюху. Тільки дуби брунатні. Міднолисті вони. Тільки

навесні роздягнуться. Взимку всі дерева в лісі шумітимуть голим віттям. А дуби шелестітимуть їм про весну (За Григором Тютюнником).

2. Подумай і скажи одним реченням, про що цей текст. Добери заголовок.
3. Запиши перше й останнє речення.

Слово про слово

Брунатний — темнокоричневий. **Міднолісті** — кольору міді.

- 208.** 1. Прочитай. Визнач: це текст чи окремі речення. Поясни, чому ти так думаєш.

З кожної гілочки на калині звисають важкі червоні грона. Сюди прилітали журавлі. Вони відлетіли у вирій. А взимку з'являться поласувати калиною снігурі (За Борисом Харчуком).

Снігурі ласують калиною.

2. Добери до тексту заголовки.
3. Спиши перше речення. Вимов окремо кожен звук у слові *гроно*.

гроно
кэтяг
кiтиця

Слово про слово

Гроно — скупчення плодів або квітів на одній гілці; китиця.

- 209.** 1. Прочитай. Доведи, що це текст.

Учні влаштували в школі лікарню. Лікарями були самі діти.

Хворі не плакали, ні на що не нарікали. Вони тихенько лежали й чекали. За допомогою

ножиць, чистого паперу, тканини і клею школярі лікували хворих.

2. Розкажи, про яку лікарню йдеться у тексті.
3. Вибери з поданих заголовків до тексту. Поясни свій вибір.

Лікування книг. Незвичайна лікарня.
Справжні господарі. Книжкова лікарня.

- 210.** 1. Розкажи, які ти читаєш книжки.
2. Запиши назву улюбленої книжки.

- 211.** 1. Прочитай текст.

Бібліотека — зібрання книг, які одна людина або багато людей зібрали і зберігають. Якщо ти ще не збираєш книг — почни збирати. Тоді у тебе буде своя бібліотека. Тримай у ній книги в порядку. Читай їх і давай читати друзям.

2. Коротко розкажи про що говориться в тексті. Добери заголовків.
3. Закінчи речення і запиши його.

Слова *у ній*, *їх* ужито в цьому тексті замість слів ...,

Пам'ятай! Слова у тексті заміняють для того, щоб не повторювати те саме слово в сусідніх реченнях.

- 212.** 1. Прочитай і спиши прислів'я. Поясни їх зміст.

1. Книжка вчить, як на світі жить. 2. Золото добувають із землі, а знання — з книг. 3. Життя без книги — що хата без вікон.
2. Пригадай і розкажи в класі інші прислів'я про книгу.

§16 Будова тексту

Візьми до уваги! У тексті є **початок (зачин)**, **основна частина** і **кінцівка**. Кожна частина починається з нового рядка — абзацу.

213. Попрацюйте разом! 1. Послухайте текст.

Школярі знайшли в лісі білочку.

У неї була зламана лапка. Діти поселили звірка в живому куточку, доглядали за ним.

Незабаром лапка загоїлась. І білочку віднесли до лісу.

2. Дайте відповіді на запитання.

1. Де діти знайшли білочку? 2. Яка лапка була в білочки? 3. Де діти поселили звірка? 4. Що сталося з її лапкою згодом? 5. Куди діти віднесли білочку?

3. Послухайте ще раз текст. Назвіть зачин і кінцівку. Про що йдеться в основній частині?

4. Запишіть із пам'яті зачин тексту.

214. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте текст. Знайдіть у ньому зачин, основну частину і кінцівку.

Ліс нікому не ворог. Ліс — усім друг.

Для звірів і птахів він — рідний дім і годувальник. Для поля — захисник від вітру. Ліс — друг ріки та її мешканців: риб, раків, жаб. Якщо гине ліс, ріка незабаром міліє, пересихає.

Рослини лісу очищують повітря. Тому кожне дерево, кожен кущ треба берегти насамперед — від вогню.

2. Назвіть у тексті речення, яке може бути до нього заголовком.
3. Спишіть основну частину тексту.
4. Поставте кілька запитань за змістом цього тексту.

215. 1. Прочитай текст.

У лузі, під гіллястим дубом, багато років жила криниця. Одного разу до дуба прийшов хлопчик. Він любив пустувати. Тож і подумав: «А що воно буде, як я візьму оцей камінь і кину його в криницю? Ото, мабуть, булькне!»

Підняв камінь, кинув його у криницю. Булькнуло дуже. Камінь упав на дно і закрит джерело. Минуло багато років. Хлопчик став дідусем. Якось він прийшов на те місце, де колись була криниця, зеленів луг, стояв гіллястий дуб, співав соловейко.

— Де ж це воно все поділося? — здивувався дідусь (За Василем Сухомлинським).

2. Поміркуй над запитанням дідуся і розкажи, що сталося.
3. Прочитай речення, в кінці яких стоять знак питання і знак оклику. Голосом передай завзяття хлопчика-пустуна і сумний настрій дідуся. Спиши ці речення.
4. Виділені слова поділи для переносу.

216. **Попрацюйте в групах!** 1. Прочитайте.

— Горіх мій, я його перша побачила!

— Ні, він мій! Я його перша підняла.

Почула ту сварку лисиця, стала між білками, розкусила горіх та й каже:

— Я помирю вас. Ця половина належить тому, хто побачив горіх. А ця — тому, хто його підняв. А зерно — мені, бо я вас помирила.

2. Придумайте і запишіть початок казки. Подумайте, як можна назвати цю казку.

3. Розподіліть ролі і підготуйтеся до переказу казки в особах. Скільки учнів має взяти участь у переказі?
4. Який висновок повинні зробити для себе обидві білочки?

217. 1. Прочитай початок і кінцівку тексту. Основну частину придумай самотійно за малюнком.

Початок. Це трапилося взимку. На вулиці було дуже слизько. Діти йшли до школи. Попереду них ішла старенька бабуся.

Кінцівка. Бабуся щиро подякувала дітям за допомогу.

2. Спиши кінцівку тексту.

ВУЛИЦЯ

218. Попрацюйте в парах! 1. Відгадайте загадку.

З і — лежу я на дивані, з и — пливу я в океані.

2. Прочитайте текст. Про що ви з нього дізналися?

НАЙБІЛЬША ТВАРИНА

Найбільша тварина на Землі — синій кит. Його довжина сягає тридцяти трьох метрів. Такий кит важчий, ніж п'ятдесят слонів.

Лише один його язик важить чотири тонни — як дорослий слон!

3. Поставте одне одному запитання за змістом тексту.
4. Спишіть перші два речення.

- **219.** 1. Прочитай текст спочатку мовчки. Подумай, які речення треба читати спокійно, а які — напружено, швидко. Як передати голосом здивування?

ДИВНА ЯЛИНКА

Якось гуляла Ганнуся з татом у лісі.

— Татку, татку, яка дивна ялинка! Без жодної голочки!

— Та то ж не ялинка, а осика, — усміхнувся тато.

— Ні, ялинка! Бачиш, скільки під нею шишок лежить!

Аж тут із верхівки дерева білочка кинула вилущену шишку. Зрозуміла Ганнуся, чого це під осикою ялинових шишок багато (За Євгеном Шморгуном).

2. Виразно прочитай текст уголос.
3. Ганнуся звертається до тата: *татку*. Якими ще ласкавими словами можна звернутися до тата?
4. Запиши кінцівку тексту. Вимов звуки, які позначає буква **я** в словах *ялинових* і *Ганнуся*.

§17

Типи текстів

- **220.** **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте тексти і подумайте, що в них спільного і що — відмінного.

1. Хто там стрибає між кущами? Та то ж заєць шукає собі куточок для відпочинку! Стрибнув він до молодої дикої груші, погриз трохи кори і прямо до пенька. Вирив собі ямку під пеньком, ліг і задрімав (Олександр Копиленко).

2. Заєць — дика тварина. Шубка у нього влітку сіренька, а взимку — біленька. Звірок має довгі вуха і трохи розкосі очі. Передні лапки у нього коротші, а задні — довші. Ця тваринка дуже полохлива.

3. Чи замислювалися ви над тим, чому заєць на зиму змінює колір свого хутра? Він на зиму одягає білу шубку для того, щоб на снігу бути непомітним для тих, хто на нього полює.

Візьміть до уваги! Усі три тексти про зайця.

У першому тексті розповідається про те, як заєць знайшов собі місце для відпочинку і задрімав. Це — **текст-розповідь**.

У другому тексті описано зовнішній вигляд та особливості поведінки звірка. Це — **текст-опис**.

У третьому тексті висловлюється міркування про те, чому заєць на зиму змінює колір свого хутра. Це — **текст-міркування**.

2. Спишіть друге речення тексту-міркування. Подумайте, яким словом можна замінити слово *він*.
3. Поділіть слово *заєць* на склади. Назвіть букви в другому складі.

заєць

221. 1. Прочитай текст.

Уже блищить на сонці сніг. Лише горобина в червоному вбранні. Щодня прилітає до неї пустотливий снігур поласувати смачними ягодами. Сяде на гілочку в гущавині і дзьобає. А щоб не забруднитися ягодами, він почепив собі на груди червоний фартушок.

2. Це розповідь, опис чи міркування? Доведи свою думку.
3. Спробуй скласти текст-опис про снігура або текст-міркування «Чому ця пташка так називається?» (за вибором). Запиши складений текст.

РЕЧЕННЯ

З розділу ти дізнаєшся:

ВСІ РЕЧЕННЯ ДІЛЯТЬСЯ НА

РОЗПОВІДНІ

Настав зимовий ранок.

ПИТАЛЬНІ

Куди поспішає дівчора?

СПОНУКАЛЬНІ

Любіть свою Вітчизну, діти!

У реченні є головні слова:

Діти зліпили снігову бабу.

§18 Поняття про речення

- 222.** 1. Прочитай текст. Кінець кожного речення позначай зниженням голосу і паузою.

Щодня ти ходиш до школи. Твій обов'язок — добре вчитися. У школі тебе навчають учителі. Вони хочуть, щоб ти добре знав свою рідну мову.

2. Скільки абзаців у тексті? Про що розповідається в кожному з них? Спиши друге речення.

учителька
вчителька

- 223.** 1. Прочитай.

Узимку школярі виготовили

Узимку школярі виготовили годівничку для птахів.

2. Зістав дві групи слів. Поясни, яка з них виражає закінчену думку.

Речення виражає закінчену думку.

- 224.** 1. Прочитай. Виділяй паузою кожен закінчену думку.

Вечоріє. Сідає сонце в степу. Усе замовкло на засніжених полях. Тиша.

2. Визнач, скільки речень у тексті.
3. Спиши. Підкресли речення, у яких закінчену думку виражено одним словом.

- 225.** 1. Прочитай. Полічи, скільки речень у цьому вірші.

Погляньте, погляньте, яка благодать!
Дивіться: метелики з неба летять!
Морозець малює на шибках узор.
Картинкою гарною стало віконце.

Олександр Олесь

2. Поясни, як ти розумієш вислів *метелики з неба летять*.
3. Спиши останнє речення. Поділи для переносу слова картинкою і віконце. Поцікався, чи всі учні в класі зробили це однаково.

226. 1. Прочитай. Поясни, які рядки слів можна назвати реченнями.

Стало дуже холодно
Спить ліс
Спорожніло поле
Уже по-зимовому світить
Заснули до весни ведмідь, борсук та їжак
Білочка сховалась у дупло від

2. Випиши речення, не забуваючи ставити у кінці крапку.
3. Які речення відповідають схемі?

_____.

227. 1. Прочитай мовчки. Встанови межі речень.

2. Прочитай уголос, позначаючи кінець кожного речення зниженням голосу і паузою.

УЗИМКУ

Сховалася земля під білою ковдрою снігу холодний вітер гуляє по полю мороз скував усе навкруги тваринам стало важко добувати їжу

3. Спиши текст. Перше слово в кожному реченні пиши з великої букви. У кінці речення став крапку.

228. 1. Прочитай.

Пізно встати зимове сонце
Пізно встало зимове сонце.

2. Поясни, яку групу слів не можна назвати реченням.

Слова в реченні зв'язані між собою.

- 229.** 1. Прочитай. Зверни увагу на слова, що в дужках. Скажи, чи зв'язані вони з іншими словами в реченні.

Побіліли (поле). (Замерзла) річки. Заснули (ліс). Спокійно (стояти) сосни та ялини.

2. Зміни слова в дужках так, щоб утворилися речення. Запиши.

- 230.** 1. Зі слів кожного рядка склади і запиши речення.

Пухнасті, у, повітрі, сніжинки, **кружляють**.
Засяяла, на, сніжна, долонці, зірочка.

2. Склади звукові моделі виділених слів.

§19

Розповідні речення

- 231.** **Попрацюйте разом!** 1. Підготуйтеся до читання вірша вголос.

Сніжок стомився
та й зупинився.
Він поглядає
на ліс, на поля.

Таке все чисте,
таке іскристе!
Така вже гарна
рідна земля!

Олесь Лупій

2. Полічіть, зі скількох речень складається перша строфа вірша. Прочитайте їх з відповідною інтонацією.
3. Розкажіть, про що розповідається в кожному з цих речень. Яким словом у другому реченні замінено слово *сніжок*?

Речення, в якому про щось розповідається або повідомляється, називається розповідним. У кінці розповідного речення ставиться крапка.

- 232.** 1. Розкажи, про що говориться в другій строфі вірша Олесья Лупія (вправа 231). Скільки речень у цій строфі?
2. Прочитай, передаючи голосом любов до рідної землі, захоплення її красою. Зверни увагу на розділові знаки в кінці речень.

Візьми до уваги! Часто розповідні речення вимовляються з особливим почуттям: із захопленням, радістю. У кінці таких речень ставиться **знак оклику**.

3. Спиши останнє речення вірша. Яким словом можна замінити вираз *рідна земля*?

233. 1. Прочитай і спиши вірш.

Тихо в Карпатах. Зимова пора.
Сонце сміється і сяє!
Тихо. Ні вітру, ні звуку не чуть.
Сонні ялиці дрімають.

Михайло Струмок

2. Поясни розділові знаки в кінці речень.
3. Склади і запиши два розповідні речення про природу взимку. Користуйся правилами.

234. 1. Прочитай. Подумай, як можна по-різному розташувати речення, щоб утворився інший текст.

По стовбурах дерев стиха потріскує мороз.
У лісі настала ніч. У небі зяєсніли яскраві зимові зірочки.
На віти дерев лягає легкий сріблястий іній.

2. Запиши один із варіантів тексту.
3. Розкажи на уроці, що ти знаєш про іній.

іній

§20

Питальні речення

235. **Попрацюйте в парах!** 1. Розподіліть ролі і прочитайте розмову бібліотекаря з читачем.

- Яку книжку ти прочитав?
- «Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку».
- Хто написав цю казку?
- Микола Трублаїні.

— Що тобі найбільше сподобалося в казці?

— Мені сподобалось, як дівчинка Наталочка врятувала сріблясту рибку.

2. Спробуйте продовжити розмову (діалог).

3. Знайдіть у тексті і прочитайте речення, в яких про щось запитується.

Речення, в якому про щось запитується, називається питальним. У кінці питального речення ставиться знак (?).

236. **Попрацюйте в парах!** Запитайте одне в одного про те, що вас цікавить, і дайте відповідь.

Візьми до уваги! У розмові двох осіб (діалозі) речення-запитання і речення-відповіді називаються **репліками**.

237. 1. Прочитай уголос спочатку запитання, а потім — відповідь. Вимовляй із більшою силою голосу виділені слова.

Де живе дятел?

Як називають дятла?

Що лікує дятел у лісі?

Кого дістає дятел з-під кори дерев?

Дятел живе в лісі.

Дятла називають лікарем лісу.

Дятел лікує хворі дерева.

Дятел дістає з-під кори дерев шкідливих комах.

2. Спиши перші два запитання і відповіді на них.

238. 1. Прочитай і спиши речення.

Діти принесли їжачка в живий куточок.

2. Прочитай запитання. Підвищуй голос, коли вимовляєш виділене слово. Усно дай повну відповідь на кожне запитання.

1. **Хто** приніс їжачка в живий куточок?
2. **Кого** принесли діти в живий куточок?
3. **Куди** діти принесли їжачка?

239. 1. Прочитай. Розкажи, як ти допомагаєш пташкам узимку.

БІЛЯ ГОДІВНИЦІ

- Горобчику, горобчику, — Горобчику, горобчику,
подзьобай зерна. **чому** ти сумний?
— Цінь-цвірінь, цвірінь... — Бо січень січе.
— Горобчику, горобчику, — Горобчику, горобчику,
чому ти розцвірінькався? **чому** так дрібно скачеш?
— Чекаю весну! — Щоб лапки зігріти.

Катерина Перелісна

2. Прочитай питальні речення. Виділені слова вимовляй з більшою силою голосу. Дай повні відповіді на запитання. Запиши їх.

240. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте кожну скоромовку спочатку повільно, а потім — швидко.

1. Дрова рубали два дроворуби. 2. Пиляв Пилип поліна з лип.

2. Назвіть слово в другій скоромовці, яке однаково читається зліва направо і справа наліво. Які ви знаєте інші слова, що так само читаються?

241. **Попрацюйте разом!** 1. Щоразу читайте питальне речення так, щоб одержати іншу відповідь, подану в дужках.

Учора школярі проводили ранок казок?
(Так, проводили.) (Так, ранок казок.) (Так, учора.) (Так, школярі.)

2. Спишіть питальне речення. А потім запишіть одну з відповідей (на вибір). Прочитайте з інтонацією.

242. 1. Прочитай. Добери до кожного речення розділовий знак. (.? !)

Хто любить читати казки Казки люблять усі
Чим же цікаві казки Там відбуваються різні
чудеса

2. Спиши, ставлячи у кінці речень відповідні розділові знаки.
3. Визнач, які із записаних речень є питальними.

243. **Попрацюйте разом!** 1. Розгляньте малюнок. Розкажіть докладно, що на ньому зображено. Доберіть підпис до малюнка.

2. Прочитайте запитання і дайте на них відповіді.

1. Яку пору року зображено? (Дайте відповідь одним словом.) 2. Куди прийшли діти на прогулянку? 3. Що роблять хлопчики? 4. Що робить дівчинка?

3. Запишіть відповіді. Першу відповідь подайте як заголовок.
4. Прочитайте записану розповідь.

244. **Попрацюйте в парах!** 1. Прочитайте в особах вірш-жарт.

— Який смачний обід сьогодні!
Такого зроду ми не їли!

— Чому? Хіба були голодні?
— Та ні. Самі його варили!

Валентин Бичко

2. Знайдіть у вірші розповідні і питальні речення. Поясніть розділові знаки.
3. Спишіть речення, які відповідають схемам.
_____? _____!

245. 1. Подумай, про яку людину так кажуть.

1. І за холодну воду не візьметься. 2. Палець об палець не вдарить.
2. Спиши. Використовуй доречно ці вислови у своєму мовленні.

246. 1. Прочитай прислів'я. Поясни зміст.

1. Усе трудом славиться. 2. Без охоти немає роботи. 3. Без діла слабше сила.
2. Постав питання до виділених слів за зразком: *Чим усе славиться?* Запиши складені питальні речення і прочитай їх виразно.

§21 Спонукальні речення

Візьми до уваги! Ми часто користуємось реченнями, у яких висловлюються різні **спонування**: прохання, запрошення, заклик, порада, заборона, застереження, наказ тощо.

247. 1. Прочитай речення. Які спонування висловлені в кожному з них? Скористайся довідкою.

1. Дорогі друзі, будь ласка, приходьте на наше свято. 2. Любіть книжку всією душею! 3. Не сиди довго біля телевізора. Частіше відпочивай на свіжому повітрі.

Слова для довідки: порада, запрошення, заклик.

2. Спиши речення, у якому звучить заклик.
3. Подумай! Як би ти назвав речення, в якому висловлено **спонукання**? Дай відповідь одним словом.

Речення, в якому є спонукання, називається спонукальним.

4. Запиши слово *спонукальне*, поділяючи його на склади. Прочитай спочатку по складах, а потім — ціле слово.

- 248.** 1. Відгадай загадку. Розкажи, до чого тебе спонукають сигнали світлофора.

Він на вулиці щораз
оком блимає на нас.
«Зупинися! Подожди!

Терпеливо стій-но!
А тепер, будь ласка, йди
впевнено й спокійно».

Людмила Ульяницька

2. Випиши спонукальні речення. Поясни розділові знаки в кінці цих речень.

Візьми до уваги! У кінці спонукального речення може стояти **крапка** або **знак оклику**. Знак оклику ставиться тоді, коли в реченні висловлено сильне почуття.

- 249.** 1. Прочитай колискову пісеньку.

Ой ти, коте сірий,
та вимети сіни.
А ти, волохатий,
прибери у хаті.

А ти, коте чорний,
та сідай у човен.
Пливи, котку, на лужок
забавляти діточок.

2. Полічи, зі скількох речень складається колисанка.
3. До чого спонукають, про що просять кожного котика? Якими словами виражено спонукання?
4. Спиши останнє речення. Підкресли в ньому звертання.

- 250.** 1. Спиши текст, вставляючи пропущені слова.

Чітко дотримуйся правил (якого?) ... руху!
Переходь вулицю в дозволених місцях при

(якому?) ... сигналі світлофора. (Яке?) ... світло забороняє перехід. (Яке?) ... попереджає.

Слова для довідки: жовте, червоне, зеленому, дорожнього.

2. Назви в тексті спонукальні речення. Поясни, що допомогло їх розпізнати.

251. 1. Підготуйся до виразного читання тексту. Подумай, на яких словах у питальних реченнях будеш голос підвищувати, а на яких — понижувати.

УЧІТЬСЯ ДОБРА́!

Хто з вас, діти, не мріє бути сміливим, мужнім, сильним? А хто з вас, дорогі друзі, мріє бути добрим? Просто доброю людиною.

Добро необхідне людині, як повітря. Без добра життя стає нікому не потрібним. Усе, що є кращого в житті людини, осяяне добром.

Учімося ж добра́! (Юрій Яковлев).

2. З основної частини тексту випиши одне речення (на вибір).
3. Прочитай кінцівку тексту. Поясни, яке це речення.

252. 1. Прочитай прислів'я і запам'ятай їх.

1. Усе добре переймай, а зла уникай. 2. Хто людям добра бажає, той і сам його має.

2. Спиши спонукальне речення.
3. Вимов звуки і назви букви у виділених словах.

253. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте і пограйтеся в гру «На уроці фізкультури».

Учитель дає команди, щоб учні: вишикувались у шеренгу; вирівняли ряд; стали струнко; почали крокувати.

Команди: Стояти струнко! У шеренгу шикуйсь! Кроком руш! Рівняйсь!

2. Поясніть, у якому абзаці подано речення. Які це речення?
3. Запишіть команди в належній послідовності.

254. 1. Склади і запиши речення з поданих слів.

1) на, обережним, воді, будь; 2) вогнем, не, з, грайся.

2. Від чого застерігають тебе ці речення?

255. 1. Прочитай речення. Про кого йдеться в кожному з них?

1. Галинка поливала квіти. 2. Мама купила мені книжку. 3. Тато навчив мене плавати.

2. Зміни розповідні речення на спонукальні за зразком. Запиши. Зверни увагу на слова ввічливості та розділові знаки.

Зразок. *Галинко, полий, будь ласка, квіти.*

Урок розвитку мовлення

256. *Попрацюйте разом!* 1. Розгляньте малюнки. Складіть усну розповідь за малюнками і запитаннями.

1. У кого сьогодні день народження?
2. Що приготувала мама?
3. Хто накрив святковий стіл?
4. Хто прийшов привітати дівчинку?
5. Які подарунки принесли діти?
6. Як пройшло свято?

2. Запишіть відповідь на п'яте і шосте запитання.

257. 1. Прочитай вітальну листівку.

2. За зразком цієї листівки склади вітання своїм друзям.

§22

Головні слова в реченні

258. *Попрацюйте разом!* 1. Прочитайте вірш.

Голуби злетілися біленькі.
Мабуть, хтось їм хліба накришив.
То вночі пройшов сніжок легенький
і усе довкіл запорошив.

Платон Воронько

2. Спишіть перше речення. Про що в ньому говориться? Підкресліть це слово однією рисою. Поставте до нього питання. Що говориться про голубів? Підкресліть це слово двома рисками. Поставте до нього питання.

Голуби злетілися.

259. 1. Прочитай речення.

1. Стоїть півень на току у червонім чобітку.
 2. Тихесенько вітер віє (*Тарас Шевченко*).
2. Про кого говориться в першому реченні? Постав до цього слова питання. Що говориться про півня? Постав до цього слова питання. За зразком попередньої вправи запиши слова, до яких було поставлено питання. Підкресли ці слова. Вони є **головними** в реченні. На яке питання відповідає кожне слово?
3. Знайди і випиши головні слова з другого речення.

260. 1. Прочитай і спиши початок казки.

Посадив дід ріпку. Виросла ріпка велика-превелика.

2. Виконай вправу самостійно: 1) прочитай речення і спиши їх; 2) у кожному реченні знайди і підкресли головні слова.

261. 1. Прочитай вірш.

Сипле, сипле, сипле сніг.
Мов метелики сріблісті,
ті сніжинки білі, чисті,
тихо стеляться до ніг.
Сипле, сипле, сипле сніг.

Марійка Підгірянка

2. Виконай вправу усно за зразком попередньої вправи.

262. 1. Прочитай словосполучення у лівому стовпчику. Добери з правого стовпчика головне слово так, щоб утворилося речення. Запиши.

... оре поле.	кравець
... навчає дітей.	лікар
... шиє одяг.	шофер
... лікує хворих.	учитель
... водить автомобіль.	тракторист

2. Подумай і скажи, чому вчителя так називають.

263. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте текст.

Немов зачарований, спить зимовий ліс.
Кремезні дуби **стоять** у рудих шоло́мах — наче
вітязі у дозорі.

Сосни ніби збили на бік білі берети. Кута-
ються у м'які пухнасті **накидки** ялини.
Іскриться, переливається сніг під променями
скупого на тепло сонця.

2. Знайдіть в тексті рядки, якими можна описати красу зимового лісу. Доберіть до тексту заголовок.
3. Спишіть другий абзац. Підкресліть головні слова у виділеному реченні.

Слово про слово

Шоло́м — головний убір, що використовується для захисту голови.

Візьміть до уваги! Питання між головними словами можна ставити по-різному: від першого слова до другого і навпаки.

264. 1. Прочитай. Поміркуй, що спільного у цих двох уривках із віршів.

1. Виглянув місяць із сивих туманів. Вечір в кожусі бреде по снігу (*Расул Гамзатов*).

2. Сяють зорі ввечері, сад під снігом спить (*Марія Пригара*).

2. Спиши. Підкресли в реченнях головні слова. Постав до них різні питання.

Зорі (що роблять?) сяють.

Сяють (що?) зорі.

265. 1. Прочитай і спиши, вставляючи з довідки пропущені слова.

Подивись у вікно. Уся ... розмальована білими візерунками. Це ... так її прикрасив. Ніби майстерний ... намалював чудові картини природи.

Слова для довідки: художник, мороз, шибка.

2. Підкресли головні слова в останньому реченні.

§23

Зв'язок слів у реченні

266. *Попрацюйте разом!* 1. Прочитайте і спишіть речення.

Міцні морози скували землю.

2. Підкресліть головні слова в реченні.

3. Запишіть парами слова, зв'язані між собою. Встановити зв'язок між словами вам допоможуть питання, що в дужках.

Морози (щ о з р о б и л и?) ... ; скували (щ о?) ... ; морози (я к і?)

267. 1. Навчися ставити питання від слова до слова. У кожному рядку знайди «зайве» слово. Поясни свій вибір.

Відчинити (щ о?) вікно, двері, квартиру.

Поставити (щ о?) тарілку, чашку, серветку.

Насипати (ч о г о?) борщу, чаю, каші.

2. Склади і запиши спонукальне речення зі словосполученням *відчинити двері*.

268. 1. Прочитай і спиши вірш. Подумай, що в ньому наплутано.

Три ведмеді вухаті
пішли сіно копати,
і картоплю косити,

і вирубувать жито,
поливати будинки
й будувати ялинки.

Надія Кір'ян

2. До слів *косити, копати, будувати* добери з вірша слова, які зв'язувалися б із ними за змістом.

- 269.** 1. Прочитай і спиши, позначаючи початок і кінець кожного речення.

Діти пішли до лісу вони зупинилися біля високої сосни на сосні сиділа білка вона швидко заховалася за стовбур.

2. Про кого говориться в другому і четвертому реченнях? Підкресли в цих реченнях головні слова.
3. Усно встанови зв'язок між словами у третьому реченні.

Зразок. Діти (що зробили?) пішли; пішли (куди?) до лісу.

- 270.** *Попрацюйте разом!* 1. Прочитайте слова. Подумайте, скільки речень можна з них скласти.

У, кружляють, дивовижні, небі, сніжинки, на, крихітні, падають, землю, зірочки.

2. Складіть і запишіть речення. Для цього спочатку визначте головні слова. Потім зв'яжіть їх з іншими словами.

- 271.** 1. Прочитай речення. Спостерігай, як вони поширюються іншими словами.

Дмитрик читає. Дмитрик читає журнал.
Дмитрик читає дитячий журнал.

2. Якими ще словами можна поширити речення?
3. Запиши поширене речення.

- 272.** 1. Прочитай речення в лівому стовпчику. Доповни їх словами з правого стовпчика.

Стоять тополі. високі, при дорозі
Піднімається туман. над річкою, ранковий

2. Запиши поширені речення. Порівняй, у яких реченнях думку виражено повніше.

- 273.** 1. Прочитай речення.

(К о л и?) ... повіяв (я к и й?) ... вітер. (Д е?) ...
піднялися (я к і?) ... хвилі.

2. Пошир речення словами, які відповідають на питання, що в дужках.

Слова для довідки: зранку, холодний, високі, на морі.

3. Запиши і прочитай поширені речення.

274. 1. Поділи текст на речення і прочитай уголос. Позначай кінець кожного речення зниженням голосу і паузою.

ЗИМОВИЙ ВЕЧІР

У лісі швидко насувається вечір темні тіні лягають попід деревами старі сосни стоять непорушно надвечірне сонце сховалося за деревами

2. Спиши, позначаючи початок і кінець кожного речення.
3. Підкресли головні слова у другому реченні.

275. *Попрацюйте разом!* 1. Прочитайте мовчки опис гри «Гуси».

По один бік майданчика — діти. Це «гуси», які нібито пасуться в лузі. На другому боці — їхня «мати». Осторонь гуляє «вовк» — один із гравців. «Мати» голосно гукає до дітей:

- Гуси, гуси! Летіть додому!
- А для чого?
- Вовк за горою!
- Що він робить?
- Гуску скубе!
- Яку?
- Сіру, білу, волохату! Тікайте швидко до хати!

«Гуси» біжать до «матері», а «вовк» їх ловить. Той, кого спіймав «вовк», сам стає «вовком», і гра продовжується.

2. Прочитайте в особах слова «матері» й «гусей» (діалог). Як ви будете читати — тихо чи голосно? Чому? А чиї слова ви будете читати швидше — «матері» чи «гусей»?
3. Назвіть розповідні і питальні речення. Спишіть спонукальні речення.

276. Попрацюйте разом! 1. Розгляньте малюнки і розкажіть, що зображено на кожному з них.

2. Дайте хлопчикам імена і складіть зв'язну розповідь за малюнками. У цьому вам допоможуть запитання.

1. Коли відбувалися події? 2. Що сталося з Іванком? 3. Як поведився у цей момент Сашко? 4. Що сталося з ним пізніше? 5. Що зробив після цього Іванко? 6. Якою може бути кінцівка розповіді?

3. Запишіть складений текст.

Так ми говоримо! Чужому лихові не смійся.
Хто сміється, тому не минеться.

4. Як ви розумієте прислів'я? Вживайте їх доречно в своєму мовленні.

277. 1. Розглянь таблицю.

Які бувають речення?	Для чого вони вживаються?	Розділові знаки в кінці речень
Розповідні	Щоб розповісти або повідомити про щось. <i>Івасик приплив до бережкá.</i>	Крапка, знак оклику
Питальні	Щоб запитати про щось. <i>Що зробив Івасик?</i>	Знак питання
Спонукальні	Щоб спонукати до чогось. <i>Івасику-Телесику, приплинь, приплинь до бережка!</i>	Крапка, знак оклику

2. Поясни, коли в кінці розповідних та спонукальних речень ставиться знак оклику.

278. 1. Прочитай виразно вірш.

— Чом це, мамо, пташенята
до вікна летять щомить?
Це вони до мене в хату,
мабуть, хочуть залетіть?
Відчини віконце, мамо!
Хай вони сюди летять!
Я дивитимусь. Руками
я не буду їх займать!

Наталя Забіла

2. Відшукай спочатку питальні речення, потім — спонукальні й розповідні. Поясни, як ти їх розпізнаєш.
3. Спиши розповідні речення.

СЛОВО

З розділу ти дізнаєшся:

Є СЛОВА

назви предметів
(іменники)

хто? що?

назви ознак предметів
(прикметники)

який? яка? яке? які?

назви дій предметів
(дієслова)

що робить? що роблять?

Є СЛУЖБОВІ СЛОВА

і, та, у, до, під, за, над, від

Є СЛОВА-РОДИЧІ
(спільнокореневі)

ліс, лісок, лісочок, лісник

§24

Слова, які означають назви предметів (іменники)

279. **Попрацюйте разом!** 1. Розгляньте малюнки. Дайте відповіді на запитання.

ХТО ЦЕ?

2. Запишіть назви людей і тварин за зразком.

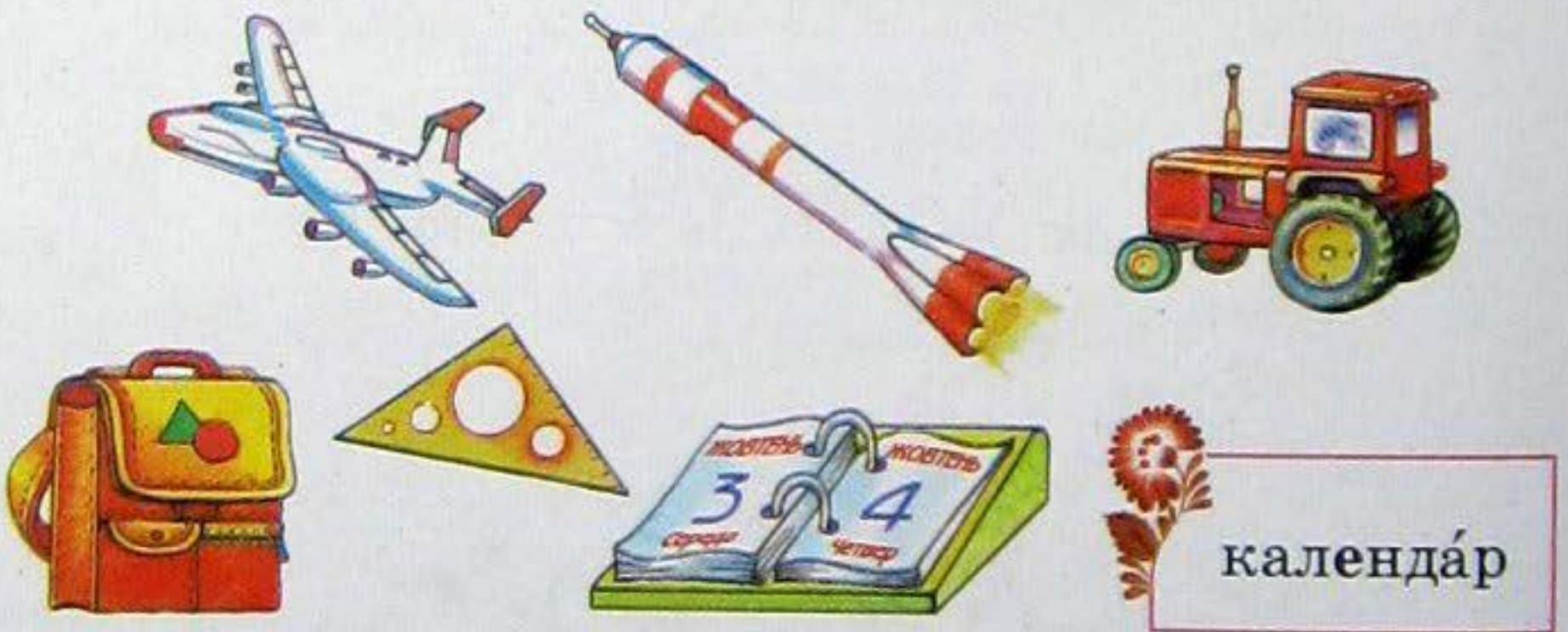

(Хто?) Учень, Бджола, ...

280. **Попрацюйте разом!** 1. Розгляньте малюнки.

ЩО ЦЕ?

2. Запишіть назви предметів за зразком.

(Що?) Танець, ...

На́зви людей і тварин відповідають на питання хто?

На́зви всіх інших предметів відповідають на питання що?

281. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте текст.

ЧИ МОЖЕ ПОРТФЕЛЬ ГОВОРИТИ?

Якось прийшов у клас Всезнайко.

— Діти, чи може портфель говорити?

— Може! — гукають одні.

— Не може! — заперечують інші.

— А ось ми зараз перевіримо. Дайте, будь ласка, мені чийсь портфель. Так, портфель чистенький. Як, по-вашому, господар портфеля — людина охайна?

— Так!

— Подивимося, що всередині. Зошити і книжки охайні. У зошитах гарні оцінки. Як навчається господар портфеля?

— Добре!

2. Прочитайте заголовок і запишіть повну відповідь на запитання. Яке речення утворилося?

портфель

3. Поміркуйте, яке слово «заховалось» у слові *портфель*.

282. Прочитай слова. До кожного з них усно постав питання хто? або що? Випиши слова за зразком.

Комбайн, комбайнер, льотчик, літак, футбол, футболіст, село, селянин, корівник, корова, мурашка, мурашник.

Зразок. (Хто?) Комбайнер, ...
(Що?) Комбайн, ...

283. 1. Прочитай і відгадай загадку.

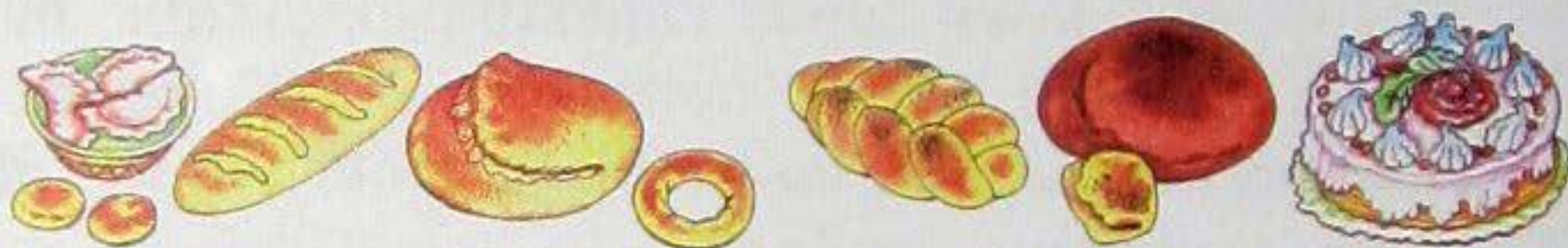

Хвалить його кожен,
любить його кожен,
і дня ми прожити
без нього не можем.

Павло Глазовий

2. Перевір, чи правильно ти відгадав загадку (прочитай перші букви у словах кожного рядка).
3. Назви питання, на яке відповідає слово-відгадка.

284. 1. Розглянь малюнки і назви кулінарні вироби. Постав до слів питання.

2. Прочитай слова. Випиши назви виробів із борошна.

Пиріг, ряжанка, вареники, галушки, коржі, капуста, пампушки, каша, локшина, млинці, борщ, холодець.

3. Розкажи, які з названих виробів печуть, а які — варять.
4. Зі словом *торт* склади і запиши речення.

285. 1. Прочитай.

ШАНУЙ І БЕРЕЖИ ХЛІБ!

Здавна у нашого народу існує звичай: усіх, хто приходить із добром, на знак поваги й дружби зустрічати хлібом-сіллю. Приймаючи хліб на рушнику, його цілують як святиню (*Василь Скуратівський*).

2. Спиши заголовок. Яке це речення? До чого воно тебе закликає?

Слова, які відповідають на питання хто? або що? означають назви предметів. Це іменники.

286. 1. Прочитай назви міст та їх мешканців. Усно постав до слів питання х т о? або щ о? Спиши.

Київ — кия́нин, Харків — харків'я́нин,
Суми — сумча́нин, Донецьк — донечча́нин,
Львів — львів'я́нин, Чернігів — чернігівець.

2. Утвори назви мешканців від назв інших відомих міст.

287. 1. Прочитай вірш і спиши.

Хмара небо криє.
Сонечко не блисне.

Вітер вовком виє.
Дощ потоком висне.

Павло Грабовський

2. Розкажи, яку пору року описано у вірші.

3. Постав питання до виділених слів. Що означають ці слова?

Правильно вимовляй і пиши:

гледчійк

ша́фа

скля́нка

стілець

кастру́ля

дива́н

дива́н

288. 1. Розглянь малюнки. Назви зображені предмети.

2. Запиши назви предметів у дві групи.

Посуд: каstrуля, ...

Меблі: стіл, ...

3. Склади і запиши речення з двома іменниками (на вибір).

289. 1. Прочитай текст. Постав до нього кілька запитань.

Електрика освітлює житлові будинки, школи, лікарні. За допомогою електрики рухаються поїзди. Без електрики не працюють заводи.

Отож бережи електроенергію. Не вмикай електроприлади без потреби. Не забувай своєчасно їх вимикати.

2. Прочитай другий абзац. Полічи, скільки в ньому речень. Які вони? До чого вони тебе спонукають?
3. Зміни за зразком виділені іменники. Запиши їх.

Зразок. Будинки — будинок.

290. 1. Кожне словосполучення заміни одним словом, близьким за значенням. Потрібне слово знайди в довідці.

Водій автомобіля, лісовий сторож, керівник бригади, маленька дівчинка (або маленький хлопчик), кипляча вода, буря на морі.

2. Запиши дібрані з довідки слова.

Слова для довідки: дитина, шторм, шофер, бригадир, кип'яток (або окріп), лісник.

291. 1. Запиши назви одного і багатьох предметів за зразком. Усно став питання до слів.

Зразок. Школяр — школярі.

Календар, учитель, портфель, диктант, зошит.

ДИКТАНТ

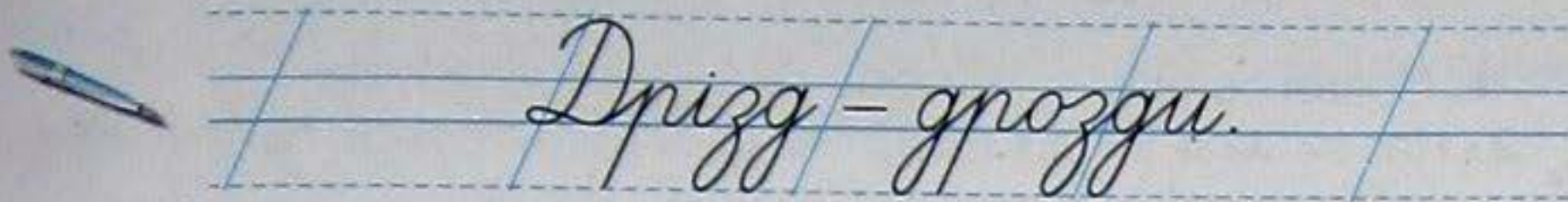
2. Усно склади речення з цими словами.

292. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте.

Найкращі співаки у нас: у гаю — соловей, у полі — жайворонок, у лісі — дрізд. Вище від усіх літає орел. Швидше за всіх — стриж.

2. Випишіть у стовпчик назви птахів.
3. Змініть слова так, щоб видно було, що птахів багато.

4. Знайдіть у тексті вправи слова, які не можна поділити для переносу.

293. Попрацюйте в групах! 1. Поміркуйте і замість крапок впишіть назви чисел 1, 2, 3, щоб утворилися слова.

Г..а, пі...л, с..бок.

2. Прочитайте утворені слова, поставте до них питання.
3. Поцікавтеся, як це завдання виконали учні інших груп.

294. 1. Прочитай, що продавалося на ярмарку.

Відра, вікна, і колеса,
і миски, і скрині,
і корови, і овечки,
кавуни і дині.

Намистечко і серéжки,
і мальовані ложкі,
черевики і чоботи,
і гудзики, і цвяшкі.

Леонід Глібов

2. Виділені слова зміни так, щоб кожне з них означало один предмет. Запиши.
3. Полічи, скільки назв предметів ужито у вірші. Кількість запиши словом.

Вимовляй:

[ш'існац'ц'ат']

Пиши:

шістнадцять

295. 1. Прочитай і запиши відповіді на запитання *Хто ти?*

Для мами і тата —

В автобусі —

Для дідуся і бабусі —

У бібліотеці —

Для брата і сестри —

У магазині —

Для вчительки —

У театрі —

2. На які питання відповідають дописані тобою слова?

Велика буква в іменах, по батькові та прізвищах

- 296.** 1. Назви своє ім'я та імена кількох своїх друзів.
 2. Назви ім'я та по батькові своєї вчительки чи вчителя, мами, тата.
 3. Назви своє прізвище та прізвище свого однокласника.
 4. Що тобі відомо про написання імен, по батькові та прізвищ людей?

Імена, по батькові та прізвища людей пишуться з великої букви.

Єв Ів ич Євген Іванович

- 297.** 1. Прочитай і спиши. Підкресли прізвища.

Байки Леоніда Івановича Глібова, казки Івана Яковича Франка, вірші Платона Микитовича Воронька.

2. Поясни, чому слова написані з великої букви.
 3. Прізвища яких ще письменників ти можеш назвати?

- 298.** 1. Прочитай текст.

криниця
колодязь

УКРАЇНСЬКІ КРИНИЦІ

Криниці. Скільки їх нанадій українській землі! Біля них зупинялися Григорій Сковорода, Богдан Хмельницький, Устим Кармелюк, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський (Василь Скуратівський).

2. Випиши імена та прізвища людей, про яких говориться в тексті.

3. Що ти про них знаєш? Розпитай учителя, ким були ці люди.

299. Попрацюйте в групах! 1. Поміркуйте над тим, що сказано в тексті, і дайте відповідь на запитання.

Діда звать Петром Антоновичем. Його внука — Іваном Сергійовичем. Як звать онукового батька?

2. Запишіть свою відповідь. Складіть подібну загадку. Прочитайте її вголос.

300. 1. Прочитай і спиши. Поясни вживання великої букви у словах.

Сьогодні в класі чергують Романко Довжик та Марійка Шпак. А завтра будуть чергувати Галинка Коваль та Юрко Петренко.

У нас завжди порядок. За чистотою стежать не тільки чергові, а й увесь клас.

2. Що означає слово *клас* у першому і в останньому реченнях?

3. Поміркуй, як утворилися згадані в тексті прізвища. Назви інші прізвища, які утворилися від імен або інших слів.

черговий

301. Попрацюйте в парах! 1. Прочитайте уважно. Чи зрозуміли ви, як звать хлопчиків, до яких звертається поет? Запишіть їхні імена.

Подивіться лиш, хлоп'ята, на луги:
тезки ваші ось — **васільки** навкруги,
миколайчики й **петрові** батоги.

Віктор Кочевський

2. Поясніть, чому виділені слова написані з малої букви. Поділіть їх для переносу.

васільки
волóшки

302. Попрацюйте разом! 1. Розгляньте малюнки.

2. Дайте зображеним дітям імена і запишіть їх.
3. Складіть за малюнками усну розповідь. Доберіть заголовок.

303. 1. Прочитай речення, вставляючи слова з довідки.

1. Першим у незалежній Україні полетів у космос ... Леонід Каденюк. 2. Багато віршів для дітей написала ... Ганна Чубач. 3. Дитячу оперу «Коза-дереза» створив ... Микола Лисенко. 4. У конкурсі «Євробачення» перемогла ... Руслана Лижичко.

2. Спиши речення.

Слова для довідки: поетеса, композитор, космонавт, співачка.

§26 Велика буква у кличках тварин

304. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте і спишіть.

Назви тварин: корова, кінь, собака, кіт.
Клички тварин: Рябуха, Орлик, Сірко, Пушок.

2. Розкажіть, які казки про тварин ви читали. Пригадайте клички цих тварин.

Клички тварин пишуться з великої букви.

305. *Попрацюйте разом!* 1. Прочитайте.

В ГОСТЯХ У ЛІСНИКА

Посипався сніжок, і ми пішли в хату.

— Ходімо, Цезарю, покажемо гостеві твоїх приятелів — Айстру й Сироту, — сказав Василь Петрович великому сірому смугастому котові.

Як виявилось, Айстра — це лисиця, що живе у лісника, а Сирота — чорно-золотистий півень. Лисиця Айстра, кіт Цезар і півень, голосистий Сирота, — нерозлучні приятелі. А ще є у лісника старий добрий сторож садиби собака Букет, пильний і суворий (За *Олександром Копиленком*).

2. Випишіть із тексту назви і клички тварин. Потім — що сказано про кота, півня і собаку.

Зразок. Кіт Цезар — великий, ... ,

3. До слова *приятелі* доберіть слова, близькі за значенням.

306. 1. Прочитай і спиши, добираючи з довідки клички тварин.

1. На нашій фермі найкраща корова
2. На кінних змаганнях першим прийшов скакун
3. У шкільному куточку природи живе їжачок
4. У Марини вдома є собака ... та кіт
5. На арені цирку виступав ведмідь

Слова для довідки: Каштан, Дружок, Пушок, Веселка, Чапко, Мишко.

2. Поясни написання кличок тварин.

- 307.** **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте. Доберіть заголовок. Знайдіть зачин, основну частину і кінцівку розповіді.

У Михайлика є собачка Дунай. А прозвав його Дунаєм дядько Степан. Зайшов він якось до Михайликового батька. А цуценя — до нього.

— І як же його звать, Михайле?

— Дружок. Правда, гарно?

— Е ні! Не годиться! У селі повно Дружків та Пушків. Давай назвемо собача́ Дунаєм.

Ця кличка сподобалась Михайликові.

2. До слова *цуценя* доберіть з тексту слова, близькі за значенням. Запишіть їх.
3. Випишіть імена людей та клички тварин.
4. Усно побудуйте кілька запитань за змістом тексту.

- 308.** 1. Прочитай текст.

СОБАКИ-КОСМОНАВТИ

Чи знаєш ти, що першими в космос літали собаки? Спочатку у космічній ракеті полетіла Лайка. За нею — Білка і Стрілка. Після них у космосі побувала Чорнушка.

2. Випиши клички собак, які побували в космосі.
3. Назви головні слова в останньому реченні.

- 309.** 1. Прочитай. Яка казка так починається?

Жив собі дід Андрушка, а в нього була баба Марушка, в баби дочка Мінка, а в дочки собачка Фінка, а в собачки товаришка киця Варварка, а в киці вихованка мишка Сіроманка.

2. Запиши спочатку назви людей та їхні імена, а потім — назви і клички тварин.

Дід Андрушка, ...

- 310.** **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте в особах народну усмішку.

ЗАВЗЯТІ ПРАЦІВНИКИ

- Грицьку, що ти робив сьогодні?
- Нічого.
- А ти, Павле?
- Та я був коло нього.

2. Поміркуйте, чи відповідає заголовок змісту. Як його слід розуміти?
3. Скільки речень ви прочитали? Спишіть питальні речення, підкресліть звертання.

- 311.** 1. Прочитай скоромовку.

Ой, збирала **Маргаритка маргаритки** на горі.
Розгубила маргаритки **Маргаритка** у дворі.

2. Поясни написання виділених слів із великої і малої букви. Запиши скоромовку з пам'яті.
3. Підкресли головні слова в першому реченні.

§27

Велика буква у назвах міст, сіл, вулиць, річок

- 312.** **Попрацюйте в парах!** 1. Прочитайте діалог в особах. Придумайте зачин і кінцівку цього тексту.

- Чого ти плачеш, хлопчику?
- Я загубився.
- А чий ти?
- Татків.
- А на якій вулиці ти живеш?
- На нашій.

2. Назвіть своє місто (село), свою вулицю, номер будинку і квартири. Запишіть кожен свою адресу.

Назви міст, сіл, вулиць, річок пишуться з великої букви.

313. Прочитай і спиши. Підкресли на́зви річок.

Місто Чернігів стоїть на березі річки Десна.
Полтава — на березі річки Ворскла. Київ роз-
кинувся на обох берегах Дніпра.

314. 1. Прочитай.

Які гарні на́зви мають українські села!
Калинівка і Вербівка, Яблунька і Вишеньки,
Веселинівка і Хлібодарівка. Є села Привітне і
Щасливе, є село Тепле. Приємно, мабуть, жити
в таких селах!

2. Поясни вживання знака оклику в кінці речень.

3. Спиши на́зви сіл. У кінці додай назву свого села або села,
в якому живуть твої родичі.

315. 1. Прочитай текст. Як ти розумієш його зміст?

Де стоїть тепер наш Київ,
там була сама гора.
Жив там першим Кий
з Хоривом,
Щек та Либідь — їх сестра.
Олександр Олесь

2. Чітко вимов кожен звук у слові *Кий*,
а потім — у слові *Київ*. Який висно-
вок можна зробити?

316. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте вірш мовчки. Зверніть
увагу, що́ поет говорить про кожну річку.

РІКИ УКРАЇНИ

Буйні води котить Тиса,
рине Прут і Латориця,
річка Черемош іскриться.
Як волошка, голубий
у Дністер впадає Стрий.

Дніпрогесом на добро
осяває степ Дніпро.
На зеленій на Десні
просто диво навесні!

Володимир Лучук

Прут, Писа, Стрий,
Латориця – річки.

2. Прочитайте виразно останнє речення, передаючи захоплення красою природи на Десні. Поміркуйте, що означає в цьому реченні слово *зелена*.

3. Про які річки ви дізналися вперше? Випишіть назви річок. Які ще річки України ви знаєте?

317. 1. Прочитай текст, вставляючи потрібні назви.

НАШЕ МІСТО (СЕЛО)

Наше місто (село) називається Центральна вулиця в місті (селі) Наша школа розташована на вулиці Поблизу міста (села) протікає річка Найближче до нас село (місто) —

2. Запиши за зразком назви, які ти вставив.

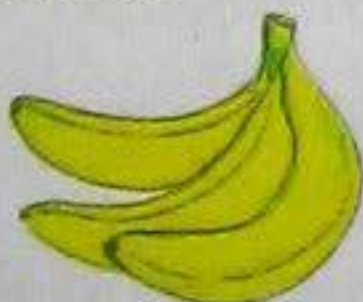

Місто Ніжин, село
Вузлове, ...

§28

Слова, які називають ознаки предметів (прикметники)

318. 1. Розглянь малюнки. Назви предмети та їх ознаки за кольором.

2. Запиши за зразком.

Полідор (який?) червоний.

319. 1. Назви зображені предмети та їх ознаки за матеріалом, з якого вони виготовлені.

2. Запиши за зразком.

Стіл (який?) дерев'яний.

Слова для довідки: фарфорова, скляна, полотняний, металевий, срібна.

Слова, що називають ознаки предметів, відповідають на питання який? яка? яке? які? Це прикметники.

320. 1. Прочитай. Дай відповіді на запитання що це?

1. Висока, зелена, пухнаста — це 2. Овальний, жовтий, кислий — це 3. Яскраве, тепле, ласкаве — це 4. Смачні, солодкі, соковиті — це

Слова для довідки: лимон, сонце, ягоди, ялинка.

2. Спиши, вставляючи слова з довідки. Усно постав питання до слів — назв ознак предметів.

321. 1. Запиши, які ці предмети за смаком.

Малина ... , щавель ... , яблуко ... , сіль ... , мед ... , гірчиця

2. Склади і запиши речення за схемою.

_____ , а _____ .

322. 1. Прочитай.

Прийшла весна, і все навкруги зазеленіло. Зелені дерева, зелена земля, зелений ліс, зелене поле за селом.

2. Випиши назви предметів та зв'язані з ними назви ознак. Запиши за зразком.

З р а з о к. Д е р е в а (я к і ?) з е л е н і .

323. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте текст.

2. Визначте, скільки в ньому абзаців. Розкажіть, про що говориться в кожному абзаці.

Весняний світанок дихає прохолодою і свіжістю. Сонна земля ще в полоні холоду.

Та незабаром усміхнеться яскраве і тепле сонечко. Його лагідне проміння розбудить усе навкруги.

Прокинеться від сну рідна природа.

3. За зразком вправи 322 випишіть іменники та зв'язані з ними прикметники.

324. **Попрацюйте в групах!** 1. Доберіть назви ознак до назв предметів.

Сорочка, ґудзик, кóлесо, ниткі, ножиці.

2. Поставте питання від назв предметів до назв ознак.

3. Якого предмета не вистачає, щоб пришити ґудзик? А який — зайвий?

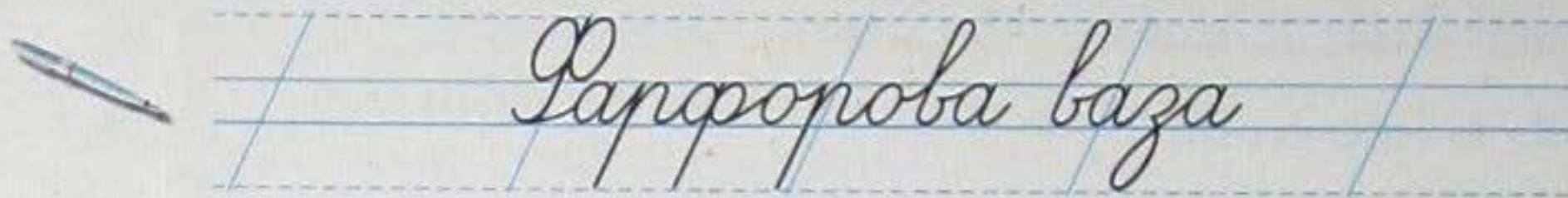
4. Прочитайте і запишіть слово *ґудзик*. Вимовте звуки і назвіть букви. Поділіть слово для переносу. Чи можна це зробити різними способами? Поясніть, чому.

325. 1. Прочитай. Заміни виділені слова прикметниками.

Ваза з **фарфору**; глечик із **глини**; кільце із **заліза**; шишки **сосни**; хустка з **шовку**.

2. Запиши утворені словосполучення за зразком.

2. Усно склади речення з одним словосполученням.

326. 1. Зміни і запиши сполучення слів за зразком.

Один

Який? Яка? Яке?

червоний олівець —

широке поле —

висока тополя —

маленький гудзик —

Багато

Які?

... олівці

... поля

... тополі

... гудзики

2. Усно склади речення з двома словосполученнями.

327. 1. Прочитай текст.

Ліс — безцінний дар природи. Це чудова лабораторія, **гігантська** фабрика цілющого повітря, яке має лікувальне значення.

Ліс — це зелена окраса планети.

2. Випиши іменники разом із прикметниками, з якими вони зв'язані.

3. Добери до виділеного слова назви ознак, близькі за значенням.

328. 1. Прочитай текст.

На трухлявому стовбурі вмовстився дятел. Як гарно він убраний! Голівка і спинка чорні, на

потилиці червона пляма. А на чорних крилах птаха — білі плямочки і смужечки.

Усівся дятел прямо на стовбур. Зачепився за нього гострими кігтиками, обіперся на жорсткий хвіст і давай стукати по стовбуру міцним дзьобом (За Григорієм Скребицьким).

2. Знайди у тексті опис дятла.
3. Дай повні відповіді на запитання.

1. Який дятел?
2. Яка в нього голівка?
3. Яка спинка?
4. Які крила?
5. Який дзьоб?
6. Які кігтики?
7. Який хвіст?

2. Запиши відповіді. Підкресли назви ознак.

329. 1. Прочитай. Чи відгадаєш, про що тут сказано?

Не сніг, не камінь, не мед.

2. Прочитай і відгадай загадку. Які слова тобі допомогли відгадати загадку?

Білий, а не сніг, твердий, а не камінь, солодкий, а не мед.

3. Запиши ці слова. Усно постав до них питання.

330. 1. Допоможи тваринам «зайняти» свої місця.

Хитрий, як ...	осел
Неповороткий, як ...	заєць
Полохливий, як ...	лисиця
Упертий, як ...	ведмідь

2. Склади і запиши речення про лисицю і зайця за схемою.

_____ , а _____ .

331. 1. За поданими ознаками впізнай предмети і допиши їх назви.

Гомінкі, веселі, кришталеві...	береза
Висока, струнка, білоко́ра...	повітря
Чисте, свіже, прозоре...	вітерець
Теплий, легкокрилий, грайливий...	струмочки

ря ал ух повітря

2. Назви ознаки інших добре відомих тобі предметів.

332. 1. Відгадай загадки.

1. Солоденьке, як медок, холодненьке, як льодок. 2. Червона, солодка, пахуча, росте низько, до землі близько. 3. Круглий, як сонце, смугастий, бока́тий, дуже солодкий і трішки хвостатий.

2. Спиши. Підкресли прикметники.

333. *Попрацюйте разом!* 1. Прочитайте лічилку.

Раз, два, три, чотири, п'ять!	Другий зайчик сірий.
Вийшов зайчик погулять.	Третій зайчик чорний .
А за ним зайчата	Четвертий проворний.
вийшли погуляти.	Ну, а п'ятий знає,
Перший зайчик білий.	чого не буває.

Ганна Чубач

2. А ви знаєте? Відшукайте рядок, у якому є «помилка».
3. Перевірте, чи правильно ви знайшли помилку. Прочитайте кінець лічилки.

А я знаю! А я знаю:
чорним зайчик не буває!

ПОМІЛКА

4. Виділені слова поділіть для переносу.

334. 1. Порівняй предмети за однією ознакою і встав потрібні слова. Постав усно питання до прикметників.

За кольором: крейда ... , а вугілля

За смаком: редька ... , а диня

За величиною: орел ... , а синичка

За висотою: дерево ... , а кущ

За шириною: дороги ... , а стежки

За глибиною: річка ... , а потічок

2. Запиши за зразком два з утворених речень (на вибір).

З р а з о к. Ворона велика, а соловейко малий.

335. *Попрацюйте разом!* 1. Прочитайте текст.

Над дорогою стоїть старий низенький будинок. Вікна в ньому маленькі, темні. Біля будинку — старий сад.

2. Спишіть текст, замінивши в ньому прикметники протилежними за значенням. Порівняйте тексти. Який зробите висновок?

3. За допомогою питань усно встановіть зв'язок між словами в першому реченні.

336. 1. Прочитай сполучення слів.

Свіже молоко — кисле молоко.

2. До поданих слів — назв ознак добери протилежні за значенням і запиши їх.

Свіжий хліб — ... хліб; свіжа газета — ... газета.

337. *Попрацюйте в групах!* 1. Підготуйтеся і прочитайте текст в особах.

метро́

— Може, в тебе є мілкі гроші? Дай мені, будь ласка, на метро, — сказав Костя старшому братові.

— Мілких немає, є дрібні,— відповів той, дістаючи гроші.

— А що, хіба не все одно?

— *Дрібний* означає «малий, невеликий», а *мілкий* — «неглибокий» (Євгенія Чак).

2. Про що ви дізналися з прочитаного?
3. Випишіть із другого речення слово, правопис якого треба запам'ятати.
4. Розкажіть перед класом, як ви виконали завдання.

338. 1. До поданих іменників допиши прикметники — назви ознак *дрібний* або *мілкий* відповідно до змісту.

Струмок ... , пісок ... , тарілка ... , насіння

2. До слів *дрібний* і *мілкий* добери слова, протилежні за значенням і запиши.

§29 Слова, які називають дії предметів (дієслова)

339. *Попрацюйте разом!* 1. Розгляньте малюнки. Скажіть, хто що робить.

2. Складіть за кожним малюнком речення з двох слів і запишіть за зразком. Поставте питання до слів, які називають дії предметів.

Зразок. Учениця (що робить?) пише.

340. *Попрацюйте в парах!* 1. Прочитайте прислів'я на сторінці 129 і спишіть. Поясніть їх зміст.

1. Вік живи, вік учись. 2. Що посієш, те й пожнеш. 3. Під лежачий камінь вода не тече. 4. Кожен кулик своє болото хвалить.
2. Знайдіть у прислів'ях слова, які називають дії предметів. Усно поставте до них питання.

Слова, які називають дії предметів, відповідають на питання що робити? що робить? що роблять? що робив? що зробив? що буде робити? що зробить? Це дієслова.

- 341.** 1. Прочитай виразно вірш.

СОНЦЕ СИПЛЕ КВІТИ

Уже в дітей порожевіли личка.
Уже дощем надіхалась рілля.
І скрізь трава, травиченька, травичка!
І сонце сипле квіти, як з бриля.

Ліна Костенко

2. Випиши слова — назви дій. Поясни свою думку.
3. Встанови зв'язок між словами у першому реченні.

Личка (що зробили?) ... ; порожевіли (що?) ... ; порожевіли (у кого?)

- 342.** 1. Прочитай і відгадай загадку.

Бачити — не бачить, чути — не чує,
мовчки говорить, добре мудрує,
кривду соромить, правди навчає,
часом жартує, смішки справляє.

Леонід Глібов

2. Запиши загадку разом із відгадкою. Підкресли слова — назви дій (дієслова). Усно постав до них питання.
3. Усно зміни ці слова так, щоб вони відповідали на питання що робила?

343. Попрацюйте в парах! **1.** Прочитайте вірш.

У бобра
добра багато:
і надворі,
і в об́орі,
і в коморі
і у хаті.
Бо охоче
дні і ночі
він робив:
він і сіяв,
він і віяв,
і косив,
і молотив.

*Михайло
Стельмах*

2. Поясніть, чому в бобра добра багато.
3. Випишіть слова — назви дій. Знайдіть серед них чотири слова з однаковою кількістю звуків. Складіть звукову модель слова *сіяв*.

Слово про слово

Об́ора — відгороджена частина подвір'я з приміщеннями для худоби.

Так ми говоримо! Як дбаєш, так і маєш. Як хто робить, так тому й родить.

4. Поясніть, як ви розумієте прислів'я.
5. Розкажіть про виконані завдання перед класом.

344. Попрацюйте разом! **1.** Прочитайте речення.

Землю красить сонце.

Людину красить праця.

2. Скажіть, скільки речень ви прочитали. Об'єднайте їх за допомогою слова **а**. Прочитайте утворене речення.
3. Назвіть слово, яке повторюється в утвореному реченні. Вилучіть друге слово *красить* і запишіть речення. Перед **а** поставте кому. Запам'ятайте це прислів'я.

345. 1. Прочитай виразно вірш. Роби паузи в кінці кожного рядка.

Тим, що в поле йдуть орати,
що плуги міцні кують,
що будують теплі хати,
пишуть книги нам читати,
з шкіл науку надають, —
шана й дяка їм велика
од людей на вічні віки.

Борис Грінченко

2. Поясни, кому дякують люди. У яких рядках вірша говориться про письменників, хліборобів, учителів, ковалів, будівельників?
3. Випиши слова — назви дій (дієслова). Усно постав до них питання. Підкресли слова, які відповідають на питання **що робити?**

9 березня —
день народження
Тараса Григоровича
Шевченка

346. **Попрацюйте разом!** 1. Розгляньте ілюстрацію. Кого на ній зображено?

2. Розкажіть, що ви знаєте про Тараса Шевченка.
3. Пригадайте, які вірші Т.Г. Шевченка ви вивчали в 1 класі.

347. **Попрацюйте разом!** 1. Послухайте вірш. Яку пору доби описав поет?

Ще треті півні не **співали**,
ніхто ніде не гомонів.

Сичі в гаю перекликались,
та ясен раз у раз скрипів.

Тарас Шевченко

ясен

2. Спишіть два останні рядки вірша. Підкресліть дієслова двома рисками. На які питання вони відповідають?
3. До слів *гомоніти*, *перекликатись* доберіть слова, близькі за значенням.
4. Послухайте ще раз вірш. Назвіть слова — назви дій. На які питання вони відповідають?
5. Змініть виділені слова за зразком так, щоб вони відповідали на питання *щ о р о б и в?*

Зразок. (*Щ о р о б и л и?*) виховували — (*щ о р о б и в?*) виховував.

- 348.** 1. Прочитай уривок із вірша. Назви членів своєї сім'ї.

РОДИНА

Родина, родина — від батька до сина,
від матері доньці добро передам.

Родина, родина — це вся Україна
з глибоким корінням, з високим гіллям.

Вадим Крищенко

2. Спиши вірш. До слова *родина* добери слово, близьке за значенням.

- 349.** 1. Розглянь малюнки. Напиши, хто як пересувається.

повзає
літає
плаває
стрибає
бігає

2. Побудуй речення за схемою:

_____ , а _____ .

Урок розвитку мовлення

середá

350. **Попрацюйте в групах!** 1. Прочитайте.

НІЧ І ДЕНЬ

- Як тебе звуть, ноче? — спитав день.
- Як звуть? Ніяк не звуть. Ніч та й годі.
- А як зватимуть тебе завтра?
- Що означає зватимуть завтра? Завтра теж зватимуть ніч.
- А як звали тебе вчора?
- Теж ніч.
- А мене сьогодні звуть *вівторок*, завтра зватимуть *середою*, а вчора звали *понеділком*.

Микола Малишевський

2. Поміркуйте і скажіть, як звали нинішній день позавчора. Як зватимуть його післязавтра? Складіть про це речення і запишіть його.
3. Назвіть по порядку всі дні тижня. Запишіть їх.
4. Порівняйте, як це завдання виконали інші групи учнів.

351. **Попрацюйте в парах!** 1. Зі слів кожного рядка складіть репліки, щоб утворився діалог. Розіграйте діалог.

1. Тобі, я, неділю, у, телефонував(ла). Ти, був(ла), де?
2. У, театр, батьками, я, ходив(ла), з.
3. Який, ходили, у, театр, ви?
4. Відвідали, Івана, ми, імені, театр, Франка.
5. Виставу, а, яку, дивилися, ви?
6. Дивилися, «Котигорошко», казку, ми.
7. Вам, гра, чи, акторів, сподобалася?
8. Так, навіть, подарувала, я, квіти, акторові.
9. Варто, виставу, подивитися, мені, і?
10. Цю, обов'язково, виставу, подивись.
11. За, дякую, пораду.

Слово про слово

Актор — виконавець ролей у театральних виставах.

352. 1. Прочитай і спиши текст.

Театр — одне з найкращих місць відпочинку. Найбільше дітям подобаються лялькові театри. Театр ляльок — театр, у якому діють ляльки, що їх рухають актори. Обов'язково відвідайте ляльковий театр, щоб одержати задоволення від спілкування з мистецтвом.

2. Підкресли дієслова. Поясни правильність думки.
3. Підготуй розповідь про театр, який ти із задоволенням відвідуєш зі своїми батьками.

театр

353. 1. Прочитай і спиши текст.

ЗНАТИ ЯКОМОГА БІЛЬШЕ!

З дитинства я любив працю. Влітку пас корову, гусей, допомагав батькам працювати на городі. У школі був сумлінним учнем, завжди вчився на «відмінно». Виявляється, це неважливо. Важливо з перших днів зрозуміти правило: «Знати якомога більше!» (Павло Попович, льотчик-космонавт).

2. Розкажи, що сказав космонавт про працю і про знання.
3. Спиши перші два речення, підкресли слова — назви дій. Усно зміни ці слова так, щоб вони відповідали на питання що робить?

354. 1. Допиши прислів'я, користуючись довідкою на сторінці 135.

1. Праця годує, праця одягає, праця зігріває, 2. Дружно працювати — 3. Тяжко тому жити, 4. Робиш наспіх —

Слова для довідки: зробиш на́сміх; на розум наставляє; втоми не знати; хто не хоче робити.

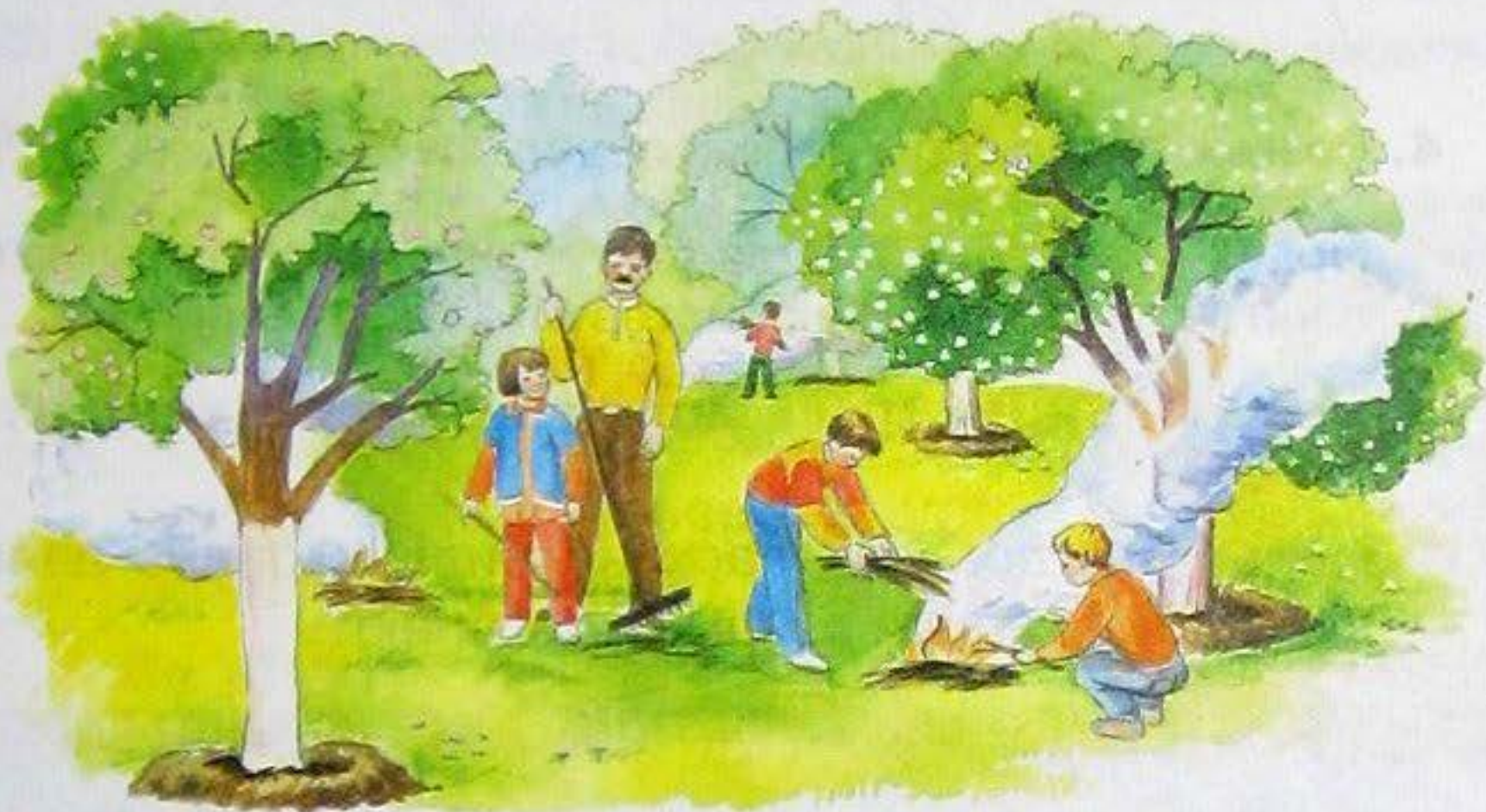
- Прочитай прислів'я. Як ти їх розумієш? Усно постав питання до слів — назв дій.

355. Попрацюйте разом! 1. Розкажіть за малюнком про те, як діти навесні садили дерева. Використайте сполучення слів.

Саджанці яблуні та груші; садили дерева; доглядати за молодими деревами, виростити квітучий сад, посмакувати яблуками і грушами.

- Запишіть свою розповідь.
- Підкресліть слова — назви дій предметів.

356. 1. Дай відповіді на запитання що чим роблять?, дібравши з довідки потрібні дієслова. Запиши.

Сокирою

Лопатою

Косою

Граблями

Серпом

Ножицями

Плугом

Пилкою

Слова для довідки: косять, о́рють, жнуть, пиляють, заґрібають, копають, рубають, ріжуть.

- Склади одне речення зі словом **а**.

357. Попрацюйте в групах! 1. Прочитайте. З якої казки цей уривок?

Журавель стук-стук дзьобом — нічого не спіймав. А лисичка тим часом лиже й лиже кашку, аж поки сама всієї не з'їла.

2. Пригадайте і розкажіть в особах початок і кінець казки.
3. Слова *стук-стук*, *шкряб-шкряб*, *хлюп-хлюп*, *стриб-стриб* замініть іншими словами. Запишіть їх разом із назвами предметів за зразком.

Заєць Хвилі Мишка

Журавель стукає.

4. Розкажіть про свою роботу перед класом.

358. Попрацюйте разом! 1. Складіть і запишіть розповідь за поданими початком. Використовуйте сполучення слів.

Дивовижна краса моря зачаровує кожного!

Слова для довідки: ласкаві хвилі; прозора далечінь; море співає; хвилі наздоганяють.

2. У записаному тексті підкресліть слова — назви дій (дієслова).

- 359.** 1. До слів лівого стовпчика добери слова, протилежні за значенням, з правого стовпчика. Запиши їх парами.

купувати

мовчати

руйнувати

продавати

говорити

підігрівати

підіймати

опускати

охолоджувати

кричати

шепотіти

будувати

З р а з о к. Працювати — відпочивати.

2. З однією парою слів (на вибір) склади і запиши речення.

- 360.** *Попрацюйте разом!* 1. Прочитайте текст. Чітко вимовляйте звуки, позначені виділеними буквами.

Як гарно тихого весняного дня в лісі! Ви йдете вузькою лісовою стежкою. З обох боків над нею нависли вже зелені гілки дерев. Зрідка перелетить пташка з дерева на дерево. А гілкі ще довго похитуються (За Григорієм Скребицьким).

2. Доберіть заголовок.
3. Випишіть дієслова, усно поставте до них питання.

- 361.** 1. Прочитай вислови в лівому стовпчику. Кожен із них усно заміни одним словом із правого стовпчика.

заливатися сміхом

запам'ятовувати

слізьми вмиватися

реготати

на вус намотувати

зазнаватися

дерти носа

ридати

2. Запам'ятай ці вислови і вживай їх у своєму мовленні.

362. **Попрацюйте в парах!** 1. Прочитайте речення.

1. У моєї ляльки гарний **ніс**. 2. Тато **ніс** своїм дітям подарунки. 3. Сільський **став** знаходився неподалік. 4. Петрик уперше **став** на ролики. 5. Своєю ляльці я **шию** нову спідничку. 6. Оленка пов'язала на **шию** блакитну хустинку.

2. Поставте питання до виділених слів. Які з них називають дії, а які — предмети?

3. Випишіть виділені слова разом із тими, з якими вони зв'язані в реченні.

Ніс гарний — ніс подарунки

363. 1. Прочитай речення. Простеж, які різні дії означає слово *іде*.

Іде пароплав. Іде поїзд. Іде весна. Іде час. Іде концерт.

2. У кожному реченні дієслово *іде* заміни іншим, близьким за значенням. Запиши утворені речення.

Слова для довідки: відбувається, їде, минає, пливе, настає.

364. 1. Прочитай текст, добираючи з дужок слово, яке найточніше виражає думку.

(Пролетіла, пройшла, минула) гроза. Вода вже відшуміла, а подих її ще чути. Десь удалині час від часу то (засвітиться, блисне), то (загримить, загуркоче). (Засвітило, виглянуло) яскраве сонечко. Воно усміхнулося і дбайливо (вкрило, огорнуло) землю своїм теплом.

2. Запиши четверте речення. Усно встанови зв'язок між словами. Підкресли головні слова.

§30 Службові слова

365. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте речення.

1. Сонце вийшло з-за хмари.
2. По верхівках дерев розбіглися сонячні зайчики.

2. Спишіть речення, яке відповідає схемі.

3. Полічіть, скільки слів у записаному реченні. Назвіть кожне слово окремо. Поставте до кожного слова питання. До якого слова в реченні не можна поставити питання?
4. У такий самий спосіб опрацюйте самостійно слова другого речення (усно). Зробіть висновок, чи до всіх слів у реченні можна поставити питання. А чи можна обійтися без цих слів у реченнях?

366. 1. Прочитай речення. Знайди слова, до яких не можна поставити питання.

1. Білочка любить горіхи та гриби. 2. Пташки співають голосно, і річечка блищить (Леонід Глібов). 3. Зозулі кують, а солов'ї щебечуть.

2. Спиши. Підкресли слова, до яких не можна поставити питання. Такі слова називають **службовими словами**. Подумай, чому.

Слова в реченні, до яких не можна поставити питання, це службові слова. Вони служать для зв'язку слів у реченні.

367. 1. Прочитай текст.

У лісі тиша — повна, урочіста. Лише зрідка трісне дерево. Десь на верхах постукає по дереву дятел. Весь ліс — у зелені. Ошатний, світлий, тихий. Ніби жде чогось, до чогось прислухається... (За Олесем Гончаром).

Слово про слово

Ошатний — святково одягнений.

2. Поміркуй, який це текст — розповідь чи опис.
3. Прочитай слова — назви ознак, які використав письменник для опису лісу.

4. Спиши службові слова і ті слова, з якими вони зв'язані.

У лісі, ...

- 368.** 1. Прочитай і спиши сполучення слів.

Вийшли на вулицю; поїхали в метро; зустріч з друзями; від понеділка до четверга; хлопчики й дівчатка; малий, але сильний.

понеділок

2. Назви слова, за допомогою яких зв'язані між собою подані пари слів.

- 369.** 1. Прочитай і спиши загадку. Запиши слово-відгадку.

Без голови, а з руками,
зі спиною і ногами.

Коли відпочивають,
то в нього сідають.

2. Знайди слова, до яких не можна поставити питання. Як називаються такі слова?

- 370. Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте слова. Які слова треба додати в кожну групу, щоб утворилися речення?

1. Дерева, білка, пеньок, стрибнула. 2. Лапках, тримала, вона, шишку. 3. Пеньку, поснідала, білочка.

2. Складіть і запишіть речення. Підкресліть слова, які ви додали.

371. 1. Зв'яжи кожну пару слів за допомогою службового слова.

Пароплав, море; автомобіль, дорога; міст, річка; хмара, небо; вугілля, земля; гриб, дерево.

Пароплав у морі.

2. Склади усно два речення з утвореними словосполученнями (на вибір).

372. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте казку.

ЗАЙЧИК І МІСЯЦЬ

Холодно Зайчикові. Холодний вітерець із яру повіває. Настала ніч.

Сів Зайчик під кущем, простяг лапки до Місяця, просить:

— Місяцю, любий, погрій мене променями.

Жалко стало Місяцеві Зайчика, він і каже:

— Іди полем, полем. Я тобі дорогу освітлю.

Прямуй до великого стіжка.

Попрямував Зайчик до стіжка. Зарився в соломку, виглядає, усміхається до Місяця:

— Спасибі, любий Місяцю. Тепер твої промені теплі-теплі! (За Василем Сухомлинським).

- 2.** Визначте в тексті зачин і кінцівку.
- 3.** Подумайте, від чого Зайчикові стало тепло. Чи справді промені Місяця були теплі?
- 4.** Розкажіть, як Місяць допоміг Зайчикові.

373. 1. Випиши з тексту попередньої вправи спонукальні речення.

- 2.** Прочитай уголос речення, в яких є слова ввічливості, звертання.
- 3.** Спиши подані на сторінці 142 сполучення слів, вставляючи замість крапок службові слова.

Повіває (з в і д к и?) ... яру; сів (д е?) ... кущем;
прямуй (к у д и?) ... стогу; зарився (к у д и?) ...
солону; усміхається (д о к о г о?) ... Місяця.

**Слова до, на, над, під, з, із, в, у, за,
перед, біля називаються
прийменниками.**

374. 1. Прочитай і спиши, вставляючи з довідки потрібні слова.

Ось вибіг ... галявину полохливий заєць. Він
тікає ... хитрої лисиці. А вона ховається ... де-
ревами. Лисичка ... нетерпінням чекає зустрі-
чі ... зайчиком (За Григорієм Скребицьким).

Слова для довідки: за, на, з, від, із.

2. Підкресли іменники разом із прийменниками.

375. 1. Прочитай, змінюючи слова в дужках так, як того вимага-
ють прийменники.

ЩО ПОБАЧИЛИ ДІТИ В (ЛІС)

Білочка виглядала з (душло). Дятел шукав
у (кора) комах. Під (пеньок) дрімав зайчик.
Мишка сховалася в (нірка).

2. Запиши текст. Підкресли головні слова в реченнях.

§31

Корінь слова.

Спільнокореневі слова

376. 1. Прочитай і відгадай загадку.

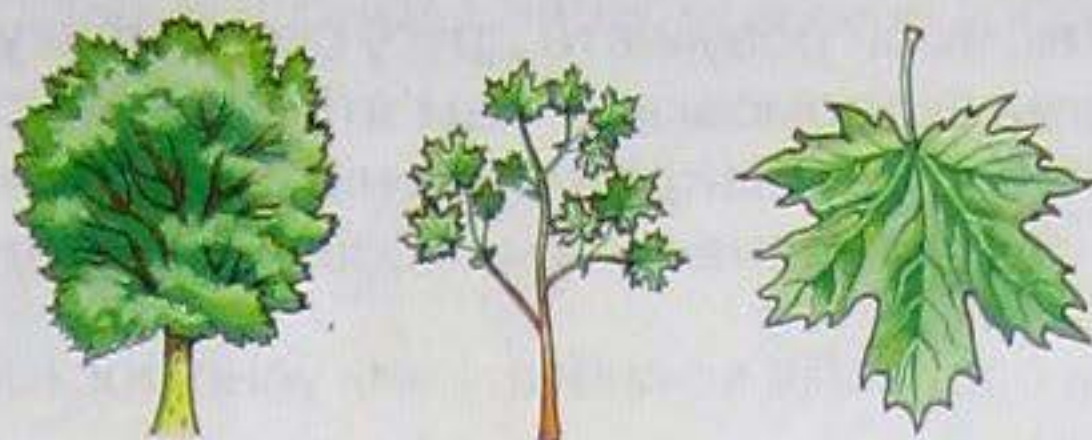
Із одним вікном хатина.
Роботяща в ній родина.
По квітках усі літають,
мед пахучий добувають.

Грицько Бойко

2. Розкажи, що тобі допомогло відгадати загадку.
3. Усно добери споріднені слова до виділених слів.

377. Попрацюйте разом! 1. Розгляньте малюнки і доберіть з довідки підписи до них.

Слова для довідки: кленок, кленовий листок, клен.

2. Запишіть слова в тому порядку, в якому подано малюнки.
3. Поясніть, від якого слова утворені слова *кленок* і *кленовий*. Чи можна ці слова вважати «родичами», тобто **спорідненими словами**?
4. Знайдіть у записаних словах спільну (однакову) частину і позначте її дужкою за зразком.

Зразок. *Са́д, са́док, са́довий.*

378. 1. Прочитай слова. Назви споріднені слова. А які слова не є спорідненими з ними? Чому?

Гуска, гусочка, гусеня, курча, гусак, шпак.

2. Випиши споріднені слова. Познач у них дужкою спільну частину.

Спільна частина споріднених слів називається коренем. Тому такі слова ще називають **спільнокореновими**.
Наприклад: *лі́с, лі́сок, лі́совий, лі́сник.*

379. 1. Спиши спільнокоренові слова.

Рід, рідний, рідненька, поріднилися, споріднені.

2. Познач у записаних словах спільну частину — корінь.

3. Спишіть парами споріднені слова. Позначте в них спільну частину.
4. Назвіть слова, у яких спільні частини звучать однаково, але мають різне значення.

384. 1. Розглянь малюнки і запиши назви зображених предметів.

Слова для довідки: голубнік, годинник, шпаківня.

2. Подумай, чому ці предмети так називаються. До кожної назви предмета добери спільнокореневі слова і запиши їх. Познач у них спільну частину — корінь.

385. 1. Прочитай і спиши вірш.

Місяць яснесенький
 промінь тихесенький
 кинув до нас.
 Спи, мій малесенький!
 Пізній бо час.

Леся Українка

2. Поясни, що називають виділені слова. На які питання вони відповідають?
3. У слові *тихесенький* визнач корінь.

Міркуй так! Щоб визначити в слові корінь, треба дібрати до нього споріднені слова. Такими словами до слова *тихесенький* будуть *тихий*, *тихо*, *тихенько*. Спільна частина в усіх цих словах — *тих-*. Це і є корінь.

4. Так само визнач корені в інших виділених словах вірша.

- 386.** 1. Добери споріднені слова — назву предмета, назву ознаки і назву дії — з коренем *зим-*.
2. Запиши дібрані слова. Познач у них корінь.

- 387.** 1. Заміни одним словом кожен вислів за зразком.

Нести службу — служити; зрізати траву косою — ... ; ловити рибу — ... ; давати подарунок — ... ; приймати ліки — ... ; здійсмати галас —

Слова для довідки: лікуватися, дарувати, рибалити, галасувати, косити.

2. Запиши. Познач корінь у споріднених словах.
3. Поділи виділені слова для переносу різними способами.

- 388.** *Попрацюйте разом!* 1. До поданих дієслів доберіть і запишіть за зразком спільнокореневі слова — іменники та прикметники.

Зразок. Радити — радість, радісний.

Розуміти, теплішати, світити, зеленіти.

2. Позначте корені слів.

- 389.** 1. Прочитай сполучення слів.

Варення з вишні, каша з рису, стіл із дуба, коробка з паперу, сік із берези, шафа для книжок.

2. Виділені слова заміни спільнокореневими і запиши за зразком.

Зразок. Вишневе варення.

- 390.** 1. Прочитай вірш. Знайди слова — назви дій. Поясни значення цих слів.

*Січень січе,
лютий лютує,*

*березень плаче,
квітень квітує.*

Федір Петров

2. Випиши парами споріднені слова. Познач корені. До якого слова у вірші немає спорідненого?
3. Який місяць весну починає, а який — кінчає? Запиши відповідь, користуючись схемою.

Березень _____, а _____.

391. 1. Прочитай пари слів. Скажи, яка відмінність у значенні слів.

Гриб — грибок, гніздо — гніздечко, річка — річечка, озеро — озерце, хата — хатинка, вода — водичка, хмара — хмаринка.

2. Спиши. Познач у словах корінь.

392. **Попрацюйте разом!** 1. До поданих слів — іменників допиши спільнокореневі дієслова та прикметники.

Що?	Що робити?	Яке?
розповідь
питання
спонукання

2. Доберіть іменник, з яким можна сполучити всі три прикметники.
3. Пригадайте і розкажіть правила про розповідні, питальні й спонукальні речення.

393. До слова *погойдувати* добери з лічилки і запиши споріднені слова. Познач корінь у спільнокоренових словах.

Гойда, гойда, гойдалочка,
гойдається Наталочка.

Раз, два, три, чотири, п'ять —
треба гойдалку спинять.

дитина

394. 1. Вивчи вірш напам'ять і запиши.

Виростай, **дитино**, й пам'ятай:

Батьківщина — то найкращий край.

Дмитро Павличко

2. Добери до виділеного слова спільнокореневі слова, що відповідають на питання *хто?* та *який?*

395. 1. Прочитай вірш.

ЩО ТАКЕ БАТЬКІВЩИНА?

Що таке Батьківщина? дужі руки у тата,
За віконцем калина, під тополями хата,
тиха казка бабусі, під вербою криниця,
ніжна пісня матусі, в чистім полі пшениця.

Петро Бондарчук

2. Зміни виділені слова так, щоб вони відповідали на питання х т о? Добери до них спільнокореневі слова. Запиши.
3. Поясни, від якого слова утворилося слово *Батьківщина*.
4. Випиши з вірша назви рослин і запам'ятай їх. Це символи України.

396. 1. Спиши речення, вставляючи пропущені букви.

У ч..твер будуть ч..ргувати ..іра Коваленко і Н..дія Співак.

2. Поясни, написання яких слів будеш перевіряти за правилом, а яких — за словником.

четвѐр

397. Від поданих слів утвори і запиши споріднені слова за зразком. Склади речення з двома словами (на вибір).

З р а з о к. *Львів — львівський.*

Київ, Харків, Чернігів, Донецьк, Житомир, Полтава, Миколаїв.

Че Ль Ки Чернігів

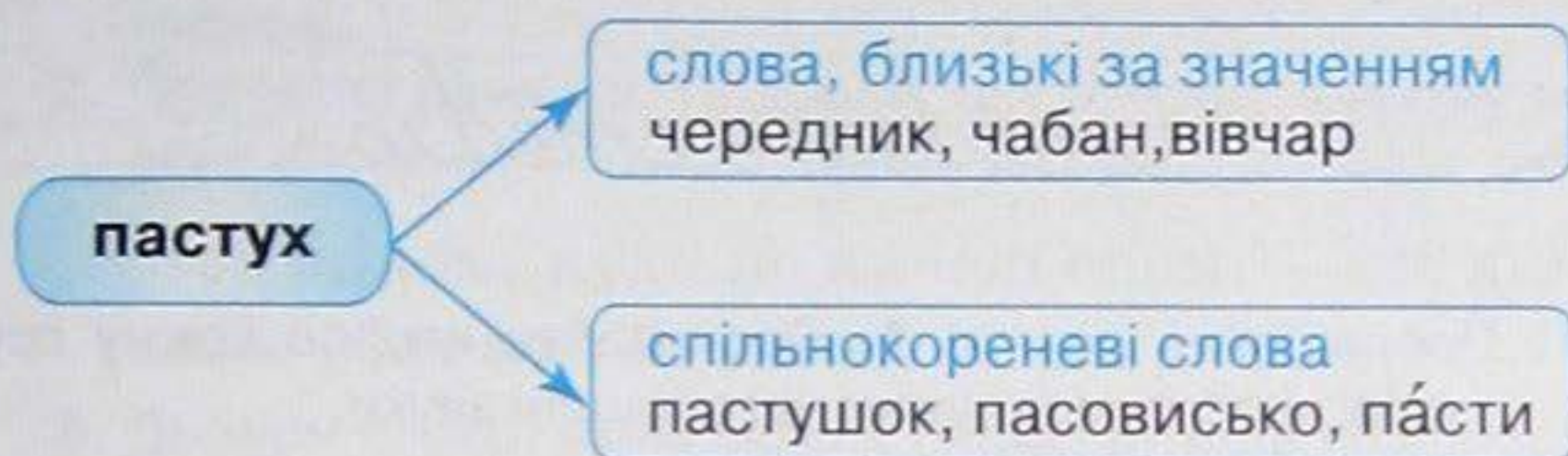
398. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте речення.

1. Пастух вигнав худобу на пасовисько.
2. Чередник погнав скотину попід горою на долину (*Леонід Глібов*).

3. Ой по горі, по горі гонять овець вівчарі
(Іван Нехода).
4. У холодочку, під вербою, приліг чабан
спочить (Леонід Глібов).
2. Випишіть слова — назви предметів, близькі за значенням. Поясніть, чи є ці слова спільнокореневими.
3. Розгляньте схему.

Розрізняй!

399. 1. Прочитай вірш.

ОПЕНЬКИ

В гущині синиця дзенька
і тріщить сухий сучок.
З ляку тиснуться опеньки,
позираючи хитренько
з-під мохнатих шапочок.
Хати їх — пеньки дуплисті
і купки рудого листя...
Опенят масніх, хороших
я набрав повненький кошик
і присів спочить на пень.

Віктор Кочевський

2. Знайди і випиши спільнокореневі слова. Що допомогло їх розпізнати?
3. Поміркуй, скількома способами можна перенести з рядка в рядок слово *опеньки*. Запиши.

§32

Вимова і правопис слів із ненаголошеними звуками [е], [и] в корені слова

400. Прочитай слова. Запиши, вставляючи пропущені букви за зразком.

Стéбла — ст..бло, пера — п..ро, рéбра — р..бро, сич — с..чі, лист — л..сти, стриж — стр..жі.

Стéбла — стéблю

401. Попрацюйте разом! 1. Прочитайте вголос кожен рядок слів, чітко вимовляючи наголошені звуки.

1. Р..балка, р..балить, р..ба. 2. Гр..чаний, гр..чка, гр..чаник.

2. Яке слово з кожного ряду допоможе вам вставити пропущену букву? Чому? Запишіть слова, вставляючи букви.

Візьміть до уваги! Сумнівну букву в слові, яка позначає ненаголошений звук [е] або [и], можна перевірити, змінивши слово. Є ще один спосіб перевірки такої букви: треба до слова з ненаголошеним звуком дібрати таке спільнокореневе, у якому цей звук наголошений. Наприклад: р..ба́лка — ріба, ст..жі́на — стéжка.

402. 1. Прочитай і спиши речення, вставляючи пропущені букви.

Гл..бокi моря в нас, гл..бокi i с..ні.
Багата i щ..дра квітуча з..мля.

Павло Тичина

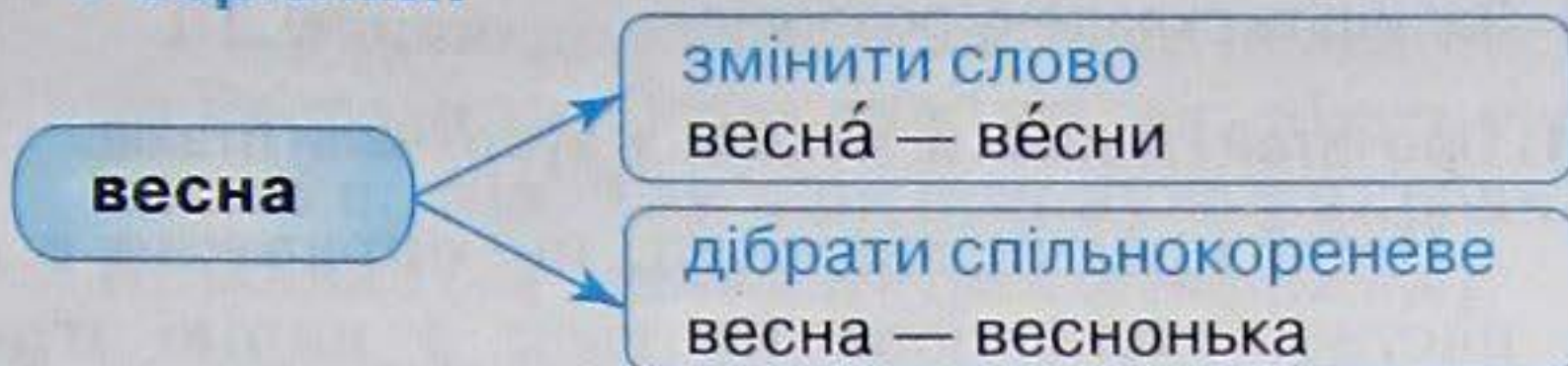
2. Поясни, написання яких слів не треба було перевіряти. Чому?

3. Яким способом перевірялося написання інших слів?

4. Розглянь схему.

Розрізняй!

- 403.** 1. Запиши, які вироби з борошна можна купити в магазині «Хліб». Почни так: *У магазині «Хліб» можна купити хлібину,...*
2. Прочитай речення. Подумай, що означає в ньому виділене слово.

За с..лом, куди не кинеш оком, — все хліба́, хліба́ (Дмитро Луценко).

3. Добери слово, яким можна перевірити написання пропущеної сумнівної букви.

- 404.** 1. Прочитай слова, чітко вимовляючи наголошений склад.

Шофер, завдання, ґанок, жа..воронок, в..разно, ол..нь, ч..рвоний, одина..цять, чотирна..цять.

2. Спиши слова в абетковій послідовності, вставляючи пропущені букви. Познач наголос. За потребою користуйся словником і абеткою.

- 405.** **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте листівку-запрошення.

2. Розкажіть, як школярі готувалися до цього свята. Кого на нього запросили? Складіть розповідь.
3. Запишіть складену розповідь.

406. 1. Прочитай і дізнайся, як колись зустрічали птахів.

Наші предки вважали, що справжня в..сна настає, коли повертаються з вирію птахи. На своїх крилах приносять вони сонячне світло і т..пло. Щоб прискорити прихід в..сни, випікали пташóк із тіста (жайворонків, голубків). І заклика́ли: «Жайворонки, прилетіть, в..сну красну принесіть!» (За Василем Скуратівським).

2. Спиши текст, вставляючи в словах пропущені букви. Усно добирай перевірні слова.
3. Поділи на склади слово *жайворонки*. Підкресли наголошений склад.

407. 1. Прочитай текст.

Лев — **хижа** тварина. Тіло його **сильне**, **грива** густа, хвіст довгий. На кінці хвоста китиця. Водяться **леви** переважно в південних країнах.

2. Поясни, чи треба перевіряти написання букв **е**, **и** у виділених словах.
3. Назви́ слова в другому реченні, які відповідають звуковим моделям.

[— — • — •] [— • = — •]

408. 1. Спиши слова, вставляючи пропущені букви. Допиши перевірні слова.

Зміни слово

л..сти — лист

оз..ро — ...

в..рба — ...

Добери споріднене слово

кн..жковий — книжка

кл..новий — ...

ст..повий — ...

2. Поясни написання слів із пропущеними буквами.

- 409. 1.** Прочитай текст і спиши, вставляючи пропущені букви. Подумай, які слова будеш перевіряти за правилом.

Ш..рокою долиною т..хо тече невеличка річка Раствавиця. Серед дол..ни зел..ніють густі та в..сокі в..рби. Там ніби потонуло у в..рбах с..ло В..рбівка (За Іваном Нечуєм-Левицьким).

- 2.** До виділених слів добери слова, протилежні за значенням. Запиши їх парами.

- 410. 1.** Прочитай вірш. Передай голосом почуття, з яким поет звертається до вечірньої зорі.

Зоре моя вечірняя,
зійди над горою.
Поговорим тихесенько
в неволі з тобою.

Тарас Шевченко

- 2.** Вивчи вірш напам'ять. Запиши його з пам'яті.
3. Підкресли букви **е, и**, що позначають голосні звуки в ненаголошених складах.
4. Підкресли службові слова разом з тими, з якими вони зв'язані.

- 411. 1.** Пригадай, з якої це казки.

...От зробив йому батько човника і весельце.
І став Івасик рибалити...

- 2.** Спиши. Підкресли слова з ненаголошеними [е] та [и] в корені. Усно добери до них споріднені перевірні слова.
3. Поділи слова *батько* і *весельце* для переносу.
4. Розкажи ще один уривок із цієї казки.

- 412. Попрацюйте разом! 1.** Прочитайте слова.

Риба, дим, степ, гриб.

- 2.** Подумайте, які різні завдання можна дати до цих слів. Виконайте ці завдання.

413. 1. Прочитай вірш.

Ж..ла в мене пташка в цяцькованій клітці.
Було їй доволі **з..рна** і водиці.
Раз якось **в..сною**, у ясну годину,
я виніс в садочок **в..селу** пташину.
В..селяя воля на неї **д..хнула** —
і пташка у поле стрілою майнула.

Леонід Глібов

2. Випиши виділені слова, вставляючи пропущені букви.
3. Склади звукові моделі слів *жила* і *воля*.

414. 1. Прочитай і спиши вірш.

Гаї шумлять —
я слухаю.
Хмаркі біжать —
милуюся.

Милуюся-дивуюся,
чого душі моїй
так весело.

Павло Тичина

2. Знайди у вірші односкладові, двоскладові, трискладові і чотирискладові слова.
3. Підкресли букви, які позначають ненаголошені голосні звуки [е], [и]. Поясни їх написання.

415. 1. Прочитай речення. Склади з них текст.

Вставиш туди ключик, **зав..деш** — **в..дмедик**
на скрипці грає. На спині у **в..дмедика** — ді-
рочка. Ще й пританцьовує заведена іграшка.
Купив тато Андрійкові **в..дмедика-скр..паля**.

За Пилипом Бабанським

2. Запиши виділені слова, вставляючи пропущені букви.
3. Поясни, чи скористався ти перевірними словами, які є в тексті. Прочитай їх уголос, чітко виділяючи наголошений склад.

Повторення вивченого за рік

- 416.** 1. Прочитай речення. Склади з них текст і запиши. Добери заголовок.

А за ними лину́в рясний дощ. Прокотився перший весняний грім. Спалахнула блискавка. На небі з'явилася велика темна хмара. **Важкі краплини залопотіли по дахах.**

2. Прочитай записаний текст. Підкресли головні слова в кожному реченні.
3. У виділеному реченні усно встанови зв'язок між словами за допомогою питань.

- 417. Попрацюйте разом!** 1. Запишіть, хто як голос подає.

Півень, зозуля, курка, соловей, гуска, горобець.

Слова для довідки: кує, цвірінькає, кудкудаче, кукурікає, гелґоче, тьохкає.

2. Спробуйте пояснити, як утворилися записані вами дієслова.

Вимовляй
[ц'в'ірін'кає]

Пиши
цвірінькає

- 418.** 1. Прочитай. Познач кінець кожного речення зниженням голосу і паузою.

Найвеселіший місяць — травень на різні голоси славлять весну дрозди, коноплянки, щиглики а он здалеку озвалася іволга десь закувала зозуля та найгучніший голос у соловейка його чути і в садах, і в гаях, і в парках.

2. Добери до тексту заголовки.
3. Спиши, позначаючи на письмі початок і кінець кожного речення.
4. Підкресли слова — назви птахів. Розкажи, що ти знаєш про цих птахів.

419. 1. Спиши речення, вписуючи замість крапок назви машин.

1. ... з гуркотом висипав привезене каміння.
2. ... ухопив віконні рами і підняв їх на верхній поверх.

Слова для довідки: піднімальний кран, самоскид.

2. Поміркуй, чому ці машини так називаються. Які ще машини допомагають будівельникам?

420. *Попрацюйте разом!* 1. Розгляньте малюнок і розкажіть, що на ньому зображено.

2. Запишіть одним реченням відповідь на запитання *Що роблять будівельники?* Позначте корінь у словах. Як називаються слова, що мають спільний корінь?

Будівельники зводять будинок.

421. 1. Прочитай вірш.

Там, де гуркіт, дзенькіт, скрип, —
із малих цеглинок

просто неба, наче гриб,
вироста будинок.

Василь Губарець

2. Спиши виділені слова, усно постав до них питання. Добери до них спільнокореневі слова, які відповідають на питання **щ о р о б и т ь?**

 422. 1. Прочитай вірші мовчки. Підготуйся до виразного читання. Зверни увагу на речення, у кінці яких стоять знак питання та знак оклику. Виділяй голосом звертання.

1. — Суничко-сестричко, — Суничко-сестричко,
а ким ти умита? а чим ти налита?
— Веселим потоком. — Налита я соком.

Платон Воронько

2. Не стріляй горобчиків, сину, не стріляй!
Цвірінчать їм хочеться в цей зелений май!
Не стріляй горобчиків та усіх пташок!
Їм радіти хочеться, як тобі, синок!

Володимир Сосюра

2. Знайди у віршах розповідні, питальні та спонукальні речення.
3. Спиши три речення, у яких є звертання.

423. Кожен із поданих виразів заміни одним словом, яке відповідає на питання **щ о?** Запиши за зразком.

Сильний дощ, сильна метелиця, грім і блискавка, дрібний сніг.

 Буря на морі — шторм.

Слова для довідки: хуртовина, порóша, злива, гроза.

424. 1. Прочитай. Пошир речення за питаннями.

У (я к о м у?)... цвіті потонули (я к і?)... сади.
Ліси одяглися у (щ о?)... . Потеплішала вода
(д е?)... . (Я к?)... заспівав соловейко. (Д е?)...
працюють трактори.

2. Спиши. Підкресли головні слова в кожному реченні.

425. 1. Прочитай.

Настав **ранок**. Зійшло сонечко. Заспівали
пташки. Діброва **ожила**.

2. Спиши, замінюючи виділені слова протилежними за
значенням із довідки. Усно постав до них питання.

Слова для довідки: завмерла, вечір, затихли, зайшло.

3. Зроби висновок, як змінився текст.

426. *Попрацюйте разом!* 1. Прочитайте текст. Розкажіть, які дії
(операції) ви можете виконувати на комп'ютері.

У нашій школі є комп'ютерний клас. Там
стоїть п'ятнадцять комп'ютерів. Біля кожно-
го «сидить» мишка на кольоровому килимку.
Вона допомагає виконувати різні дії на екра-
ні. У комп'ютера гарна пам'ять. За допомогою
диска він може передавати інформацію для об-
робки на іншому комп'ютері.

С..годні у нас урок малюва..я на тему «Моя
сім'я». У кінці уроку ми оформимо виставку
комп'ютерних малюнків.

2. Спишіть останній абзац, вставляючи пропущені букви.
Зверніть увагу на слова з апострофом.

427. 1. Прочитай скоромовку і вивчи її напам'ять.

На покоси впали роси. Не бряжчать об жито
коси (Яків Щоголів).

2. Запиши скоромовку з пам'яті. Зверни увагу на виділене слово. Знайди у скоромовці спільнокореневі слова.

- 428.** 1. До поданих прикметників добери і запиши за зразком спільнокореневі дієслова. Познач наголос.

Зразок. *Тихий* — *стиха́є*.

Синій, темний, зимовий, хитрий, теплий.

2. Поясни вживання букв **е**, **и** у дібраних словах.

- 429.** 1. Прочитай. Добери до тексту влучний заголовок. Спиши, вставляючи в словах пропущені букви та апостроф.

У ліс прийшла в..сна. У зелене вбра..я одяглися дерева і кущі. Пахнуть.. лісові квіти і трави. Гудуть ..мелі та інші комахи.

У густому гі..і т..хкають солов..ї. Далеко чути кува..я зозулі. Б..є своїм міцним дз..бом у суху гілку дятел.

2. Назви правила, які тобі довелося пригадати.
3. Прочитай слова — на́зви ознак предметів. Постав до них питання.

- 430.** 1. Склади побажання однокласникам на канікули. Вживай звертання.
2. Виразно прочитай своє побажання вголос перед класом.

Відповіді до загадок

2. Книжка. 12. Букви, звуки. 43. Осінь. 72. Роса. 85. Телефон. Футбол. 118. Човен, весло. Екскаватор. Пилка. Сніжинки. 125. Цвях. 138. Хмара. 164. Людина, їжак. 178. Черепаха. Годинник. Вікно. 218. Кіт, кит. 293. Година. Підвал. Стрибок. 329. Цукор. 332. Морозиво. Полуниця. Кавун. 342. Книжка.

Зміст

ЗВУКИ І БУКВИ. СКЛАД. НАГОЛОС

§ 1.	Звуки і букви. Абетка (алфавіт)	4
§ 2.	Склад. Перенос слів із рядка в рядок.	15
§ 3.	Голосні звуки. Позначення їх буквами	20
§ 4.	Наголос. Наголошені й ненаголошені звуки і склади	23
§ 5.	Приголосні звуки. Позначення їх буквами	30
§ 6.	Дзвінки й глухі приголосні звуки	40
§ 7.	Тверді і м'які приголосні звуки. Позначення м'якості приголосних знаком м'якшення	46
§ 8.	Позначення м'якості приголосних буквами <i>і, я, ю, є</i>	52
§ 9.	Подовжені м'які приголосні звуки	57
§ 10.	Апостроф	64

МОВА І МОВЛЕННЯ

§ 11.	Поняття про мову і мовлення. Українська мова — державна мова України	70
§ 12.	Усне і писемне мовлення	72
§ 13.	Сила голосу і швидкість мовлення	74
§ 14.	Слова ввічливості	76

ТЕКСТ

§ 15.	Поняття про текст	79
§ 16.	Будова тексту	82
§ 17.	Типи текстів	85

РЕЧЕННЯ

§ 18.	Поняття про речення	88
§ 19.	Розповідні речення	90
§ 20.	Питальні речення	91
§ 21.	Спонукальні речення	95
§ 22.	Головні слова в реченні	99
§ 23.	Зв'язок слів у реченні	102

СЛОВО

§ 24.	Слова, які означають назви предметів (іменники)	108
§ 25.	Велика буква в іменах, по батькові та прізвищах	114
§ 26.	Велика буква у кличках тварин	116
§ 27.	Велика буква у назвах міст, сіл, вулиць, річок	119
§ 28.	Слова, які називають ознаки предметів (прикметники)	121
§ 29.	Слова, які називають дії предметів (дієслова)	128
§ 30.	Службові слова	139
§ 31.	Корінь слова. Спільнокореневі слова	142
§ 32.	Вимова і правопис слів із ненаголошеними звуками [е], [и] в корені слова	150

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО ЗА РІК

155

